VADY ŘEČI,
JEJICH PŘÍČINY, LÉČENÍ A PROFYLAXE.

Praktická příručka
pro učitele, rodiče a osoby s vadnou mluvou.

(Se 34 obrazy.)

Napsal

J. KRYSTIN,
odborný učitel hluchoněmých a slabomyslných v Brně.

CENA Kč 14·50.

Nákladem vlastním. Tiskem knihtiskárny J. Kučera v Prostějově.
Objednávky přijímá knihtiskárna.

KLK 970/91
RPB 5744
NÁRODNÍ KNIHOVNA
1004092017
1004092017
Státní knihovna ČSR
Dary
v Praze
ÚSTŘEDNÍ PEDAGOGICKÁ KNIHOVNA
V BRNĚ
Signa 08316/a
Zařazeno: 17. květ. 1943

Úvod.

K vydání této knihy mně přiměly četné žádosti učitelů i osob trpících vadami řeči.

Vím, že mnozí učitelé se setkají ve třídě s dítkem vadně mluvícím, jemuž chtěli by pomoci, ale neznajíce léčebných metód, musí od nápravy řeči upustiti.

Choroba roste s dítkem, jemuž často se dostává v jeho neštěstí jen výsměchu jiných. Vady řeči působí velmi na duševní stav člověka a nedivme se, že na př. koktavé osoby bývají zlostné, nespolečenské a plaché. A lze mnohému neštěstí předejíti, mnohou bolest zmírniti a můžeme snad i zlepšiti osud bližního. To měl jsem na mysli při psaní řádků, jež předkládám české veřejnosti. Chci touto knihou přispěti těm, kteří z nepřízně osudu trpí vadami řeči.

Prosím, aby kniha byla přijata s vědomím, že úkolem jejím jest obeznámiti učitele a nejširší vrstvy lidové s příčinami vad řeči a býti vodítkem při léčení těchto chorob. Z toho důvodu nepouštím se do vědeckého řešení různých problémů chorob řeči, nýbrž chci srozumitelně pojednati jen o tom nejdůležitějším.

Doufám, že kniha své poslání vykoná, a zvláště v rukou učitelů poslouží dobrému účelu — povede k vyléčení vad řeči a zmenšení počtu těchto chorob.

Děkuji p. Mučkovi, prof. čes. textilní školy v Brně za projevenou mi ochotu.

Za spolupráci patří můj dík i mé ženě, jíž tuto knihu věnuji.

V Brně, v říjnu 1924.

J. Krystin.

Fonetika.

Není úkolem těchto řádků pouštěti se do hlubokých studií o fonetice, nýbrž říci jen to nejnutnější o tvoření hlasu, aby mohla býti tato kapitola vodítkem při nápravě vad řeči. Ten, kdo chce vady řeči léčiti, musí znáti i postup a podmínky tvoření hlasu, aby mohl posouditi, v čem se jeví závada.

Řekněme si definici fonetiky: „Fonetika jest studium zvuků řeči a způsobů, jakými tyto zvuky povstávají".

Fonetikou zabývali se mnozí učenci, z nichž dlužno jmenovati alespoň ty nejpřednější. Byli to Francouzi: Rousselot, Passy; Slované: Purkyně, Bogorodickij, Kruševskij, Bozwadovski; Angličané: Bell, Sweet (čti Svit), Ellis; Skandinavci: Jespersen, Uyrop, Lundell; Němci: Sievers, Brenner, Brücke, Teschner.

Fonetika učí nás rozuměti historickému vývinu řeči, což jest její význam theoretický.

Má však i význam praktický, neboť jak bylo již řečeno, jest důležitou pomůckou při nápravě vad řeči, dále při vyučování hluchoněmých, při učení zpěvu, přednášení, skládání hudby k hotovým libretům, jakož i při učení cizím jazykům.

Chceme-li řeč napravovati, musíme věděti jak povstává.

Fonetika a psychologie.

Mezi fonetikou a psychologií jest úplná spojitost, jsou na sobě závislé.

Chceme-li studovati zvuk, jest potřebí, aby tento zvuk přišel do našeho ucha, odtud do mozku, k příslušnému centru, a my uvědomujeme si, že se něco děje, že slyšíme.

Chceme-li vyzkoumati, které svaly jsou účastny při artikulaci na př. hlásky **a**, musíme si představiti hrdlo, hlasivky, uvážit, jak může hláska **a** povstati, čeho všeho zapotřebí, nežli hlásku **a** slyšíme.

To jsou všechno děje psychické. Chceme-li s fonetického hlediska opraviti na př. čípkové **r**, musíme vědět, jak se ono vytvořilo, které svaly jsou účastny a které svaly třeba uvésti do pohybu, abychom dostali **r** kmitavé.

Z uvedeného vidíme, že bez těchto psychických dějů nemohli bychom přejíti k praksi, nemohli bychom hlas tvořiti.

Fonetika a fysiologie.

Chceme-li učiti hlasům, nebo napravovati vady řeči, musíme znáti činnost mluvidel při jednotlivých hlasích.

Chceme-li naučiti na př. hlásce **s**, musíme věděti, jak jsou postaveny hlasivky, jak má proud vzduchu procházeti, že musí narážeti na zuby a t. d.

Fonetické písmo.

Žádný moderní jazyk nemá důsledného fonetického pravopisu. Přibližuje se mu jen pouze pravopis finský a srbochorvatský.

Sestaviti fonetickou abecedu jest obtížné, neboť jest vlastně tolik zvuků-hlásek, kolik jest různých postavení mluvidel.

Mnozí učenci pokoušeli se o sestavení fonetické abecedy. Tak známá je soustava Brückeova, Bellova, Sweetova. Tito používali rozmnožených značek latinské abecedy.

Jespersen zavedl systém analfabetický. Totiž matematickými formulkami vyobrazil lidské hlasy.

V žádném případě nedosáhlo se však úplného cíle, neboť všechny soustavy byly neúplné.

Řeč výsledkem psycho-fysiologické činnosti.

Víme, že veškeré popudy k činnosti, vycházejí z ústředního nervstva a nervy odstředivé sdělují jednotlivým orgánům, co mají činiti. Bez popudu z mozku, nebylo by činnosti. To vidíme na př. při mrtvici. Ochrnula-li některá část mozku, ochrnou i některé orgány těla a to ty, které jsou řízeny z ochrnuté části mozku.

Máme-li mluviti, potřebujeme také popudu k řeči.

Normální dítě slyší na př. slovo „sysel“ a má slovo opakovat. Dítě slyší slovo, poněvadž vlny vzduchové donášejí zvuk do ucha, odkudž po všech známých nám cestách přichází do mozku. Jestliže dítě významu slova nerozumí, jde zvuk z ucha přímo do centra řeči a dítě mechanicky slovo opakuje. Když slovu rozumí, jde zvuk

nejprve k centru smyslu řečí, k centru řečí a odtud přes malý mozek k nervstvu, jež mluvidlům uděluje rozkaz k činnosti — k pronesení slova.

Má-li dítě čísti, přichází obraz písma do oka, odkudž k centru zrakovému, od něho k centru čtení, dále projeví činnost centrum řečí a přes malý mozek jde popud k mluvidlům.

Kdyby některé z center chybělo, bylo porušeno, nebo byl porušen malý mozek, nenaučil by se nikdo řečí. Z uvedeného poznáváme, že řeč je závislá na psychologii a fysiologii.

O tvoření hlasu a jeho rozdělení.

Abychom mohli hlasy tvořiti, jest k tomu zapotřebí především vzduchu, který vdechujeme a vydechujeme. Vzduch sám by však k tvoření hlasů nedostačil. On jest jen silou, kterou se uvádí mluvní orgány v činnost. Proud vzduchu, vycházející z plic naráží v hrdle na svaly hlasové, které mu buď více, nebo někdy méně uzavírají cestu a tyto svaly rozechvěje. Bez těchto svalů hlasových nepovstal by zvuk. Konečně třetím činitelem při mluvě jest jazyk, dutina ústní, rty, zuby. Těmito orgány dodává se zvuku náležitého zbarvení.

Hlasy tvoří se na různých místech a různými způsoby a dle toho je dělíme. Hlas utvořený v hrdle nazýváme hrdelním hlasem. (Hláska **h**)

Hrdelní hlas vzniká částečným chvěním hlasivek. Svaly hlasové leží v hrdle v rovině vodorovné, napiaté na konci hrdla tak, že jedním koncem jsou nepohyblivě přirostlé na zadní části chrupavky štítné a druhým koncem jsou pohyblivě přirostlé na chrupavce konvičkovité.

Při tvoření hrdelního hlasu, tedy při hlásce **h**, nejsou svaly hlasové celkem těsně při sobě, nýbrž jest mezi nimi štěrbina, kterou vzduch uniká, a svaly nemohou se proto dokonale rozechvět. Obraz VIII. v příloze naznačuje postavení hlasivek při hlase hrdelním a obraz IX. při prostém dýchání.

Jestliže naráží proud vzduchu na těsně semknuté svaly hlasové, takže tyto mu úplně uzavírají cestu, povstávají tóny. Rozechvění hlasivek jest velké.

Postavení hlasivek při tónech jest znázorněno na obraze X.

Při tónech nevzniká v ústech žádné tření. Jazyk, zuby, a rty tóny jen zbarvují.

Dále jsou **tónošumy**, při nichž svaly hlasové leží těsně u sebe jako u tónů, ale při tónošumu účinkují na jeho utvoření ještě jiná mluvidla, jako na př. jazyk, rty a jiné.

Jiným druhem hlasu jsou šumy, při nichž vazy hlasové jsou od sebe vzdáleny, takže vzduch uniká štěrbinou mezi nimi. Obr. XI.

Tóny jsou všechny samohlásky (a, e, i, o, u) a dvojhlásky (ou, au, ei atd.). Méně čistými tóny jsou polosamohlásky a souhlásky nosové.

Polosamohlásky mají vlastnost slabikotvornou a zastávají místo samohlásek. (Prst, srst, slza, vlna.) Dělí se na plyné **l** a kmitavé **r**.

Samohlásky rozdělujeme na:

1. zadopatrové: a, o, u,
2. předopatrové e, i.

Dvojhlásky (diftongy) jsou spojené dvě samohlásky, z nichž je jedna hlavní a jedna vedlejší. Dle toho, kde leží hlavní samohláska dělí se na:

a) vzestupné ia, ie, ua. Úhel síly hlasové i úhel otevření úst se zvětšuje.
b) sestupné ai, au, ou. Úhel se zmenšuje.

Dle Siewerse dělí se dvojhlásky na:

a) pravé, kde dynamicky silnější vyznačuje se větším otevřením úst, plnějším zvukem: ai, ei, ui, ou.
b) nepravé, ia, ie.

Pravili jsme, že méně čistými tóny jsou také souhlásky nosové.

Jsou to:

retoretné m,
dásňové n,
předopatrové ň.

Tónošumy.

Mezi tónošumy počítáme některé souhlásky. Dle trvání dělíme tónošumy na:

a) trvalé: b) okamžité:

1. retozubné **v** 1. retoretné **b**

2. zubopatrové z
3. dásňové ž
4. patrové j.

2. zubné d
3. středopatrové ď
4. hrdelné g
5. dásňové dž (ve slovenštině)
6. zubopatrové dz „

Jen trvalé tónošumy se dají prodloužiti.

Šumy.

Zbývající souhlásky patří k šumům.

Šumy dělíme rovněž dle trvání na:

a) trvalé:

1. retozubné f
2. zubopatrové s
3. dásňové š
4. hrdelné ch

b. okamžité:

1. retoretné p
2. zubné t
3. středopatrové ť
4. hrdelné k
5. zubopatrové c, č.

Jak z předcházejícího jest zřejmo, tónošumy a šumy jsou souhlásky. Souhláskám, patřícím k tónošumům, říkáme souhlásky znělé (jasné) patřící k šumům, jmenujeme neznělé (temné).

Souhlásky dělíme dále dle sluchového dojmu a to na:

1. sykavé: s, š, z, ž, c, č.
2. dyšné: f, ch.
3. plynné: l, r.

Passy dělí souhlásky dle způsobu artikulace na:

1. ražené: g, k, d, t, ď, ť, b, p,
2. nosové: n, ň, m,
3. bokové: l,
4. kmitavé: r,
5. třené: h, ch, j, ž, š, z, s, v, f.

Význam zubů, rtů, a jazyka při řečí.

K vyslovení některých hlásek jsou zuby nepostrádatelnými. Pozorujeme-li člověka, jenž nemá předních zubů, jistě si všimneme, že nevyslovuje a nebo vyslovuje špatně sykavky a šišlá.

Zuby spoluúčinkují při tvoření hlásek retozubných v, f, pak zubopatrových z, s, c a zubných d, t.

Rovněž rty jsou pro správnou mluvu důležity a kde se objeví jejich abnormalita, bývá porušena i řeč.

Rty jsou důležity při vyslovování hlásek retozubných v, f, retoretných b, p, m.

Nemenší důležitost má při řeči jazyk. Na normálnosti jazyka závisí mnoho hlásek, aby byly správně vyslovovány. Abnormality jazyka, jako na př. přílišná délka, nebo zase zakrnělost, pak nadmírná tloušťka jazyka způsobují vadu řeči. Rovněž porucha horního patra zaviňuje vadnou mluvu.

Abychom poznali důležitost funkce jazyka při mluvě, seznámili se s jeho činností a věděli, při kterých hláskách jest spolučinný a která část jazyka působí při vyslovování té které hlásky, rozdělíme si jazyk na několik částí:

1. Kořen jazyka.
2. Střední část jazyka.
3. Přední část jazyka.
4. Konec, špice jazyka.

Obraz XII. v příloze nám naznačuje jazyk, jeho rozdělení na části. Hlásky napsané u jednotlivých částí, vyžadují součinnosti oné části jazyka.

Tak vidíme z obrazu, že kořen jazyka působí při vyslovování hlásek g, k, ch. Střední část jazyka jest činna při hlásce j. Přední část jazyka jest činna při ď, ť, ň. A činnosti špice jazyka vyžadují hlásky š, ž, č, l, r, n, s, z, c, t, d.

Jest tedy působnost špice jazyka nejobsáhlejší.

Také podnebí (palatum) rozdělíme si na několik částí:

1. čípek,
2. měkké patro,
3. zadní tvrdé patro,
4. střední tvrdé patro,
5. přední tvrdé patro,
6. zadní dáseň,
7. přední dáseň, za níž následují zuby.

Obraz XIII. znázorňuje rozdělení patra. Každá část patra jest zúčastněna při artikulaci určitých hlásek.

Čípek jest činný při vyslovení nesprávného **r** (čípkového), měkké patro při hlásce ch, g, k, zadní tvrdé patro není při artikulaci účastno.

Střední tvrdé patro jest činno při hlásce j, přední tvrdé patro při ď, ť, ň, zadní dáseň při š, ž, č (ve slovenštině ještě dř) a přední dáseň při l, r, n.

Znalosti o rozdělení jazyka a podnebí a znalost činnosti jednotlivých jejích částí při vyslovování určitých hlásek bude nám dobrou pomůckou při nacvičování hlásek.

Hláska a asimilace hlasů.

Hláska jest akusticky nedělitelná jednotka. Se stanoviska fysiologického jest něčím složitým; jest souborem rozmanitých, koordinovaných výkonů. Víme, že jest zapotřebí k vyslovení hlásky popudu z ústředí, dále jsou činny různé orgány, takže proces vyslovení hlásky jest složitý.

Hlas článkujeme vždy při proudu výdechovém. Mluvití při vdechnutí jest nepřirozené. Hlasy, které vznikají při vdechu, jmenujeme inversními a setkáváme se s nimi také. Povstávají při zajíknutí když nepřetržitě čteme, nebo při škytavé řeči, při pocitu fysické bolesti (f, s).

Chceme-li hlásku vysloviti, dáme orgánům mluvním určitý tvar, načež hlásku vyslovíme a po nějakou dobu ji vydržíme, načež orgány se navrátí do normální polohy nebo se připravují k vyslovení hlásky jiné. Skládá se tedy hláska:

1. z nasazení,
2. z trvání,
3. popuštění.

Dle ruských autorů se skládá hláska z

1. exkurse a
2. rekurse.

Exkurse jest okamžik, kdy se začíná činnost zúčastněných orgánů při artikulaci jisté hlásky. Rekurse jest onen okamžik, kdy působení orgánů přestává, orgány přecházejí do klidu a nebo k exkursi následující hlásky.

U některých hlásek jest mocnější exkurse (r, l, m, n, v), u jiných zase rekurse (p, b, k, g, s, z).

Řeč lidská jest neustálý přechod jednoho hlasu do druhého. Činnost vyvolaná při vyslovení jednoho hlasu neustává, nýbrž jest jí použito ještě k vyslovení hlasu následujícího. Vidíme, že příroda

ve všem účelně a oekonomicky jest uspořádána. I při řeči řídí se příroda jistými zákony o úspornosti a hospodárnosti. Hledí energii upotřebiti, kde se dá a utvořila si proto sama zákon: „Ukončení (rekurse) předcházející hlásky se použije k začátku (exkursi) následující". Tento zákon znamená, že nepřijde nazmar přebytečná činnost; přenese se vždy na hlásku následující.

Winteler vyslovil tento zákon o oekonomii přírody při mluvě takto: „Při styku dvou hlasů se pohyby artikulační, společné oběma hlasům, prodlužují pokud možno na hlas následující".

Bogorodický vyslovil takový zákon:

„Při styku dvou stejnorodých hlasů prodlužuje se práce, spojená s artikulací předešlého hlasu, na hlas následující".

Jestliže se jedná o dva hlasy artikulované na různých místech a neb rozdílným způsobem, tehdy při přechodu od jednoho učlánkování ke druhému, projdou všechny polohy, kdež by zazněly hlasy celkem jiné, kdyby byl na to čas. Poněvadž se však přeměna děje rychle, ucho naše těchto průchodních hlasů nepostřehne.

Abychom si vše lépe ještě objasnili, vysvětlíme si to příkladem: Máme vysloviti „ks". Víme, že při **k** jest činným kořen jazyka. Špice jazyka jest pošinuta hodně dozadu. Při vyslovení hlásky **s** jest činna zase špice jazyka, která musí se dotýkati předních zubů. Chceme-li tedy vysloviti za sebou tyto dvě hlásky **ks**, musí jazyk proběhnouti určitou drahou v dutině ústní, aby špice ležící při hlásce **k** v zadu, dostala se rychle do přední části dutiny ústní, aby mohla zase působiti při vyslovení hlásky **s**. Při proběhnutí jazyka dráhou ze zadní části dutiny ústní až k předním zubům zaujme jazyk několik poloh, při nichž by měly zazníti jiné hlasy. Tyto hlasy se sice tvoří, ale naše ucho jich neslyší, poněvadž vše se děje rychle a my po hlásce **k** slyšíme ihned hlásku **s**.

Dva sousední hlasy se vždy částečně mění. Jeden přejímá charakter druhého, přizpůsobují se vzájemně, aby se předešlo náhlé změně v postavení mluvidel. Vyslovíme-li samohlásku isolovaně, tedy samu, zní docela jinak nežli ve spojení se souhláskou. Přizpůsobuje se souhlásce. Jinak zní „**a**" ve spojení s „**t**", jinak ve spojení s „**k**" nebo „**c**".

Samohláska, na př. „**a**", jest ve slabice „**na**" jiná, než když řeknu „**an**". Jiná jest, když řeknu „**ca**", nežli při vyslovení „**ac**".

Samohláska „**a**" jest ve slabice „**an**" nosalisována, ve slabice „**ac**" jest palatisována.

Artikulační místo u souhlásky se mění dle samohlásky. Při vyslovení slabiky „**ki**“ jest **k** jiné, nežli když je řeknu samo. Pozorujeme, že při vyslovení slabiky **ki** špice jazyka zůstává vpředu, aby mohla býti připravena k vyslovení „**i**“.

Hláska **k** se mění, jest již jiná — palatisovaná.

Vzájemné působení hlasů se dá dobře pozorovat při styku dvou různých hlasů, na př. při styku souhlásky temné s jasnou. Zpravidla působí následující zpětně na předcházející a ztemňuje nebo zjasňuje ji dle toho, jaká jest sama. Na př. píšeme včela, z papíru, pod stolem a slyšíme fčela, s papíru, pot stolem. Tedy druhá hláska temná zpodobuje první jasnou.

V jiných případech druhá hláska jasná zjasňuje první temnou. Na př. píšeme k Bohu, k zubům, kdyby, sbíral, nikdo a slyšíme g Bohu, g zubům, gdyby, zbíral, nigdo.

Slučování slabik a slov.

Ze slabik tvoříme slova a z těchto celé věty. Děje se tak za jistých ustálených pravidel gramatických. Těmto pravidlům neodpovídají však pravidla fonetická.

Slabika jest foneticky cosi určitého a sluch nám povídá, že několik hlasů, z kterých slabika povstává, patří dohromady.

Vyslovíme slovo „přestávka“. Rozdělme toto slovo na slabiky: pře- stáv- ka.

Sluch nám povídá, že to není správné, pocíti disharmonii jako při nesprávném akordu. Rozdělme toto slovo jinak na slabiky a řekněme: přes- táv- ka! Sluchu to lahodí. Rozdělili jsme slovo ve fonetické slabiky, jež jsou však gramaticky nesprávné. Fonetická slabika není tedy shodnou se slabikou gramatickou.

Máme-li vysloviti slovo, v němž jsou souhláskové skupiny, hledíme si slovo rozdělíti na fonetické slabiky, aby se nám co nejpohodlněji vyslovovaly.

Při léčení koktavosti bude rozdělování slov, v nichž jsou skupiny souhláskové, na fonetické slabiky velmi prospěšno, poněvadž nesnáze se tím zmírní. — Vyslovení slova se usnadní.

Ze slabik skládáme slova dle těch pravidel, podle nichž rozdělujeme slova na slabiky.

Jednotlivých slov fonetika nezná. Ona připouští jen výdechové skupiny. Totiž jakýmsi celkem, odpovídajícím gramatickému slovu jest to, co na jeden výdech může člověk říci.

Pozorujeme-li písmo člověka, jenž nezná gramatických pravidel, shledáme, že jest mu vodítkem fonetika. Píše tak, jak to jeho sluchu lahodí. Napíše obyčejně několik slov dohromady, nebo dlouhá slova rozdělí na více částí, předložky napíše odděleně. Např. napíše: „tojeto", „vkostele", „vtomje", zavyu- čování, neudržitelný a pod.

Tvoření slabik.

Isolované hlásky vyskytují se v řeči málo; snad jen ve škole při artikulaci. Vidíme snahu tvořiti z hlásek slabiky. Zdá se, jako kdyby mluvidla, když již jsou z klidu vyrušena, nechtěla vyvolanou sílu již mařiti a chtěla své práce plně využíti.

Jako jsou gramatická pravidla o tvoření slabik, tak máme i pravidla fonetická. Ta dbají, aby se skupina hlásek dala pohodlně vysloviti. Pravidla gramatická s fonetickými se často neshodují.

Fonetika nešetří mnohdy hranic slov, spojuje v slabiku i konec jednoho a začátek druhého slova.

Základním pravidlem při mluvě jest, rozdělití řeč na takové skupiny, které se dají dobře vysloviti. Taková vyslovená skupina hlasů jest fonetická slabika. Na př. v gramatice rozdělujeme přeskočil, roz- um, kdežto fonetícky rozdělíme přes- kočil, ro- zum. V gramatice rozdělíme přes- ulici, nad- uchem, kdežto fonetícky rozdělíme tak, že spojíme konec slova se začátkem slova následujícího: pře- sulici, na- duchem.

Passy definuje slabiku takto: Slabika je skupina hlásek, oddělených od jiných náhlým umenšením intensity, což se stane zmenšením výdechové síly aneb vyskytnutím se méně zvučné hlásky mezi dvěma zvučnějšími.

Věta.

V písmě rozdělujeme pronesené myšlenky na slova a věty, a to velmi přesně. V řeči mluvené tomu tak není. Řeč je se stanoviska fonetického plynoucí proud, takže přestávek není tolik jako v písmě. Řeč můžeme rozdělití jen na výdechové skupiny, což odpovídá fonetické větě, kteráž jen někdy odpovídá větě logické.

Přízvuk a jeho druhy.

V řeči rozeznáváme přízvuk slovný a větný. Slovný přízvuk jest v češtině dynamický. Co do síly jest slabší než na př. v ruštině nebo v němčině.

Slovný přízvuk jest hlavní a vedlejší, takže v řeči jsou slabiky s přízvukem hlavním, vedlejším a bez přízvuku.

Každé slovo má jeden hlavní přízvuk a to na první slabice. Vedlejší přízvuk mají slabiky liché. Ostatní jsou nepřízvučné.

Vyslovíme-li před slovem předložku, splývá tato se slovem v jedno.

V češtině začínáme hovořit slabikou přízvučnou; jest naše mateřština řečí rytmickou.

Přízvuk větný jest o mnoho volnější, není vázán žádnými pravidly. Klademe jej vždy dle smyslu a potřeby na to či ono slovo ve větě.

Při nápravě vad řeči a to hlavně při léčení koktavosti a breptavosti, budeme dbáti přízvuku slovného, aby pacient celé slovo správně vyslovil a jeho konec, jak se mnohdy děje, nepolykal.

Artikulace.

Aby mohl učitel s úspěchem léčiti vady řeči, jest nutno, aby znal pravidla tvoření hlasu a jednotlivých hlásek, polohu a výkony mluvních orgánů při vyslovování jednotlivých hlásek. K tomu má přispěti následující pojednání o artikulaci hlásek.

Hlásky jsou uspořádány v pořadí od nejsnadnější k nejtěžší. Nežli přikročíme k cvičení jednotlivých hlásek, konáme vždy předpravná cvičení, v nichž přihlížíme k tomu, aby žák se naučil zformovati ústa, jak toho k vyslovení té které hlásky jest zapotřebí nebo cvičí se dýchání, odvádění proudu vzduchového slaběji či silnějí, při ústech více i méně otevřených. Tyto předpravné cviky konáme zvláště v případech, kde máme nacvičiti hlásku, kterou se žák nenaučil dosud vyslovovati. Zvláště při nedoslýchavosti, avšak také při vadách řeči jest prospěšno konání předpravných cviků.

K předpravným cvikům patří především dýchání. Žák cvičí se v pravidelném dýchání. Následuje pak řada různých cviků: foukání do malých, lehkých papírků a později do předmětů těžších, na př. kuliček, tužky a podob. Nebo fouká žák slámkou do vody, ssaje mléko nebo vodu trubičkou, fouká do plamene svíčky, avšak tak jemně, aby nezhasla, fouknutím zhasne zápalku nebo plamen petrolejové lampy, dýchá na okno, až se silně zarosí, fouká na hranu papíru, čímž povstane hvizdot, píská na dutý klíč, vyfukuje slámkou bubliny z mydlin, fouká do vody, aby její hladinu co nejvíce rozčeřil a podobně.

Žák cvičí pohyby úst, jazyka a to před zrcadlem. Otvírá ústa méně nebo více, ústa otevře do šíře, vyšpulí rty, udělá se rtů oválu, učí se postaviti obě čelisti proti sobě, vyplázne jazyk a vtáhne jej, dá špičku jazyka k horním zubům, opře špičku jazyka o dolní zuby neb o střed horního patra, udělá z jazyka korýtko, třepe jazykem, přiloží horní zuby na dolní ret a opáčně. Podobných cviků si sestaví učitel dle potřeby ještě více.

Po ukončení těchto průpravných cviků, přikročíme k artikulaci hlásek. Nutno si zapamatovati, že učitel musí býti vzorem a musí postavení úst při vyslovování hlásky žáku nejprve sám ukázati. Bude proto dobře, když před zrcadlem probéře artikulaci jedné hlásky za druhou a postavení mluvidel si důkladně osvojí.

Hláska p.

Chceme-li artikulovati hlásku „p", uzavřeme pevně rty, aby vzduch z plic vycházející se za nimi nahromadil. Potom rychle rty rozevřeme, takže vzduch vyrazí najednou z úst ven, čímž povstane hláska **p**. Učitel ukáže nejprve sám a přidrží ruku žákovu u svých úst, aby tento vycházející proud vzduchový pocítil.

Vyražení proudu vzduchového nesmí býti přemršťováno a tváře nesmí býti nadýmány. Vyslovuje-li žák hlásku **p** příliš slabě, dáme na stůl bezové kuličky a žák do nich fouká, až jeho výdech se sesílí. Někdy bývá tato hláska vyslovována také s přídechem **ch** (pch), což se děje v tom případě, když žák nesevře dobře rty. Hláska **p** musí býti vyslovována bez hlasu, vytvoří ji jen proud vzduchový, narážející na rty a nikoli jiné mluvní orgány. Při cvičení musí býti vyslovována sama a ne ve spojení se samohláskou. Teprve po důkladném nacvičení spojujeme ji se samohláskami a užijeme ji ve slovech.

Cvičení: p-p-p-p (několikrát);

ap, op, up, ep, ip (několikrát);
pa, po, pu, pe, pi „
apa, apo, apu, ape, api „
opa, opo, opu, ope, opi „
upa, upo, upu, upe, upi „
epa, epo, epu, epe, epi, „
ipa, ipo, ipu, ipe, ipi „

Hláska f.

Před cvičením této hlásky konáme předpravné cviky a to foukání. Pak ukáže učitel žáku postavení úst při vyslovení hlásky **f**.

Horní řezáky dotýkají se slabě vnitřní části dolního rtu, načež vydechne se ostrý proud vzduchu, kterýž vychází z úst.

Žák se přesvědčí rukou o proudu vzduchu. Na hrdle nepocítí žádného chvění.

Při cvičení této hlásky musíme dbáti toho, aby žák nezachytil zuby celý dolní ret, takže tento bývá pak vsunut za zuby a jimi příkryt. Druhá vada, která se vyskytuje, jest, že žák zatne zuby do rtu příliš silně, takže proud vzduchový nemůže odcházeti. Učitel určuje pohybem ruky délku jednotlivých hlásek. Cvičí se pak vyslovovati cvičenou hlásku jedním dechem několikrát za sebou: f-f-f-f. Za každou hláskou se udělá přestávka.

Potom se cvičí zase slabiky a slova. (Obraz 1.)

Hláska t.

Hlásku **t** nacvičíme tak, že ústa poněkud otevřená roztáhneme do šíře (jako když se smějeme), zuby postavíme nad sebe, avšak necháme mezi nimi malou štěrbinu. Špičku jazyka přiložíme na zadní stěnu horních řezáků. Tímto postavením jazyka uzavřeme cestu vzduchu, který se v ústech nahromadí. Po té trhneme náhle jazykem tak, aby odskočil od horních řezáků a také dolní čelist se pohne málo směrem dolů. Na ruce ucítíme zase proud vzduchu z úst vyrážející.

Cvičíme dále jako obvykle. (Obraz 2.)

Samohlásky.

Při cvičení samohlásek jest si dlužno pamatovati, že proud vzduchu, z plic vycházející, musí procházeti dutinou ústní a z ní vycházeti ven. Nikdy nesmí jíti nosem. Mělo by to za následek huhňavé vyslovování samohlásek. Dutina nosní musí býti při vyslovování samohlásek uzavřena a oddělena od dutiny ústní horním měkkým patrem a čípkem. V zrcadle můžeme pozorovati, že při vyslovení správného **a** nadzvedne se vždy čípek nahoru.

Aby byly samohlásky správně a jasně vysloveny, jest nutno se v hrtanu pevně nasaditi. Samohlásky tvoří se již v hrtanu na rozdíl od hlásek předcházejících a to tím, že rozechvějí se vazy hlasové, na něž naráží vzduch. Proto při vyslovování samohlásek cítíme na hrtanu chvění. Patřičného zbarvení nabudou samohlásky až v dutině ústní různým postavením úst a jazyka.

Při artikulaci samohlásek vyskytují se různé vady. Někdy vyslovuje žák samohlásky s přídechem **h**, což se stává v případech, když není hláska pevně v hrdle nasazena.

Velmi dobré jest v takovém případě vyslovovati samohlásku trhavě a krátce několikrát za sebou: (a - a - a - a).

Mnohdy správné vyslovení samohlásek působí obtíže, žák nedovede hlasivky rozechvěti. Počínáme si takto: Učitel vysloví zřetelně a pevným hlasem samohlásku, na př. **a**. Žák při tom rukou sleduje chvění v hrdle a na prsou, což pak napodobí až hlas zazní.

Jindy zase vyslovuje žák samohlásky hlasem krčním, čili fistulí místo aby je vyslovoval hlasem prsním. Jak se tyto dva druhy hlasu tvoří, je popsáno v kapitole o fonetice.

Učitel musí zvyknouti žáka vyslovovati samohlásky hlasem prsním a fistuli odstraniti. Opět se tak stane, když žák rukou sleduje chvění hrdla.

Hláska a.

Artikulujíce hlásku **a** otevřeme mírně ústa, asi na výšku prvního článku palce, jazyk leží za dolní čelistí ploše a skoro jde rovnoběžně s horním patrem. Žák silně nasadí, aby proud vzduchu mohl rozechvěti vazy hlasové a vychází tak hrtanem dále do dutiny ústní, z níž pak ven. Čípek se bezděčně zvedne a uzavře dutinu nosní. Vzduch naráží na horní patro, čímž dodává hlásce určitého zbarvení, jehož si učitel musí také všímati a upravovati.

Při vyslovování hlásky **a** vyskytuje se někdy ta vada, že žák klade jazyk příliš dozadu, čímž zúží se otvor, vzduch nemůže tak volně procházeti a zaznívá nám hláska **g**.

Učitel nadzvedne dolní čelist a kostkou postavení jazyka upraví.

(Obraz 3.)

Hláska o.

Ze samohlásek cvičíme proto nejprve **a**, že ostatní samohlásky z něho vyplývají. Máme-li dobře nacvičenu hlásku **a**, bude se nám práce při cvičení ostatních samohlásek dobře dařiti.

Hlásku **o** cvičíme takto: Žák vyslovuje hlásku **a**. Učitel ukáže mu a žák napodobí pošinouti rty poněkud dopředu a zaokrouhliti je, takže utvoří oválný otvor. Špička jazyka se přitlačí poněkud níže, takže jazyk se uprostřed o něco nadzvedne. Při tomto postavení úst a jazyka vysloví žák hlásku **o**. Může na hrtanu opět pozorovati chvění. Když jsme hlásku **o** nacvičili, vyslovuje ji žák střídavě s hláskou **a**, což k upevnění výslovnosti je velmi prospěšné.

(Obraz 4.)

Hláska u.

Samohlásku **u** cvičíme z předcházející hlásky **o**. Žák vysloví hlásku **o**, načež ústa více sevře a rty pošine ještě více dopředu, takže utvoří kruhovitý otvor úst. Špičku jazyka stlačíme ještě dále do úst, takže jazyk jest postaven obloukovitě. Na hrtanu pozorujeme zase chvění. Dbáti musíme toho, aby žák ústa úplně neuzavřel, neboť by **u** znělo nejasně, dunivě. (Obraz 5.)

Hláska e.

Rovněž hlásku **e** cvičíme s **o**. Žák vysloví hlásku **o** a pak stáhne koutky úst směrem k uším, tedy na šíř; ústa tvoří štěrbinu.

Jazyk pošine se až k dolním předním zubům a po celé délce se poněkud nadzvedne, takže jest s horním patrem téměř rovnoběžný. Špičkou může se opříti dosti pevně o přední zuby. Nadzvednutím jazyka nadzvedne se i hrtan, a přiložíme li ruku pod bradu, můžeme toto nadzvednutí pocítiti. Pevně nasadíme, vydechneme proud vzduchu, který rozezvučí vazy hlasové a zazní hláska **e**. Cvičíme ji střídavě s ostatními samohláskami i se souhláskami. (Obraz 6.)

Hláska i.

Hláska tato cvičívá se obyčejně až později a ne současně s předcházejícími samohláskami. Uvádím ji však na tomto místě, neboť při vadách řeči může zcela dobře býti cvičena ihned po nacvičení ostatních samohlásek.

Při artikulaci hlásky **i** vycházíme od hlásky **e**, neboť postavení úst je nejméně odlišné. Při hlásce **i** zúží se ústa ještě více, takže povstane jen úzká štěrbina, jazyk se může silněji opříti špičkou o dolní přední zuby a celou délkou nadzvedne se ještě více k hornímu patru nežli při hlásce **e**, čímž i hrtan se ještě více nadzvedne. Proud vzduchový rozechvěje kromě hrtanu také řezáky. Dáme-li pravítko mezi zuby, můžeme cítiti, že se při vyslovení hlásky **i** rozechvěje. Chvění pocítíme také na temeni hlavy, také na místě kde se obě čelisti sbíhají a po stranách krku.

Při vyslovení **y** vidí žák na ústech učitele, že napětí dolního rtu není tak velké, jako při měkkém **i**, koutky ústní není potřebí tak dalece od sebe roztáhnouti. Špička jazyka při tvrdém **y** neopírá se tak pevně o zuby. Vyslovujeme střídavě všechny samohlásky a potom slabiky.

Cvičení: i - í - í; i - e, i - e; e - í, e - í; i - u, i - u; i - o, i - o; i - a, i - a; i - o - a; i - a - o; o - a - i; a - i - o; a - i - o - u; u - o - i - a; i - e - o - a; a - u - e - i - o; o - u - e - i - a; i - o - e - u - a. Cvičení několikrát opakujeme. (Obraz 7.)

Hláska v.

Pokračujeme dále v cvičení souhlásek. Vyslovíme několikráte hlásku **f**, abychom si uvědomili postavení úst a budeme z této hlásky cvičiti **v**, neboť hláska tato jest vlastně jasné **f**.

Rty stojí v přirozené poloze nad sebou a utvoří jen malou štěrbinku, jíž uniká vzduch. Horní řezáky dotýkají se slabě vnitřku dolního rtu a stojí téměř přímo nad zuby dolními. Mezi horními

a dolními zuby jest malý otvor. Proud vzduchu nevychází tak prudce jako při hlásce **f**. Chvění můžeme pozorovati na hrtanu a na dolním rtu.

Hláska s.

Hlásku **s** artikulujeme tím způsobem, že koutky úst jsou co nejvíce od sebe odtaženy směrem k uším, takže ústa tvoří jen malou štěrbinu. Zuby jsou postaveny nad sebe a jest mezi horními a dolními malá štěrbina. Jazyk leží rovně a špička dotýká se slabě dolních řezáků, s nimiž leží ve stejné výši. Boční kraje jazyka jsou pozvednuty poněkud do výše, takže uprostřed jazyka utvoří se malý žlábek, kterým uchází vzduch.

Žák silně vdechne a vydechne při tomto postavení mluvidel a přesvědčí se prstem, kudy proud vzduchu vychází. Nesmí vycházeti koutky úst, nýbrž středem a nemá býti proud široký, poněvadž při takovém proudu zní hláska **s** nejasně. Vzduch musí narážeti na dolní řezáky a to ponejvíce na dva prostřední.

Při cvičení hlásky **s** musí učitel dbáti hlavně toho, aby zuby nebyly zataty; může mezi zuby vložiti kostku. Někdy bývá jazyk kladen mezi zuby, což způsobuje unikání vzduchu koutky úst a šišlavost. Jindy zase zůstává jazyk příliš vzadu a zaznívá nám hláska **š**. Učitel musí stále bdíti nad správným postavením mluvidel a případně vadné postavení opraviti. (Obraz 8.)

Hláska b.

Hláska **b** jest jasné **p**. Postavení úst jest úplně stejné, jenže při vyslovování hlásky **b** přidáváme hlasu. Sevření rtů nemusí býti tak pevné jako u hlásky **p** a také není třeba tak silného proudu vzduchu. Na hrdle pozorujeme chvění. Někdy nafukuje žák při cvičení této hlásky tváře, což nelze trpěti. Učitel musí též dbáti toho, aby proud vzduchu neodcházel nosem, o čemž se může přesvědčiti prstem. Hlásku **b** můžeme cvičiti ihned ve spojení se samohláskou **a**. Tuto hlásku nutno dobře nacvičiti, jelikož z ní budeme vyvozovati jiné hlásky.

Hláska š.

Tuto hlásku cvičíme z hlásky **s**. Žák vysloví několikrát za sebou **s**, při čemž učitel mu upraví rty tak, aby utvořily kruhovitý otvor, podobně, jako při vyslovování hlásky **u**, jest však tento otvor poněkud větší. Hledá se asi střed mezi **o** a **u**. Zuby se oddálí více od sebe, tedy štěrbina jest větší a jazyk se pošine kostkou

více dozadu. Špička jazyka pozvedne se k hornímu přednímu patru a hrany jazyka se dotýkají vnitřní plochy horních stoliček. Vzduch naráží na kraje zubů, čímž povstane hláska **š**. K vyslovení této hlásky jest zapotřebí mocného proudu vzduchu, který vychází s patřičnou silou z úst.

Artikulace hlásky **š** jest obtížná a nacvičení dá někde dosti práce. Docílíme však dříve úspěchu, když ji budeme cvičiti z hlásky **s**, nutno jen jazyk pošinouti na správné místo a stáhnouti rty, aby proud vzduchu neucházel koutky úst.

Hlásku **š** můžeme artikulovati též jiným způsobem a ze zkušenosti mohu říci, že tímto způsobem docílí se spíše výsledku. Hláska **š** jest sice vyššího tónu, ale zní správně. Konečně, když se žák naučí vyslovovati **š** tímto způsobem, může učitel cvičiti i dle prvého návodu a spíše se mu pak nacvičení hlásky podaří.

Při druhém způsobu cvičíme zase z hlásky **s**, kterou žák vyslovuje a učitel levou rukou uchopí ústa při koutcích a stáhne je do oválu jako dříve. Tím oddálí se od sebe i zuby. Kostkou pošine špičku jazyka, která ležela až dosud u dolních řezáků, více dozadu a přidrží ji na dolním patře, čímž zvedne se jazyk ve svém středu a přiblíží se k hornímu tvrdému patru a okraji dotkne se vnitřní plochy horních stoliček. Rozdílné jest tedy jen postavení špičky jazyka.

Proud vzduchu musí býti táhlý a nesmí se vyrážeti trhaně; mohla by nám snadno zazníti hláska **č**.

Hlásku nacvičíme dobře vyslovovati samu a také ve spojení se samohláskami. (Obraz 9.)

Hláska z.

Postavení mluvidel při artikulaci této hlásky jest totéž, jako při hlásce **s**. Žák vyslovuje hlásku s a přidá k ní hlas, který povstane rozechvěním hlasivek v hrdle. Učitel nejprve sám vysloví hlásku **z**, aby se mohl žák přesvědčiti rukou o chvění hrtanu, načež to žák napodobí. (Obraz 8.)

Hláska ž.

Hlásku tuto můžeme cvičiti z hlásky **š**, avšak i ze **z**. Žák vyslovuje několikrát za sebou slabiku ša a přidá k hlásce **š** hrdelní hlas. Opět se přesvědčí rukou o chvění hrdla.

Postavení mluvidel jest stejné jako při **š**.

Cvičíme-li hlásku **ž** ze **z**, postupujeme týmž způsobem, jako při cvičení hlásky **š** ze **s**. Žák vyslovuje **z** nebo i **za** a učitel uvede jazyk a rty do patřičné polohy.

Po nacvičení těchto sykavek konají se cvičení, při nichž žáci vyslovují střídavě nacvičené sykavky. Jest dobře sykavky často opakovati. (Obraz 9.)

Hláska k.

Artikulujeme ji z hlásky **t**. Žák vyslovuje **t** několikrát za sebou a učitel pošine špičku jazyka dosti daleko do zadu dutiny ústní, špičku přidrží kostkou dole, čímž kořen jazyka se nadzvedne vzhůru k měkkému patru. Žák se snaží při tomto postavení mluvidel vysloviti **t**, vysloví však hlásku **k**.

Vycházející proud vzduchu musí býti dosti silný, aby hláska **k** vyzněla jasně. Jinak by se mohlo stát, že by byla vyslovena s přídechem **ch**.

Jest dvojí druh hlásky **k** a to **k** přední a zadní. Cvičíme však přední **k**, které se tvoří uzavřením zadní části tvrdého patra, kdežto zadní **k** tvoří se uzávěrou až u samého čípku.

Při cvičení hlásky **k** může žák vyslovovati slabiku **ta** a z ní pak tvoříme upravením polohy jazyka slabiku **ka**. Mnohdy tímto způsobem docílíme dříve výsledku. Ještě nutno podotknouti, že ústa se při artikulaci **k** trochu více otevrou; jest tedy otvor úst větší nežli při hlásce t. (Obraz 10.)

Hláska g.

Když jsme nacvičili důkladně předcházející hlásku, podaří se nám snadno nacvičiti hlásku **g**. Jest to vlastně hláska **k** s hrdelním hlasem. Vzpomeneme si, jak jsme přidávali hrdelní hlas k hlásce **p** a dostali jsme tak **b** a podobným způsobem z hlásky **k** dostaneme **g**.

Žák vyslovuje hlásku **k** a předráží při jejím vyslovení neurčité **n**, jež tvoří v hrdle u začátku měkkého patra. Proud vzduchu není tak silný jako při hlásce **k**. Na hrtanu cítíme trhnutí při vyslovení této hlásky značně silnější, nežli při vyslovení hlásky **k**. (Obraz 10.)

Hláska m.

Hláska **m** patří mezi nosovky a bude tedy proud vzduchu vycházeti nosem. Avšak také do dutiny ústní částečně vzduch při-

cháží. Dutina ústní jest uzavřena rty podobně jako při hlásce **p**, ne však tak pevně. Vzduch rozezvučí v hrtanu vazy hlasové a uzavřené rty dodávají tomuto zvuku zvlášní barvy. Jazyk spočívá klidně v dolní části dutiny ústní.

Při artikulaci hlásky **m** cítíme na hrdle slabé chvění, rovněž tak i na rtech. U nosu cítíme teplý proud vzduchu a chvění stěn nosních.

Při spojování **m** se samohláskami cvičíme tak, že vyslovujeme nejprve samohlásky, aby si žák nezvykl huhňati: am, om, um, em, im. Teprve po důkladném procvičení tohoto probíráme další cviky. (Obraz 11.)

Hláska n.

Hláska **n** liší se jen málo od předcházející. Při její artikulaci utvoří se jen jiná uzávěra, jinak tvoří se úplně stejně jako hláska. Špičku jazyka opřeme o přední horní patro, takže dutina ústní jest tím úplně uzavřena. Proud vzduchu odchází též nosem. Cvičíme se samohláskami jako při hlásce **m**. (Obraz 12.)

Hláska d.

Tato hláska jest podobna hlásce **t** a také se z ní cvičí.

Žák vyslovuje slabiku **ta**, při čemž mu učitel pošine jazyk poněkud dále do dutiny ústní. Cvičíme vždy jen ze slabiky **ta**, poněvadž sama hláska **d** se těžko nacvičuje a těžko také vyslovuje. Jazyk opře se o horní patro větší plochou. Hlas při této hlásce jest takový, jako při **b**. Můžeme při cvičení vyslovovati proto střídavě **ba — da**. Na hrdle pozorujeme chvění. (Obraz 13.)

Hláska ch.

Při artikulaci rozeznáváme dvě hlásky **ch** a to přední **ch** a zadní, podobně jako u hlásky **k**. U hlásky **ch** se však jeví větší rozdíl mezi těmito dvěma druhy a v řeči se obou druhů používá. Přední **ch** vyslovujeme při hláskách **i** a **e**, kdežto **ch** zadní vyslovujeme ve spojení s ostatními samohláskami. Rozdíl mezi oběma **ch** jest znatelný. Zadní **ch** jest hlubší, kdežto přední **ch** zní jasněji.

Při vyslovování předního **ch** (ve spojení s **i**, **e**), nadzvedne žák jazyk, takže střed jeho dotýká se téměř horního patra. Vycházející vzduch naráží nejprve na patro, postupuje k horním řezákům, na něž naráží opět, čímž způsobí zvuk a vychází pak z úst ven.

Chceme-li artikulovati zadní **ch** (při a, o, u), postavíme ústa a jazyk jako při hlásce **k**, načež necháme volně a klidně vycházeti vzduch. Nesmí se tedy vzduch vyrážeti. Přesvědčíme se rukou, zdali vzduch vychází ústy.

Hláska l.

Tuto hlásku obyčejně nemohou děti delší čas vyslovíti, poněvadž neovládají dobře pohyby jazyka.

Hlásku **l** artikulujeme tak, že špičku jazyka opřeme o přední, horní dáseň; dotýká se tedy zadní plochy horních řezáků. Není chybou, položí-li se jazyk třeba i na přední tvrdé patro. Jazyk jest při tom skloněn a visí dolů. Tímto postavením jazyka povstane na obou stranách úst mezi okrají jazyka a zadními stoličkami otvor, kterýmž uniká vzduch. Učitel může kostkou postavení jazyka upraviti, avšak nejdříve musí na svých ústech postavení mluvidel žáku ukázati. Dbáti musíme toho, aby hláska **l** nebyla vyslovována tvrdě. Abychom tomu zabránili, cvičíme vyslovovati **l** ve spojení se samohláskou **i**. Teprve po důkladném nacvičení toho přidáváme ostatní samohlásky. Vyslovíme-li hlásku **l** ve spojení se samohláskou a hláska **l** stojí v zásloví, dbáme toho, aby **l** vysloveno bylo v tom postavení úst, jako předcházející samohláska a jen špička jazyka se nadzvedla. Ústa zůstávají nezměněna v předcházejícím postavení.

Hlásku **l** v zásloví cvičíme hojně. (Obraz 14.)

Hláska c.

Hláska **c** jest složena s **t** a **s**. Při cvičení vyslovuje žák tyto dvě hlásky ostře za sebou a odděleně. Přestávky mezi hláskami zkracujeme, až obě hlásky splynou. Postavíme mluvidla tak, jako bychom chtěli vysloviti **t**, nevyslovíme ho však, nýbrž bezprostředně po ostrém nasazení vyslovíme mocně a rázně hlásku **s**, čímž povstane hláska **c**. (Obraz 15.)

Hláska č.

Hlásku tuto cvičíme analogicky jako předcházející z hlásek **t**, **š**. Dbejme toho, aby hláska **š** splývala s ostře nasazeným **t** a nezněla osamoceně. (Obraz 16.)

Hláska r.

Tato hláska bývá nejčastěji vyslovována nesprávně. Patří mezi nejtěžší hlásky s hlediska artikučního.

Při cvičení hlásky **r** otevře žák poněkud ústa a špičku jazyka pošinuje zvolna až k horním řezákům, při čemž vyrazí rázně silný proud vzduchu, který musí špičku jazyka rozechvěti. Často jest zapotřebí mnoho práce a mnoho trpělivosti, nežli hlásku tuto nacvičíme. Nelze-li špičku jazyka rozechvěti, konáme přípravné cviky, jimiž uvádíme jazyk do kmitání. Na př. jazyk se dá mezi rty, mocným proudem vzduchu rozechvějí se rty a s nimi i špice jazyka. Nebo se vyslovuje hláska **b**, při čemž jest jazyk mezi rty a snažíme se jej rozechvěti. Podaří-li se nám to, pošinujeme jazyk za stálého vyslovování tohoto **b** (zní vlastně br) do úst a k horním řezákům. Některý žák naučí se snadnější hlásku **r** vyslovovati ve spojení se samohláskou, což můžeme také zkusiti. Cvičíme tuto hlásku též ze **z**. Žák vyslovuje střídavě tyto hlásky, pozoruje různé postavení mluvidel při obou hláskách, jakož i různé chvění na hrtanu. Nacvičení hlásky **r** trvá někdy delší dobu a nesmí nás první nezdar zastrašiti. Bývají případy, že trvá i několik měsíců, než-li se podaří hlásku **r** vyslovíti. Avšak jindy zase nacvičíme třeba za jeden den tuto těžkou hlásku. (Obraz 17.)

Hláska j.

Postavení úst jest takové jako při samohlásce **i** a také hlásku **j** můžeme cvičiti z této samohlásky. Žák vysloví několikrát **i**. Učitel pošine špičku jazyka malounko dozadu a špičku jazyka přidrží dole. Jazyk utvoří oblouk a dotýká se středem horního tvrdého patra. Vzduch klidně proudí na rozdíl od hlásky **i**, kdež nasazujeme ostře. Toho není u hlásky **j** zapotřebí. (Obraz 18.)

Hláska h.

Ústa otevřeme mírně, jazyk leží klidně. Vidíme, že prsa při vdechu se rozšiřují a zvedají, při výdechu zase klesají. U úst cítíme teplý dech. Hláska **h** nesmí se tvořiti v hrdle, nýbrž musí býti vyslovena prsním tónem, což bývá pro dítky dosti obtížné. Vyskytující se chybou při artikulaci hlásky **h** jest, že žáci zdvihají zadní část jazyka k hornímu patru a vyslovují pak místo **h** hlásku **ch**. V takovém případě přidrží učitel jazyk kostkou, aby v ústech ležel plocho.

Hlásku **h** cvičíme až na konec, poněvadž dětí snadno tuto hlásku předražejí samohláskám. (Obraz 19.)

Hláska ť.

Cvičíme z hlásky **t**. Žák vyslovuje **t**. Učitel pošine špičku jazyka tak, aby se opírala o zadní plochu dolních řezáků, nebo

o dolní dáseň. Jazyk se ohne a hřbet jeho dotýká se středního patra. Postavení úst jest jako při **t** nebo **i**. Cvičíme hned ve spojení se samohláskami. (Obraz 20.)

Hláska ď.

Cvičí se týmž způsobem jako hláska předcházející, jemně z hlásky **d**. Postavení úst a jazyka zůstává stejné jako při hlásce **ť**. Cvičíme také ihned se samohláskami, neboť samo **ď** se těžce vyslovuje. (Obraz 20.)

Hláska ň.

Hláska **ň** cvičí se s **n** tím, že zase pošineme jazyk dále do dutiny ústní. Žák vyslovuje **na** a při tom učitel kostkou mu upraví jazyk do polohy jako při hlásce **ť**. (Obraz 20.)

Hláska ř.

Hláska tato patří k nejtěžším. Podobně jako hláska **r**, tak i **ř** vyžaduje dlouhé doby k nacvičení a nacvičí se mnohdy náhodně, jindy zase není možno hlásku tuto nacvičiti.

I při cvičení hlásky **ř** konáme předpravné cviky a hlavně pohyby jazykem.

Hlásku **ř** můžeme cvičiti buďto z hlásky **r** nebo **ž, š**.

Žák postaví ústa jako při vyslovování **š** a vyrazí silně vzduch, který musí rozkmitati jazyk. Žák může vyslovovati i slabiku **ra**, při čemž učitel mu smáčkne koutky úst více k sobě, jazyk se o něco sníží. Nebo položí žák jazyk mezi zuby, vyslovuje hlásku **r**, učitel mu smáčkne koutky úst k sobě a jazyk rychle pošine dozadu.

Žák vyslovuje hlásku **ž** nebo **š** a snaží se rozkmitat jazyk, což se daří silným proudem vzduchu.

Jak již bylo řečeno, závisí na cvičení hlásky **ř** více na náhodě a nemusí proto učitel ztrácetí hlavu, když se mu tato hláska nedaří. Ať žák stále a stále každého dne se o vyslovení pokouší a jistě se mu někdy podaří hlásku **ř** vysloviti. Zdaří-li se mu to jednou, jest již vyhráno, neboť podruhé již bezděčně tuto hlásku vysloví.

Následují potom obvyklá cvičení. Po nacvičení hlásek probéře je učitel se žákem ještě jednou všechny ve spojení se samohláskami. Může ještě cvičiti skupiny souhláskové, kterými se velmi zdokonaluje a upevňuje správná výslovnost. (Obraz 21.)

Patlavost.

Patlavostí rozumíme vadu řeči, při níž se některé hlásky ve slově zaměňují za hlásky jiné. Jeví se tedy při tomto druhu patlavosti zaměňování. Na př. místo koza říká patlavý toza, dlouhý — djouhý, ryba — jiba atd.

Zvláště u menších dětí setkáváme se s tímto zaměňováním velmi často, avšak časem se tato vada ztrácí, až dítě mluví úplně správně. Někdy ale přece vada dítětí zůstane a v tom případě jest nutno vadu léčiti. Obyčejně patlají děti do 3 let. Toto patlaní není chorobou, nýbrž způsobeno jest tím, že dítě nedovede ještě některé hlásky vyslovíti. Pozorujeme-li dítě, vidíme, že v době, kdy začíná mluvíti, jest patlavost velká. Dítě vyslovuje jen několik hlásek. Každým týdnem a později, možno říci, každým dnem naučí se novým hláskám, takže řeč stává se srozumitelnější a neustále se zdokonaluje. Výslovnost dítěte pokračuje od lehčího k těžšímu. Po druhém roce vyslovuje dítě už téměř všechny hlásky, až na nejtěžší, kteréž nahražuje hláskami lehčími, jež umí již vyslovovati. Do tří let normální dítě artikuluje zpravidla všechny hlásky.

K tomuto druhu patlavosti patří ještě porucha řeči, při níž některé hlásky jsou vyslovovány nesprávně. Na příklad bývá to hláska **r**, jež bývá nesprávně artikulována.

Rozeznáváme tři druhy hlásky **r**:

1. Hrdelní **r** — nesprávné.
2. Čípkové **r** — nesprávné.
3. Kmitavé **r** — správné.

Nesprávné hrdelní **r** slýcháme dosti často. Tvoří se tím, že proud vzduchu vycházející z plic zůstává v hrdle, kdež se chvěje a nepřichází již vůbec do dutiny ústní, a pokud i přichází, nemá dostatek síly, aby ještě uvedl v činnost některý orgán mluvní.

Druhé nesprávné **r** čípkové tvoří se tak, že proud vzduchu zastavuje se u čípku, naráží na horní měkké patro a rozkmitá čípek.

Při správně artikulovaném **r** přichází vzduch až k zubům a rozkmitá špičku jazyka, která jest lehce přiložena k horním řezákům.

Této patlavosti, při níž jest nesprávně vyslovována hláska **r**, říkáme rhotacismus.

Velmi často se vyskytující druh patlavosti jest sigmatismus. Název jest odvozen z řeckého „sigma“, název to hlásky **s**. Obecně, v lidové mluvě se říká této patlavosti šišlavost. Jak již z názvu vidno, jde tu o sykavky, které jsou porušeny. Při sigmatismu buď dítě sykavky správně nevyslovuje, nebo je zaměňuje za sykavky jiné. Na př. místo žába říká zába, myš — mys, sysel — šišel, šiška — siska, česnek — cesnek, silnice — šilnice a pod.

Vidíme, že dítě nevyslovuje sykavky měkké s háčkem anebo opáčně. Zaviněno jest to tím, že proud vzduchu nejde správnou cestou, což se děje z mnoha příčin, o nichž bude pojednáno dále v kapitole o příčinách patlavosti. Mnohdy bývá nesprávně vyslovována hláska **l**. Tento druh patlavosti, zvaný lambdacismus (opět z řecké značky pro hlásku **l** „lambda“), vyskytuje se zřídka a řeč ani příliš neporušuje. Lambdacismus se někdy i sám tratí bez léčení. Nesprávné **l** vzniká tím, že buďto špice jazyka se opírá ihned těsně za horními řezáky a nebo horní plocha jazyka opírá se v první třetině o patro. Artikuluje-li se **l** tímto způsobem, zní měkce. Správné **l** artikulujeme z hlásky **e**, když žák při vyslovování této samohlásky opře špici jazyka o horní tvrdé patro. (Obraz .)

Velmi často se vyskytuje gammacismus. Jest to patlavost, při níž se **k** nebo **g** zaměňuje za hlásku jinou, obyčejně **t** — **d**. Místo kukačka vyslovuje se tutačta, kráva — tráva, káva — táva, guma — duma.

Vada jest způsobena tím, že proud vzduchu volně odchází, neboť jazyk leží vodorovně na dolním patře, aniž utvoří potřebnou uzávěru.

Druhý způsob patlavosti jest přesmykování; totiž hlásky jsou ve slově přesmyknuty na jiné místo, nežli kam patří. Pacient říká na př. místo vzorek — zvorek, známka — zmámka, larva — lavra, varhany — harvany a pod.

Dále se jeví patlavost zamlčováním některých hlásek. Jestliže se zamlčování týká velkého počtu hlásek, stává se řeč až nesrozumitelnou. Často bývá zamlčována hláska **k**, takže pak jest vyslovováno slovo koza — oza, kulatý — ulatý, káva — áva. Jindy bývá zamlčována hláska **l**. Pacient vyslovuje místo tlustý — tustý, malý — maý, letí — etí. Často jest zamlčena hláska **r**: tráva — táva, strom — stom a jiné.

Slyšíme-li patlavého mluvit, vidíme, že řeč jest plynnou a podstatou vady jest nesprávná nebo nedostatečná artikulace hlásek. Na této zkušenosti bude se také povětšině zakládati i léčení patlavosti.

Patlavost můžeme si dle velikosti vady rozdělíti: 1. na patlavost částečnou, 2. patlavost zvýšenou, 3. patlavost úplnou — celkovou. Při patlavosti částečné jest porucha jen malá a týká se jen jedné hlásky. Jest tedy řeč srozumitelnou a náprava částečné patlavosti nebude ve většině případech příliš obtížnou, jsou-li ovšem všechny artikulační orgány normální a nepoškozeny.

Při zvětšené patlavosti jest porušeno více hlásek, řeč může býti již dosti nesrozumitelnou a přirozeně bude i náprava obtížnější a potrvá delší dobu.

Celková patlavost jeví se porušením značného počtu hlásek, z nichž třeba některé postižený nevyslovuje, jiné přesmykuje a nebo zase zaměňuje za jiné. Někdy dosahuje zvýšená patlavost až takového stupně, že řeč jest úplně nesrozumitelnou a nazýváme pak již tuto patlavost mumláním nebo hotentotismem.

Léčení vyžaduje ovšem mnoho trpělivosti a mnoho práce, jak se strany pacienta, tak i učitele. A stává se také, že přes všechno úsilí řeč se nenapraví, zvláště v těch případech, kde nelze příčiny poruchy odstraniti. Bývá tak při poruchách centra řeči a vůbec při duševní méněcennosti pacientově.

Příčiny patlavosti.

Patlavost může býti zavíněna chorobami mluvních orgánů, mnohdy však vyskytuje se i tam, kde tyto orgány jsou úplně zdravé a zcela normální.

Jak bylo již dříve podotčeno, vyskytuje se takováto patlavost u malých dětí, učících se mluviti a mnohdy sama se časem ztratí.

Leč někdy patlá dítě i po třetím roce, mluva jeho se nikterak nezlepšuje a v takovém případě se jedná již obyčejně o chorobu mluvy.

Bývají to vrozené vlastnosti dítěte, které patlavost zaviňují. Dítě tvrdohlavé mnohdy přes všechno napomínání úmyslně mluví vadně, nedá si říci, aby mluvilo správně, což stane se zakořeněným zlozvykem, který se těžko odstraňuje.

Často zaviňují patlání dítěte sami rodiče, kteří až z přílišné lásky k dítěti, se s ním mazlí v řeči, vyslovujíce nesprávně, zkomoleně jednotlivá slova a jest samozřejmo, že vše napodobující dítě napodobuje i řeč rodičů. Toto bylo řečeno již o huhňavosti a platí to vlastně o všech vadách řeči. Povinností rodičů jest, aby dítko kromě jiného naučili správné mluvě s hlediska artikulačního.

Měl jsem za své prakse též podobný případ patlavosti. Sestiletý hoch, nadaný a bystrý, patlal. Nevyslovoval hlásky **k, g**, pak sykavek a zaměňoval některé souhlásky za jiné, ačkoliv dovedl vysloviti veškeré souhlásky kromě zmíněných. Mluvní orgány měl úplně zdravé; příčina tedy byla někde jinde. Po několik dní zkoumal jsem povahu tohoto hocha. Shledal jsem, že jest poněkud pohodlný, nerad se příliš namáhá, ačkoliv nebylo lze říci, že by byl lenivý. Myslel jsem, že příčinou patlavosti jest tento lenivý temperament. Přišel jsem však později k jinému poznání. Hoch měl dědečka, který jej měl velmi rád a byl s ním ve stálém styku. Při každé příležitosti hocha litoval a mazlil se s ním v řeči. Bylo mi sděleno, že hoch již od útlého věku zdržoval se většinou u svého dědečka. A tam vězela příčina patlavosti. Dědeček ze své přílišné lásky naučil chlapce mluviti rozmazlivou řečí, v níž ho stále upevňoval a hoch si zvykl patlati tak, že práce s ním byla velmi těžká a neměla konečně ani úplného výsledku, což zavinil opět vnuka milující dědeček. Hoch ve cvičební hodině mluvil již správně, když však přišel domů, při setkání s dědečkem začal opět mluviti patlavě a dědeček ho v tom ovšem ještě utvrzoval. Když nebylo možno hocha od dědečka odloučiti a viděl jsem, že každý výsledek práce ze cvičební hodiny jest do druhého dne zmařen, tedy jsem dále v nápravě řeči nepokračoval.

Případů podobných přichází v praksi značný počet. Rodiče ani neuvážíí, co všechno způsobují tím, že své dítě učí nesprávně mluviti. Kolik nepříjemných okamžiků by dítěti ušetřili! Spolužáci se takovému dítěti vysmívají, učitel má ztíženu práci, zvláště ve čtení nejeví dítě prospěchu, nepokračuje náležitě ve vědomostech, působí to na jeho povahu, na vývoj dítěte, jež se stává bázlivým, bojí se promluviti a straní se lidí, nevědouc, že by se mu posmívali. A to všechno může míti následky po celý život.

Někdy shledáváme se s přílišnou láskou rodičů, někdy však zase se zanedbáváním dítěte rodiči. Zejména v chudých horských krajích nebo středních průmyslových, kde rodiče po celý den jsou mimo domov, pracujíce v továrnách, setkáváme se s dětmi, jež jsouce odkázány samy na sebe, nebo svěřeny starším sourozencům, vyrůstají bez výchovy a nenaučí se ani správné mluvě. A jestliže jest dítě ještě v takovém prostředí, kde považováno jest za přítěž, pak jest mnohdy vskutku k politování.

Nejvíce vyskytují se vady řeči u dětí rodičů chudých, kteří se dětem nemohou věnovat jako na př. na Moravě v kraji Ostrav-

ském a na Valašsku. Také v jednotlivých průmyslových městech bývá velký počet vad řeči. Na př. v Mor. Ostravě, Brně, Prostějově. Leč i v krajinách bohatých nacházíme dosti případů patlavosti a vad řeči vůbec. Ve všech městech, kde jsem měl příležitost zjistiti případy vad řeči, pocházely tyto děti povětšině z řad dělnických. Pouze v jednom velkém městě moravském jsem zjistil, že z řad zámožných rodin a z řad inteligence jest počet vadou řeči ztížených dětí relativně větší nežli z řad dělnických.

Všechny uvedené příčiny patlavosti, až na lenivý temperament, leží mimo dítě a jest spíše způsobena vada okolím dítěte. A stačilo by změniti poměry, v nichž dítě žije, změniti prostředí a mohlo by se propukající vadě řeči předejíti.

Dostačilo by, aby se s dítětem někdo obíral, aby dítě slyšelo správně mluviti a snad nikdy by nepatlalo.

V podobných případech nelze ani mluviti o chorobě, nýbrž o zvyku, poněvadž ničeho chorobného v celém organismu dítěte nenalézáme. U dítěte jsou veškeré předpoklady pro správnou mluvu. Dítě správně mluviti může, kdyby bylo ve správné artikulaci cvičeno. Přeneseme-li takové dítě do jiného prostředí, kde uslyší správně mluviti, kde se mu bude někdo věnovati, jistě dítě, není-li patlavost již přespříliš zakořeněna, této vadě odvykne a naučí se úplně správně artikulovati, neboť jak jsem již jednou řekl, dítě se může naučiti všemu, co slyší. Dejme dítě do francouzské rodiny a naučí se francouzsky.

Myslím tedy, že není plně správné tvrzení některých lékařů specialistů, že vady řeči jsou vždy chorobou a může je jen lékař odborník s úspěchem léčiti. Ba tvrdím, že nejde-li o skutečnou chorobu mluvících orgánů, jest právě odborník učitel povolán k tomu, aby vadu řeči odstranil, neboť učitel specialista může nabýti v nacvičení správné artikulace a odstranění vadné mluvy velké zručnosti, větší než lékař, který zná jen theoreticky podstatu vad řeči, aniž artikulaci hlásek prakticky procvičil. Nevylučuji nikterak lékaře specialistu, avšak také lékař nemůže mluviti o nepovolanosti odborného učitele při nápravě vad řeči. Práce učitelova a lékařova se musí v tomto oboru doplňovat, na sebe navazovat.

Bylo-li řečeno, že mnohdy vyskytuje se patlavost i tak, kde orgány mluvní jsou neporušeny, bývají zase případy, kde patlavost jest zavíněna právě chorobami organismu. Nacházíme patlavost u každého nedoslýchavého dítěte, poněvadž slabších hlásek a to

zvláště některých souhlásek nemůže svým nedokonalým sluchem dostřehnouti a proto se jich nenaučí ani vyslovovati. U dětí, jejichž sluch byl zeslaben později, když již mluviti uměly, může nastati také patlání, neboť nedoslýchavý nemůže svůj hlas kontrolovati, vyslovuje nesprávně a nezvíčí-li se v artikulaci, stává se řeč někdy i nesrozumitelnou. O tom, jak si má učitel s nedoslýchavým žákem počínati, bude pojednáno v jiné kapitole.

Další příčinou patlavosti jsou abnormality ústrojů mluvních, jako jest tlustý, dlouhý nebo krátký jazyk, tlusté rty a jiné. Jest přirozeno, že hlásky nemohou se tvořiti správně, když některý orgán mluvní nemůže náležitě vykonávati svou funkci. Tak na př. při krátkém jazyku těžce se vyslovují sykavky **s, z, c,** neboť jazyk nedosahuje až k předním zubům. Také hláska **r, l** nemůže býti správně vyslovována.

Špatné zuby (zvláště střední) také způsobují patlavost, neboť opět nelze mnohé hlásky správně artikulovati. Konečně mohou býti příčinou patlavosti abnormality dutiny ústní, horního patra a bývá prapříčinou i lues a tuberkulosa, které působí na mluvní ústrojí a jest nutno vždy před započetím léčení dutiny ústní a zvláště zuby prohlédnouti a kde shledáme poruchu, nutno ji napraviti.

Nejvíce se jeví patlavost u osob, které mají špatný chrup, zvláště schází-li jim přední zuby. V češtině vyskytuje se ve slovech velké množství sykavek a proto snadno na sebe upozorní ten, kdo sykavky špatně vyslovuje aneb jich vůbec nedovede utvořiti. Slýcháme často tak zvanou řeč šeplavou. Při takové řeči jde právě o nesprávné tvoření sykavek. Obyčejně bývají příčinou špatné přední zuby, jakož i dlouhý jazyk.

U těch osob, které mají špatné přední zuby, uchází vzduch při artikulaci sykavek buď libovolným proudem, nebo po stranách úst — koutky a my slyšíme místo **s** šeplavé **š**, které nezní ani jako správné české **š**, nýbrž jako polské **ś**, jež značí Poláci čárkou (ś). Při vyslovování unikají koutky úst také sliny. Osoba taková prská, poněvadž proud vzduchový naráží na sliny, které se shromažďují ponejvíce po stranách dutiny ústní.

Kdo má dlouhý jazyk, klade jej při řeči až mezi zuby a při artikulaci sykavek zabraňuje proudu vzduchovému odchod z úst, vzduch odchází opět koutky úst a s ním i sliny. Bylo by marno všechno cvičení, kdyby zuby nebyly v pořádku. Bez zubů nelze nikdy hlásku **s, c, z** artikulovati. Při dlouhém jazyku možno již docíliti zlepšení řeči.

Léčení patlavosti.

Již v předcházejících řádcích bylo napsáno, že nutno při léčení vady při řeči nejdříve prohlédnouti orgány mluvní a každou nalezenou abnormalitu odstraniti, léčiti. Bylo-li to vykonáno, můžeme přistoupiti k nacvičení správné artikulace.

Zjistíme nejprve, které hlásky jsou porušeny. Bývají to zpravidla hlásky, které jsou si podobny a které se také podobně artikulují. Obyčejně bývá vadná hláska k - g, t - ď, n - ň, s - š, z - ž, c - č, l - j, nebo bývá zaměňováno l za j, r za j, ř za ž.

Když máme zaznamenány porušené hlásky aneb hlásky, jichž pacient nevyslovuje, uspořádáme si je dle pravidel artikulačních a to tak, že začínáme při cvičení s hláskou pro výslovnost nejlehčí aneb s hláskou, z níž ostatní porušené hlásky můžeme vyvozovati.

Na př. pacient zaměňuje hlásky **ť, ď** za **t, d**; říkaje místo tělo — telo, Matěj — Matej, ťuká — tuká, dělo — delo, ďábel — dábel atd. Kromě toho nevyslovuje třeba hlásky **k, g**. Říká áva, místo káva, oza místo koza a pod.

Začneme jako vždy s hláskou lehčí, v tomto případě s hláskou **ť**. Necháme žáka vyslovovat hlásku **t**, při níž jazyk jest až téměř mezi zuby. Žák neustále za sebou říká **t** a učitel pošinuje mu kostkou (jako mají kníhaři) jazyk poněkud dále do dutiny ústní, až počne žák vyslovovati **ť**. Kostkou přidržuje učitel jen špici jazyka, která se musí opírati o dolní patro, aby střední část jazyka se dostala až k hornímu tvrdému patru. Toto cvičení se stále opakuje, až hláska **ť** zní úplně správně.

K hlásce **t** můžeme přídati **a**, takže žák vyslovuje slabiku **ta**, při čemž učitel pošinuje jazyk do dříve naznačené polohy, až zazní slabika **ťa**.

Někdy osvědčí se způsob první, jindy zase způsob druhý. Učitel zkusí oba způsoby a ihned pozná, který povede snáze k výsledku.

Když jazyk byl již uveden ve správnou polohu a zvykl si jí, vynímá pomalu učitel kostku z jeho úst a žák vyslovuje **ť** nebo **ťa** již bez pomoci. Nutno ještě podotknouti, že zvláště u mladších pacientů jest nezbytně nutno, aby učitel sám napřed ukázal žákovi, jak se hláska **t** vyslovuje a postavil jej před zrcadlo, aby mohl ústa správně zformovati a jejich postavení opravovati.

Pacientům dospělejším kromě toho učitel vysvětlí postavení úst a jazyka a veškeru činnost, kterou při hlásce **ť** nutno vyvinouti.

Potom se cvičí upevnění artikulace hlásky **ť**, aby pacient si zvykl tuto hlásku vyslovovati a aby si dobře vštípil v pamět postavení mluvidel. Hlásku **ť** vyslovuje žák ve spojení se všemi samohláskami:

ťa, ťo, ťu, tě, ti.

Opakujeme tyto slabiky několikrát.

Provádějí se pak různě kombinovaná cvičení; klade se samohláska před cvičenou souhlásku:

ať, oť, uť, eť, iť.

Cvičení se několikráte opakuje.

Další cvičení:

aťa, aťo, aťu, atě, ati;
oťa, oťo, oťu, otě, oti;
uťa, uťo, uťu, utě, uti;
eťa, eťo, eťu, etě, eti;
iťa, iťo, iťu, itě, iti,

Přikročíme k užívání hlásky ve slovech a cvičíme vyslovování slov:

Těsto, matička, tetiva, Těšín, tichý, ubíti, líti, tělo, plniti, vyleštiti, stíhati, labuť, labutě, latě, znám tě, nitěný, věští, cíti, stěna, štěstí, ctižádost, útěcha, utěradlo, batoch.

Po nacvičení hlásky **ť** přikročíme k cvičení **ď**. Cvičíme takovým způsobem jako hlásku **t**, jenže vycházíme od hlásky **d**, kterou pacient vyslovuje a učitel z ní vytvoří pošinutím jazyka dozadu hlásku **ď**.

Po nacvičení konají se opět cvičení jako při hlásce **t** a konečně slova, v nichž se vyskytuje nacvičená hláska: Ďábel, Láďa, dítě, dělá, dívá, díra, dělo, ďas, dědic, děd, dědina, děj, dějepis, dělitel, dětina, děva, dílo, chudí, dílna, díl, diváci, divadlo, divný, divoce, divoch, díže, dráždíti, vydělati, hladiti, vzdělání, chodí, chladí, jediný, ladič, páditi, úděl, udírna, usaditi, vydělaný, vyděditi, vyděsiti, vydírati, věděni, zděditi, zdělitti, zděšení, zdivo.

Když jsme dokonale nacvičili tyto dvě hlásky, můžeme přikročiti k nesnadnější hlásce **k**. Tato hláska tvoří se z hlásky **t**. Žák vyslovuje hlásku **t** pokud možno silně a ostře bez přestávky stále za sebou, při čemž učitel posunuje jazyk kostkou dozadu, až špička jazyka jest opřena o zadní část dolního patra a kořen jazyka opírá se o horní měkké patro. Ústa se poněkud více otevrou.

Při tomto postavení jazyka povstane patřičná uzávěra, proud vzduchu naráží na horní měkké patro a uslyšíme hlásku **k**. Cvičení opakujeme několikrát, až cvičená hláska zazní jasně.

Můžeme cvičiti také **k** ze slabiky **ta**, kterou žák vyslovuje bez přestávky, při čemž učitel pošíne jazyk do polohy, která byla popsána, až zazní slabika **ka**. Následuje cvičení, při nichž přidáváme k hlásce **k** samohlásky. Cvičení kombinujeme podobně, jak bylo naznačeno při cvičení hlásky **t** a konečně cvičíme slova s hláskou **k**.

Kabát, kabela, kácetí, kachna, kadlub, kachel, kalhoty, kalich, kaluže, kaloun, kamaše, kámen, kanál, kára, kartáč, kapsa, kanovník, kaňka, kamna, kasárna, kašel, kaštan, káva, kaz, kazatel, každý, kárnice, koleno, kotel, koberec, kobyla, kolomaz, kočár, kočí, kobka, knot, kočka, kohout, kokos, koláč, kolba, kolčava, kolík, kolikátý, kompas, kominík, koníklec, kopí, kopr, kopa, kopyto, kořej, komár, kuna, kukačka, kulička, kuchyně, kudy, kůň, kuňká, kůra, kurník, kus, kůzle, kůže, kelímek, keř, kejhá, kejkle, kéž, kilometr, kyselý, kývá, skýva, kyprý, kýchá, kyčel, kyj, kynouti, kytara, jaký, kyselina, kýta, květ, kněžka, kniha, kmen, klopýtati, kloub, klid, mák, rak, vlak, však, zrak, koupel, koukol, koudel, koule, koupání, kouř, kmotr, kmín, knedlík, klokoč, kloktadlo, klímati, klikatý, kleknouti, skočiti.

Hláska **g** se tvoří z **k** přidáním hrdelního hlasu. Můžeme ji cvičiti z hlásky **d** pošinutím jazyka na místo jako při hlásce **k** a připojíme hrdelní zvuk, jaký slyšíme při hlásce **d**. Může se však cvičiti i z hlásky **k**, k níž tento hrdelní hlas přidáme.

Při cvičení hlásky **k**, **g** ukáže nejprve učitel žákovi na svých ústech postavení jazyka. Při hlásce **g** a rovněž **d**, žák přiloží ruku na hrdlo učitelovo, aby pocítil v něm chvění, které při vyslovování těchto hlásek povstává. Před zrcadlem napodobuje a kontroluje žák postavení svého jazyka a úst. Může přiložiti ruku i na své hrdlo, aby se o chvění přesvědčil.

Cvičí se tak dlouho, až hláska jest zcela správná. Často bývá hláska **k** i **g** vyslovována při cvičení s přídechem **ch** (jak vyslovují tyto hlásky mnozí židé). Správným postavením jazyka a úsilovným cvičením se tato vada odstraní.

Hlásku **g** opět cvičíme ve spojení se samohláskami a ve slovech.

Gazela, galerie, gamaše, garda, gazda, gondola, guma, generál, gymnasium, galvanický, gdoule, granát, grešle, gram, groš, guláš, gotika.

Zaměňuje-li pacient hlásku **ň** za **n**, říkaje místo němý — nemý, Němec — Nemec, nejméně — nejméne atd., nacvičíme hlásku **ň** tím způsobem, že necháme žáka vyslovati slabiku na. Zaznívá-li **n**, pošineme rychle jazyk malý kousek zpět do úst, aby špička jazyka se opírala o dolní přední patro a hřbet přední části jazyka o přední tvrdé patro horní. Zazní nám hláska **ň**, což několikrát opakujeme a cvičíme s ostatními samohláskami, jakož i užíváme této hlásky ve slovech.

Maňásek, Máňa, paňác, Vaňáček, Váňa, někdo, němčina, méně, mění, němý, pamět, měděný, umění, ničema, nijak, nikdo, niti, niva, nížina, pevnina, světnice, stavení, štěně, stísněný státní, obměna, obměkčiti, panic, paní, peň, peniz, peněženka, umouněný, sáně, sanice, seník, zvonění, šňupák, šňůra, šněrovačka, tání, uháněti, valně, vinice, vnitro, vnímati, vnikati, uvnitř, vně, vnějšek, sklánění, skloňovati, slaměný, vzník, vznítiti, hnědý, hnízdo, zákolník, zakrnětí, zalidněný, na něm, zánět, snění, zedník, země, aspoň, změknouti, zničiti, znělka, ženich.

Přicházíme k sykavkám a začneme cvičiti nejprve hlásku **s**, o jejímž nacvičení jest též částečně pojednáno v kapitole o huhňavosti.

Při patlavosti postupujeme však poněkud jiným způsobem, neboť zde proud vzduchu nevychází nosem, nýbrž hláska **s** není vyslovována aneb špatně vyslovována patrně proto, že pacient má špatné zuby a nenaučil se následkem toho hlásku **s** vyslovovati. Mohl by býti příčinou též krátký nebo dlouhý jazyk. Musí se proto pacientovi ukázat, jak se hláska **s** artikuluje.

Při tomto cvičení opět jest nezbytným zrcadlo, které jest vůbec při artikulaci výbornou pomůckou. Učitel ukáže nejprve žákovi postavení úst, zubů a jazyka, což žák po něm napodobí, kontroluje v zrcadle, až dovede ústa do správné formy uvésti. Potom vysvětlí učitel, že proud vzduchu musí odcházeti středem jazyka a sice žlábkem, který se utvoří a vzduch naráží na zuby, čímž povstává sykot. Žák se může prstem přesvědčiti, zda-li proud vzduchu vskutku středem úst odchází. Podobně necháme žáka se přesvědčiti i v případě, když vzduch odchází koutky jeho úst, aby nabyl správného názoru.

Při cvičení hlásky **s** musíme kostkou uvésti jazyk ve správnou polohu. Zvláště při dlouhém jazyku nutno jej stále pošinovati za zuby. Dále dbáme toho, aby mezi zuby byl malý otvor, neboť mnozí rádi zatínají pevně zuby tak, že proud vzduchu nemůže vůbec odcházeti, neb odchází koutky úst.

Po nacvičení hlásky **s** cvičíme ji s přidáním samohlásek a ve slovech. Podrobnější popis postavení úst při artikulaci hlásky **s** najde čtenář ještě v kapitole o artikulaci hlásek.

Slova pro cvičení:

Sad, sáček, sám, sahati, sádlo, sadit, salát, sádra, samota, sáně, saň, sad, Sasko, sandál, satira, sál, sálati, samomluva, snop, sob, sobec, sobol, sobota, soda, socha, sojka, sochor, sokol, Soluň, sosna, sotva, sopka, soudek, soud, souchoty, soukeník, soulad, soumar, soused, soustrast, soustruh, soudruh, souvětí, sousto, soumrak, sud, sudy, suchar, suk, sukně, sup, sutina, sumec, sejmouti, sukno, vysutý, sedlo, sedum, sedmikráska, sebrati, sehnati, sejíti, semlíti, sekta, sekunda, sekyra, sele, selka, sem, semeno, sen, sepnouti, zesílit, sestra, sever, setník, silák, síla, síň, sítě, sypati, síra, sinalý, sirka, sirota, sít, síti, síto, sivý, syn, osyka, Sibiř, sídlo, skalina, sjetí, skála, skanouti, sklad, sklárna, sklep, skok, skoupý, slanina, slaný, sláva, slavík, slimák, slepý, sleva, slíva, Slovan, sluha, sluka, smalt, směna, směs, směstí, smích, smysl, snaha, snísti, snop, spaní, spása, spasení, spěch, spis, spískati, skleslý, spona, spousta, srp, srpen, srst, srstka, stavení, stav, stavovský, stonásobný, stolistý, světlo, svislý.

Zaměňuje-li pacient hlásku **š** za **s** a říká místo šedivý — sedivý, šiška — siska atd., nacvičíme s ním hlásku **š**. Pacient vyslovuje stále za sebou slabiku **sa**; učitel nechá ho několikrát tuto slabiku vyslovit, načež kostkou mu pošine jazyk malý kousek dále do úst, palcem a ukazováčkem levé ruky uchopí ho za líce při ústech a koutky úst stáhne více k sobě, takže ústa nabudou podoby oválu. Toto cvičení opakujeme několikrát, aby se žák zdokonalil ve výslovnosti tak, že bezděčně, bez pomoci učitelovy, jazyk klade na příslušné místo a ústa stáhne do oválu. Zapomene-li někdy na postavení úst, necháme žáka vyslovovati slabiku **sa** a po ní **ša**, při čemž mu jen ústa smáčkneme do oválu a žák ihned vysloví žádanou slabiku. Opět cvičíme **š** ve spojení se samohláskami a ve slovech.

Cvičení slov:

Sach, šachta, šál, šakal, šálí, šalvěj, šálek, šalanda, Šalomoun, šat, šatlava, šatna, šavle, šátek, šalmaj, šos, šotek, šum, šumět, šunka, šupina, šuškati, šustot, šuhaj, šelest, šelma, šepot, šedivý, šediny, šedesát, šeplati, šeptati, šev, šešule, šek, šestka, šerm, šeřík, šestnáct, šiřiti, šíje, šikmý, šílenec, šilhati, šindel, šípek, šíp, šídlo,

šička, šibal, šibenice, široký, šíška, šíšlati, šíšatý, škubati, škemrati, škaredý, škeble, škoda, škola, škopek, škodolibý, škrob, škraboška, šlacha, šle, šlechetný, slépěje, šnůra, špaček, špalek, Španěl, špejl, špetka, špína, špoulití, šťastný, štěp, štětina, štít, štouchati, štovík, Štýrsko, šváb, švadlena, švanda, švestka, myš, máš, náš, koš, uděláš, věšák, věštba, troška, tušení.

Často sa setkáváme s patlavou osobou, která při mluvení a zvláště při vyslovování sykavek slintá; ba místo sykavek slyšíme jen šelest, který tvoří v ústech slíny, jež vystříkují zvláště koutky úst ven. Jedná se obyčejně o chorobu slinných žláz a nutno obrátiti se o pomoc k lékaři. Přílišné vylučování slin v ústech činí vzduchu v jeho cestě překážku, neboť proud vzduchový nemůže velké množství slin prorazíti; jestliže jest proud silnější, béře slíny ssebou a vynáší je z úst ven, což jest jistě nepříjemné.

Z hlásky **s** dostaneme hlásku **z**, přidáme-li k ní hrdelní hlas. Učitel nechá žáka se přesvědčiti rukou na svém hrdle o chvění. Jinak poloha úst, zubů a jazyka zůstává nezměněna jako při hlásce **s**. Rovněž další cvičení jsou stejná.

Slova s hláskou **z**:

Zábava, zabaliti, zadělati, zahnati, záhon, zahrada, záhuba, záděra, zadní, zádumati, záhy, zajeti, zajistiti, zaměsti, zámek, zamlklý, záloha, zámysl, zandati, zapadlý, zápis, zápor, zákon, zasílatel, zasíti, zástava, zástěra, zastíniti, zatajiti, zástupce, zazpívati, zazlívati, zobati, zosnovati, zotaviti, zora, zodpovídati, zob, zotaviti, zub, zubr, zůstatek, zůžiti, zelený, země, zelí, zemský, zespod, zeť, zevloun, zevně, zeměpis, zeptati, zejména, zefír, zedrati, zedník, zebra, zeď, zemdliti, zetlelý, zima, zinek, zisk, zítra, zívati, liskati, zimnice, zištný, zhouba, zhurta, zběh, zbaviti, zbuditi, zdařiti, zdivo, zděšení, zdravý, zdroj, zdola, zlatý, zle, zlepšiti, zloděj, zlomek, zlost, zmámiti, změna, změřiti, zmítati, znáti, znělka, ozvěna, vozíti, mazati, uzenina, meze, hlazení, výzva, brzy, jazyk, mezek, vyznání.

Po nacvičení hlásky **z** cvičíme **ž**. Postup jest tentýž, jako při cvičení hlásky **š** a **z**. Žák totiž vyslovuje slabiku **ša**, pak **za**, při čemž ústa jeho uvede učitel ruku do polohy jako při hlásce **š**, žák přesvědčí se rukou na hrdle učitelově o chvění a napodobuje. Dovede-li žák vyslovití hlásku **š** a **z**, snadno se naučí artikulovati i hlásku **ž**.

Proto nepokračujme ve cvičení nikdy dále, dokud žák ještě předcházející hlásky důkladně neovládá. Nacvičíme-li důkladně

hlásku jednu, ušetříme si mnoho práce při nacvičování hlásek z ní vyplývajících.

Cvičíme slabiky a slova s hláskou **ž**.

Žába, žadatel, žáha, žák, žádný. žadatel, žádost, žal, žalář, žalm, žaloba, žalost, žalud, žampion, žahavka, žok, Žofie, žold, žula, žumpa, župa, žebro, žebrota, železo, želva, žeň, žena, žentour, žerď, žezlo, žemle, ženiti, železárna, žejdlík, žehrati, žert, žernov, žid, židle, žíhadlo, žilka, žíně, žíhaný, žírný, žito, živel, živnost, život, živoucí, živý, žízeň, žížala, živitel, živec, žíravina, živůtek, životopis, žlab, žluna, žvatlati, žvýkati, žně, žralok, žmolíti, žloutek, žláza, žloutenka, žvanec, páže, pažit, pažitka, pažba, smažený, nože, lživý, kůže, kužel, leží, ložiště, lože, louže, obležení.

Mezi sykavky patří ještě **c**, **č**. Bývá mnoho případů poruchy, těchto dvou hlásek. Buď je žák zaměňuje, říkaje místo česnek— cesnek, čistý -cistý, nebo vůbec žádné z těchto dvou hlásek nevyslovuje a zaměňuje je za hlásky **s** a **š**.

Při cvičení hlásky **c**, vyslovuje žák ostře hlásku t; učitel nadzvedne špičku jeho jazyka více k horním zubům a tím dostaneme hlásku **c**. Dospělejšímu pacientovi můžeme vysvětliti, že hláska **c** jest středním zvukem mezi hláskou **t** a **s**, a spojíme-li tyto hlásky a rychle je za sebou nepřerušeně vyslovíme, vznikne hláska **c**. Cvičením tímto naučí se pacient též hlásku **c** vyslovovati a učitel zkusí při cvičení oba způsoby. Probíráme pak ještě všechny sykavky, aby hláska **c** se lépe upevnila.

Následuje cvičení slabik a slov.

Slova s hláskou **c**: Candát, cár, car, Cáchy, cákati, Cařihrad, capati, cop, coufati, coul, což?, cumel, cukrovar, cukr, cupati, cupanina, cukati, cuchanice, cesta, cep, cepovati, ceniti, celý, celek, cejch, cedulka, cedr, cedník, cena, cent, cesta, cestopis, ceva, censor, ceniti, celer, cihla, cibule, cifra, cicha, cikán, cín, cíp, cihlička, cink, cinobr, církev, církus, císař, cisterna, cit, citera, citron, cizák, cizina, citíti, citlivý, civilista, cizinec, cvik, cvok, cyklus, cvakati, cval, cnost, ctěný, cpáti, crkati, ctíti, obec, obcovati, pec, pice, pícka, pícní, plece, poctivec, pocit, pocta.

Zbývá ze sykavek ještě hláska **č**. Při cvičení této hlásky postupujeme tak, jako při hlásce **c**, jenže špičku jazyka pošineme hlouběji do dutiny ústní. Nebo ji cvičíme z hlásek **t**, **š**, které žák rychle za sebou vyslovuje, až hláska **č** zřetelně zazní. Cvičíme tak dlouho, až žák nabude ve vyslovování úplné dokonalosti, načež přistoupíme k obvyklým cvikům slabik a slov.

Slova s hláskou **č**: Cas, čadíti, čalouník, čáka, čáp, čára, čalouník, čáp, čára, čaroděj, část částečně, čaj, časně, časopis, časovati, často, čolek, čokoláda, čočka, čoud, čouhati, Čech, čejka, čekání, čeládka, čekanka, čeledín, čelíti, čelo, čepec, čepel, čerň, česati, česnek, čest, četa, četba, čidlo, číhati, čilý, Čína, činiti, čítanka, čitelný, čistý, číše, číšník, čistě, čilimník, čin, čich, čtení, čtverec, člověk, článek, člen, čmelák, čnělka, čtyři, koláč, sekáč, dočasný, dočkati, chumáč.

Dalšími porušenými hláskami bývá **r, ř**, kterýchž obyčejně žák vůbec nevyslovuje aneb je nahražuje hláskami jinými. Hlásky tyto bývají často vyslovovány také nesprávně, o čemž bylo již pojednáno. Hlásky **r, ř** patří k nejtěžším hláskám, pokud se týká artikulace, a cvičíme je proto až na konec. Pamatujeme však na ně již s počátku a konáme předpravná cvičení i mezi cvičením hlásek jiných. Návod k nacvičení hlásky **r, ř** na tomto místě neuvádím, jelikož jest podrobný návod na jiném místě.

Tím byly vyčerpány asi všechny hlásky, které nejčastěji bývají při patlavosti porušeny. Mohou se ovšem vyskytnouti ještě jiné vadné hlásky, avšak bývá tak zřídka. Tak na př. při tlustých nebo tenkých rtech bývají vadné retnice **p, b**, též hlásky **f, v** bývají nesprávně vyslovovány. Jsou to však zjevy opravdu málokdy se vyskytující, takže se o nich nebudu ani šířiti. Vyskytne-li se takový pacient, cvičíme s ním porušené hlásky dle artikulačních pravidel, jež jsou v této knize obsažena.

Nakonec bych shrnul všechno to, co bylo o léčení patlavosti zde napsáno v několik pravidel, jimiž musí se učitel při léčení patlavosti říditi a která i žák si může pamatovati.

1. Prohlédnouti mluvní orgány pacientovy.
2. Zjistiti příčinu patlavosti.
3. Choroby orgánů lékařsky ošetřiti a abnormality odstraniti.
4. Vyšetřiti, které hlásky jsou porušeny.
5. Začíti s léčením vady ihned v jejím počátku, aby se nezvětšovala.
6. Při cvičení vycházeti od nejlehčí hlásky a býti pacientovi při artikulaci vzorem.
7. Nacvičiti každou hlásku důkladně vyslovovati, jakož i užívati ji v řeči.
8. Žáka cvičením nepřetěžovati a dbáti, aby otvíral dostatečně ústa a mluvil pomalu.
9. S pacientem cvičiti trpělivě a laskavě, neboť nelaskavost způsobuje nechuť k práci a oddaluje výsledek.
10. Pacienta vzdáliti, pokud lze osob, jež vadně s ním mluví.

Profylaxe patlavosti.

Ze všeho, co bylo o patlavosti zde pověděno, jest viděno, že záleží velmi na rodičích a okolí, aby se dítě naučilo správné mluvě. Nebude tedy rozumná matka projevovati svou lásku k dítěti nějakou patlavou řečí, nýbrž prokáže ji nejlépe tím, když dítě naučí správné řeči mateřské. Dítě nemá býti řečí přetěžováno a unavováno. Malé dítě má ještě slabé orgány mluvní, které se teprve vyvíjejí, a mohlo by jim uškoditi přepínání. Rodiče nesmí chtíti, aby jejich dítě od rána do večera bez ustání mluvilo. Musí se mu poskytnouti oddechu.

Když se již vada řeči vyskytne, nemá býti dítě proto trestáno, aby se vada nezhoršila. Lépe jest v takovém případě dítěti hlasitě a pomalu předčítati, při čemž dítě se dívá na ústa, poslouchá a případně krátké věty nebo jednotlivá slova opakuje. Dítě nesmí se stýkati s osobami, trpícími vadou řeči. O následcích bylo již dosti řečeno.

Celá výchova dítěte má směřovati k vypěstění dobrých vlastností, aby dítě snad nebylo lenivého tamperamentu, nebo tvrdohlavé a neposlušné. Rodiče nabádají dítě, aby při řeči dostatečně otvíralo ústa a mluvilo pomalu.

Kromě duševní péče musí dbáti rodiče i o tělesný vývin dítěte. Musí pečovati o to, by orgány mluvní se dokonale vyvíjely, což stane se tehdy, jestliže celé tělo jest zdrávo a správně vyvinuto.

Jest nutno dbáti o chrup dítěte, na jehož dokonalosti či chorobě závisí i řeč.

Při každé chorobě mluvního ústrojí jest lépe záhy lékařsky zakročiti, nežli nechati chorobu dostoupiti až vrcholu.

V dětství se dá operace snadněji provésti, než u člověka dospělého.

Je-li na př. operace tak zv. zaječího pysku v čas provedena, nemusí ani míti na artikulaci škodlivého vlivu a jizva se neznatelně zhojí.

Shrnul jsem tu jen nejdůležitější, co by měli rodiče vědětí. Sluší ještě podotknouti, že i zděděné choroby (lues, tuberkulosa) zavíňují patlavost, což rodiče si musí dobře uvědomiti a dle toho měli by se i říditi, neboť jsou zodpovědni za celý život dítěte, za jeho štěstí, či neštěstí, za zničený život člověka.

Bude-li lidstvo rozumně a přirozeně žíti, ubude chorob vůbec a také chorob řeči.

Huhňavost.

Huhňavost čili řeč nosová vyskytuje se dosti často. Jeví se tím, že proud vzduchu při mluvení odchází částečně nebo úplně nosem místo ústy.

Tímto odcházením vzduchu nosem nabývá řeč známého dunivého zvuku, neboť proud vzduchu nevykonává při mluvě správnou cestu, a proto i artikulace jednotlivých hlásek jest nesprávná. Není podmínek, za nichž jedině můžeme hlásky správně artikulovati a tedy srozumitelně, správně mluviti. Nejčastěji bývají vyslovovány nosem hlásky: d, ď, b, l. Jsou to však i sykavky a i jiné hlásky, které bývají při huhňavosti porušeny. Také samohlásky mohou býti vyslovovány nosem a neznějí dosti jasně.

Setkáváme se s případy lehčí i těžší huhňavosti. Mnohdy bývá tato vada řeči tak velká, že řeči postiženého ani nerozumíme. V takovém případě pozná každý, i nezkušený, oč běží.

Má-li učitel ve škole dítě, stížené vadou řeči, a domnívá-li se, že jest to huhňavost, může se bezpečně o chorobě přesvědčiti a ji přesně určiti. Kromě sluchem přesvědčíme se o huhňavosti, když přiložíme prst k stěně nosní a necháme postiženého mluviti. Pocítíme-li záchvěvy, byť i mnohdy nepatrné, jest to důkazem, že proud vzduchu odchází při mluvě nosem; v důsledku toho jest řeč nejasná, postižený trpí huhňavostí. O huhňavosti přesvědčíme se ještě jinými způsoby. Pacient mluví a učitel přiloží ruku k nosním dírkám. Cítí šimrání. Opět znamení, že proud vzduchu odchází nosem a zavíňuje vadnou řeč — huhňavost. Zcela bezpečně se přesvědčíme o huhňavosti, když čistě vyleštěné zrcátko přiložíme k nosním dírkám. Zarosí-li se při řeči postiženého, jde o huhňavost.

Má-li se vada řeči léčiti, jest nesmírně důležito, aby bylo napřed přesně stanoveno, o kterou vadu řeči jde, jakož i stanoviti rozsah vady.

Huhňavost jest trojího druhu, pokud se týká působnosti mluvního ústrojí. Jest huhňavost vnější, vnitřní a mechanická.

S vnější huhňavostí setkáme se v praksi často. Jest zavíněna tím, že proud vzduchu nemůže z nějaké příčiny procházeti dutinou nosní. Buďto bývá zduřena sliznice, nebo jsou to polypy, jež způsobují ucpání dutiny nosní, jindy zase zduří přepážka nosní a pod.

Tím, že proud vzduchu nemůže dutinou nosní volně procházeti, dostávají zvláště nosovky dutý, temný zvuk a artikulace jest již částečně porušena. Neléčí-li se pacient, nevyslovuje jen nesprávně nosovky, nýbrž jeho řeč se porušuje dále a nemocný zvykne si třeba i všechny ostatní hlásky vyslovovati takovýmto tónem a mluva jeho stane se nejasnou, zastřenou, pozbude veškeré zvonivosti.

Nesmí rodiče čekati, že snad choroba přejde sama. Povinností učitelovou jest, jde-li o žáka, aby rodiče na chorobu upozornil, vysvětlil jim, oč běží a nabádal je, aby včas zakročili. Oddaluje-li se léčení, zhoršuje se přirozeně vada řeči a co se mohlo s počátku odstraniti poměrně snadno, napravuje se později jen s velkým úsilím, s velkou námahou a také jen za delší dobu. Bývá to právě nevědomost rodičů a také neznalost učitelů, že vady řeči dosahují až nejtěžšího stadia. V mnoha a mnoha případech dalo by se chorobě předejíti, velký počet vad řeči byl by jen lehčího druhu, kdyby rodiče i učitelé byli o vadách řeči, jejich průběhu a léčení poučeni. Bohužel dosud nevěnuje se dostatečná pozornost a péče tomuto oboru. Rodiče nemají příležitosti poučiti se o vadách řeči a rovněž tak i učitelé. Není vůbec v osnovách vyučovacích pro ústavy učitelské pamatováno na poučení o vadách řeči. Ani v přednáškách tělovědných, jež konají na ústavech učitelských povětšinou lékaři, ani ve speciální metodice se o vadách řeči nemluví. Není pak divu, že učitelé, setkají-li se ve škole s případem vadné řeči, nevědí si naprosto rady.

Učitel takového žáka obyčejně méně vyvolává, žák zůstává ve vědomostech za ostatními. Při velikém počtu žáků ve třídě obecné školy nelze ani při dobré vůli učitelově brátí přílišný zřetel k takovému jednotlivci, neboť by učitel musel zanedbati žáky ostatní a snad by ani nevyhověl předepsaným osnovám. Učitel jest nucen hleděti více celku, nežli k jednotlivci a nelze mu tedy ani míti za zlé, že se se žákem vadou řeči stíženým specielně neobírá. Mohl by tak však učiniti mimo dobu vyučovací, kdyby měl ale dostatečných znalostí o vadách řeči.

Dalším druhem huhňavosti jest **huhňavost vnitřní.** Při ní dutina nosní není ucpána, jest úplně zdravá, proud vzduchu může zcela volně procházeti, přes to však řeč jest temná, nosová. Příčinou huhňavosti v tomto případě jest špatné utvoření uzávěry čípkové. Porucha jest ve vnitřních ústrojích mluvních.

Při artikulaci hlásek přiléhá čípek a měkké patro na zadní stěnu hltanu a oddělí tak dutinu nosní od dutiny ústní. Říkáme,

že utvoří se uzávěra čípková. Jestliže jest tato čípková uzávěra správně utvořena, odchází proud vzduchu při řeči jen ústy, což jest také podmínkou pro správnou artikulaci a tedy jasnou mluvu. Zůstane-li však mezi dutinou ústní a nosní třeba jen malá štěrbina, nezůstane to bez vlivu na řeč.

Proud vzduchu dostane se do dutiny nosní, kterouž uniká ven a řeč stává se huhňavou. Příroda sama stará se však o to, aby uzávěra čípková byla utvořena dokonale. Na zadní stěně hrtanu ztloustne sliznice, která pomáhá utvořiti uzávěru čípkovou.

Tohoto zjevu všimnul si první francouzský lékař Passavent a tato zduřená sliznice nazvána po něm svalem Passaventovým.

Konečně jest třetí druh huhňavosti a to **huhňavost mechanická**, která vyskytuje se nejčastěji. Tato mechanická huhňavost bývá způsobena různými abnormalitami orgánů mluvních, nebo porušením dutin, jimiž proud vzduchu má odcházeti. Při mechanické huhňavosti shledáváme vždy defekty mluvidel. Buďto bývá porušeno tvrdé patro tak, že není celistvé, jest proděravěno, nebo dokonce celé horní patro schází. Jindy bývá znetvořena celá dutina ústní (tak zvaná vlčí tlama). Pro tyto poruchy nemůže postižený některé hlásky správně vyslovovati, neboť právě horní patro jest pro správnou artikulaci velmi důležito, jak vidíme z popisu artikulace jednotlivých hlásek v artikulační části této knihy.

Jindy zase shledáváme poruchu čípku, mnohdy tak velkou, že čípek jest úplně zničen. Tím znemožněno jest utvoření čípkové uzávěry a pacient huhňá. Jestliže chceme takto chorému tvoru pomoci a vadu řeči vyléčiti, musí především zakročiti lékař, jehož pomoc při všech vadách řeči může býti účinnou.

Při všech druzích huhňavosti jest nutno zjistiti příčinu vady řeči a chceme-li vadu vyléčiti, musíme především odstraniti příčinu. Ať již u huhňavosti vnější, kde jest postižena dutina nosní, či u huhňavosti vnitřní, kde může býti nějaké ochrnutí neb abnormální vzrůst a postavení orgánů, nebo u huhňavosti mechanické, při níž jsou defekty ústrojů mluvních, tam i zde, všude jest zapotřebí pomoci lékařovy a to lékaře odborníka. Bez předchozí chirurgické pomoci, bez odstranění příčiny a bez uzdravení orgánů mluvních nemůže nikdo huhňavost vyléčiti. Při vyskytnutí se polypů v nose, musí zakročiti lékař operativně; rovněž v případu proděravění horního patra jest lékařská pomoc nezbytná, neboť porušené patro musí býti nahrazeno patrem umělým. Tato operace

vyžaduje lékaře nanejvýš dovedného, neboť špatné umístění umělého patra mohlo by přivoditi jiné choroby a také další léčení huhňavosti nemělo by žádoucího výsledku.

Po delším čase po operaci možno přikročiti k vlastnímu léčení huhňavosti, totiž k nacvičení správné artikulace hlásek. Dobu, kdy s artikulací možno začíti, musí udati lékař, neboť nemůže laik posouditi, zda svaly po operaci již dostatečně srostly, jestli jest rána dobře zahojena a pod. Dle udání lékařů možno začíti s artikulací asi za 3 měsíce po operaci.

Nebudu se šířeji zabývati zákroky lékařskými, které nutno podniknouti, neboť jak již dříve bylo odůvodněno, v každém případě huhňavosti jest dobře dáti postiženého prohlédnouti lékařem. Uvedu jen některá jednoduchá a docela z choroby logicky vyplývající léčení při huhňavosti.

Velmi prospěšné jest inhalování, jež otužuje dutinu hrtanovou i nosní a pročišťuje tyto dutiny. Při chronické rýmě pečujeme o její odstranění. Trpí-li nemocný ochrnutím měkkého patra, jest přistoupiti k elektrisování, což může se zdarem prováděti jen lékař.

Při rozpadávání patra nebo čípku musí se léčením, pokud to v některých případech lze, chorobě čeliti a ji omeziti. Vždy jest dobré dbáti čistoty ústní, nosní a hrtanové.

Příčiny huhňavosti.

Příčiny huhňavosti jsou mnohé a můžeme si je rozděliti v několik skupin:

1. Příčiny zděděné.
2. „ vrozené.
3. „ získané po narození.
4. „ způsobené letorou a vlivem prostředí.

1. Příčiny zděděné jsou ty, jež přecházejí s rodičů nebo příbuzenstva na dítě dle zákonů dědičnosti. Bylo již řečeno, že huhňavost bývá zavíněna defekty patra, rozrušením čípku, ochrnutím měkkého patra atd. Všechny tyto choroby mohou býti však chorobami sekundérními, vzešlými z chorob jiných a to především z tuberkulosy a příjice (lues). U dětí, jež trpí zděděnou tuberkulosou nebo syfilidou, mohou nastati právě jmenované poruchy orgánů mluvních a tyto poruchy jsou provázeny huhňavostí.

2. Mezi příčiny vrozené čítáme takové, které má dítě od narození, s nímiž přichází již na svět. Může se státi, že patro dítěte neb jiné orgány mluvní nevyvinuly se dostatečně a dítě se narodí s orgány mluvními porušenými, aniž rodiče byli stiženi výše jmenovanými chorobami. Stává se tak při poruchách vývoje dítěte v těle matčině. Lze mnohdy těžko posouditi a určiti příčinu poruchy mluvních orgánů a jen po bedlivém prozkoumání pacienta může lékař určiti příčinu. Může býti někdy abnormalita orgánů způsobena i úderem dítěte v těle matčině.

3. Mnohdy narodí se dítě úplně zdrávo, orgány mluvní jsou normální, bez poruchy a teprve v pozdější době počne dítě huhňati. Stane se, že batolící se dítě upadne, uhodí se do nosu a již může míti i tento úraz zlé následky. Dítě pádem poraní si kost nosní, rodiče zavolají lékaře, který dítě vyléčí, avšak shledá se, že zůstává zde huhňavost i přes to, že poranění jest vyléčeno. Jest to huhňavost vnější. Dítě počalo vyslovovati nosovky oním dutým hlasem, neboť poraněním kosti bylo způsobeno uzavření dutiny nosní a nastala porucha artikulace. Po porušení nosovek přišly na řadu i ostatní hlásky. Dítě se naučilo huhňati a huhňalo by snad do smrti, kdyby nebylo léčeno. Měl jsem sám za své prakse podobný případ. Bylo mi předvedeno 15 leté huhňavé děvče k léčení. Vyšetřil jsem, že jako čtyřleté dítě spadlo se žebře a poranilo si kost nosní. Bylo lékařsky ošetřováno, kost se úplně bezvadně zhojila. Dítě však přestalo mluviti a nemluvilo s počátku vůbec, časem začalo poněkud mluviti, což trvalo až do sedmi let. Rodiče ani lékař nevěděli si rady. Po sedmém roce začalo děvče opět mluviti, avšak velmi silně huhňalo. Nevyslovovalo vůbec sykavky, dále hlásku **r**, **ř**, hlas byl vůbec zastřený, řeč nejasná. Některá slova pronášelo děvče nesrozumitelně. Tak mluvila po celou dobu návštěvy školní až do svých patnácti let, kdy byla ke mně přivedena. Během tří týdnů byla vada, nad níž trápili se rodiče i dítě několik let, úplně vyléčena a děvče mluví zcela bezvadně.

V druhém případě byl to desítiletý hoch, který po úderu na hlavu ve 3 letech začal huhňat. Huhňavost u něho byla komplikována s patlavostí a ztížena ještě tím, že pádem na hlavu bylo částečně postiženo i centrum řeči. Hoch nevyslovoval některé hlásky, neboť z mozku nepřicházely popudy k mluvním orgánům. Přes tyto velké překážky byla vada řeči odstraněna téměř úplně a byla by odstraněna zcela, kdyby nebylo léčení přerušeno. V tomto případě trvalo

léčení delší dobu — asi půl roku a vyžadovalo by ještě stálého dozoru na řeč chlapcovu nejméně ještě 3 měsíce i více.

Měl jsem několik případů poruch horního patra. Buď patro bylo jen méně proděravěno, nebo scházelo celé tvrdé patro.

Zajímavo jest, že rodiče ani učitel, ba ani lékař nevěděli, jak dítěti pomoci. Teprve po mém vysvětlení vyhledali rodiče pomoci lékaře odborníka a po operaci odstranil jsem pak přirozeně i vadu řeči.

Nebo se mne rodiče v dopise dotazují, mohu-li odstraniti huhňavost jejich dcery, které prý schází horní patro. Byli u místního lékaře a tento nevěděl si s případem rady. Z toho jest zřejmo, jak velká jest neznalost v této věci nejen mezi laiky, ale i mezi povolanými, totiž lékaři a učiteli.

Huhňavost může býti ještě zavíněna v době po narození, jak již bylo zmíněno, různými chorobami orgánů mluvních.

4. Konečně bývá huhňavost zavíněna lenivým temperamentem. Dítě při řeči neotvírá dostatečně úst a proud vzduchu, vycházející při mluvě z plic, nemůže odejíti ven dutinou ústní, nýbrž odchází nosem a způsobuje huhňavost.

Dítě učí se mluviti od dospělého člověka. Tak jak mluviti slyší, tak se též mluviti naučí. Jest proto velmi důležito dbáti toho, aby dítě při učení řeči, mělo dobrý vzor. Špatný vzor, vadná mluva prostředí, v kterém se dítě pohybuje, zaviňuje vadnou řeč. Chybuje každá matka, která neučí dítě správně mluviti a chybuje tím více, činí-li tak vědomě. A jest bohužel dosti matek, které myslí, že nějakou, jak se lidově říká rozmazlenou řečí, projevuje lásku svému dítku. Jest to projev lásky škodlivý, poněvadž dítě ním mnohdy utrpí a může následky matčiny nevědomosti neb přehnanosti nésti po dlouhou dobu. Naučí se od matky špatné výslovnosti a jest pak těžko odstraňovati vadu řeči, s níž dítě srostlo, jež jest pevně zakořeněným zlým zvykem.

Případ takový jsem ve své praksi měl a odstranění takové naučené, zvykem způsobené vady řeči dalo velmi mnoho úsilovné práce. Byla to práce těžší, nežli v případech vad řeči způsobených chorobou.

Léčení huhňavosti.

Víme-li v čem spočívá huhňavost, známe-li její příčinu, po případě byl-li již lékařský zákrok proveden, můžeme přistoupiti k odstranění huhňavosti — k nápravě řeči samé.

Jest nám známo, že postižený huhňá proto, že proud vzduchu se ubírá při mluvě nesprávnou cestou. A na tomto poznatku založíme veškeru další práci.

Předně navykáme odváděti proud vzduchu ústy. Cvičení tato konáme první dny. Nesmíme však cvičení prováděti bez oddechu, nýbrž cvičíme asi 5 minut, načež učiníme přestávku k osvěžení pacienta, načež cvičíme dále. Cvičení dechová konáme tak dlouho, až proud vzduchový vychází úplně dutinou ústní a nikoliv nosovou. O tom se přesvědčíme zrcádkem. Nezarosí-li se, jest to znamením, že docílili jsme v dýchání dobrého výsledku.

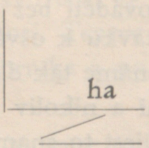
Při dechových cvičeních máme však také na mysli správné utvoření uzávěry čípkové a musíme veškerými cviky směřovati k tomu, aby pacient dovedl utvořiti správnou uzávěru čípkovou, neboť tak jedině zabráníme unikání vzduchu dutinou nosní. Kontrolujeme proto čípek pacientův. Utvoření čípkové uzávěry cvičíme tak, že sedneme si s pacientem proti dobře osvětlenému zrcadlu a provedeme sami utvoření čípkové uzávěry tím, že otevřeme dosti značně ústa, při čemž dýcháme jen ústy a v zrcadle uvidí pacient zvednutí čípku, kterýž se přimkne k horní stěně hrtanu a znemožní tak unikání vzduchu nosem. Ještě lépe uvidí pacient utvoření uzávěry čípkové při vyslovení hlásky **a**, k níž připojíme slabě **h**, (Vyslovíme tedy ha.) Potom pacient cvičení toto opakuje, jak již podotknuto vždy asi po 5 minutách, aby se příliš neunavil.

Cvičení provádíme tak dlouho, až docílíme uspokojivého výsledku. Nelze říci, jak dlouho se má toto cvičení prováděti. U někoho docílíme dobrého výsledku hned prvého dne, u některého pacienta a zvláště u menších dětí nutno někdy utvoření čípkové uzávěry cvičiti několik dní i týdnů. Jedině trpělivost a vytrvalost přináší úspěch.

Můžeme prováděti cvičení dechová a tvořiti čípkovou uzávěru ještě poněkud jinak. Pacient vydechuje jen ústy asi tak, jak dýcháme na ruce, jestliže jest nám zima. Výdech můžeme opět kontrolovati prstem, nebo zrcádkem. Cvičení provádí se několikrát po dobu 5 minut, načež jest zase přestávka. Koná se tak dlouho, až se podaří utvořiti čípkovou uzávěru. Není dobře cvičiti denně více jako 2, nanejvýš u dospělých 3 hodiny, a to zase ještě se cvičení rozdělí tak, že cvičíme třeba hodinu dopoledne a hodinu odpoledne. Nikdy však ne 2 hodiny po sobě. Námaha při cvičeních dechových jest velká a mohla by jednak pacientu uškoditi a nebo by se mu cvičení znechutilo.

Po cvičeních dechových přistoupíme k artikulaci. Cvičíme nejdříve samohlásky, a to v tomto pořadí: **a, o, u, e, i.**

Pacient vdechne a při výdechu vysloví hlásku **a** s přídechem hlásky **h.** Jemně nasadí a hlas zesiluje.

To opakuje několikrát.
Přiložíme-li ruku k ústům, cítíme vlažné šimrání.
Prst přiložený k přepážce nepocítí záchvěvů.

Po nacvičení hlásky **a** s přídechem hlásky **h,** cvičíme vyslovovati **a** samostatně a to opět crescendovaně. Slyšíme-li, že hláka **a** zní jasně, zcela normálně, přejdeme k hlásce **o,** kterouž cvičíme tímž způsobem jako hlásku předcházející. Procvičíme zbývající samohlásky, cvičení shrneme, artikulujíce všechny samohlásky.

Vdech — a — o — u — e — i. Při vyslovování hlásky **u** dbáme, aby nebyla ústa úplně uzavřena. Cvičíme tak dlouho, až všechny hlásky dovede pacient pevně nasazovati a jasně vysloviti. Cvičení se samohláskami můžeme různě pozměniti, že utvoříme ze samohlásek skupiny, vyslovujeme je ve změněném pořadí a pod.

Příklady cvičení samohlásek:

Vdech — a — o

Vdech — a — u

Vdech — a — e

Vdech — a — i

Každé cvičení se několikrát opakuje.

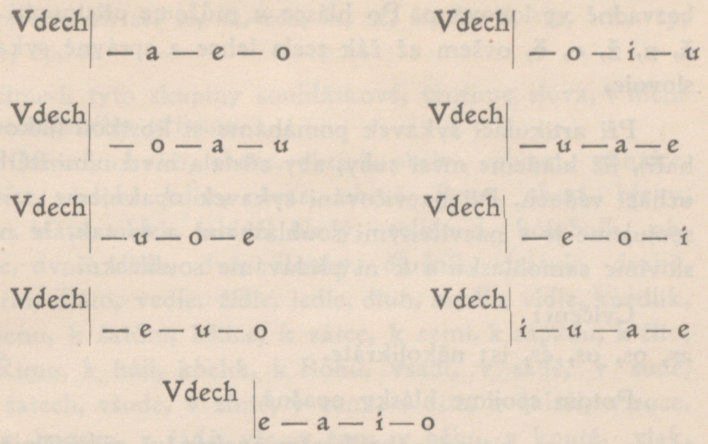
Jiné variace:

Vdech — a — o — u

Vdech — i — a — u

Vdech — u — e — i

Vdech — a — i — o

Konečně zpívá žák melodii se samohláskami.

Jsou-li porušeny některé souhlásky, nacvičíme jejich správnou artikulaci, dle návodu uvedeného v části o artikulaci hlásek.

Často bývají špatně vyslovovány sykavky, a to proto, poněvadž při vyslovování sykavek musí proud vzduchu narážeti až na přední zuby, což se u huhňavého neděje, jelikož proud vzduchový odchází nosem a tedy k předním zubům vůbec nepřichází. Slyšíme místo sykavek jakési nejasné nosové **ch**.

Chceme-li nacvičiti s huhňavým sykavky, počínáma si následovně. Žák dýchá do rukou, jak bylo již dříve řečeno. Učitel nejdříve ukáže sám způsob dýchání a cvičí stále s pacientem.

Když již jsme dospěli ve cvičení tak daleko, že proud vzduchu vychází ústy, zesilujeme výdechy a vyslovujeme při každém výdechu hlásku **ch**. Ústa pomalu formujeme do postavení, jaké zaujímají při hlásce **s**; totiž zuby postavíme proti sobě, necháme mezi nimi jen malý otvor, koutky úst od sebe oddálíme co nejvíce, jako činíme při smíchu.

Nyní vyluzujeme hlásku **ch** s přídechem **i**, vyslovujíce tedy **chi**. (**Ch** silně **i** přidáváme slaběji.)

Cvičení toto provádíme co nejúsilovněji, s největší vervou, vydechujeme z hluboka, takže ozývá se nám až jakýsi sykot a pískot. Proud vzduchu naráží již na zuby a tím jest dán základ k hlásce **s**. Když jsme docílili tohoto syčení, upravíme patřičně polohu jazyka, úst a zubů a opakujeme onen hvízdot znovu. Slyšíme, že hláska **s** jest již jasněji. Cvičíme tak dlouho, až jest **s** úplně jasné,

bezvadně vyslovováno. Po hlásce **s** můžeme přistoupiti k nacvičení **š, z, ž, c, č,** ovšem až žák zcela lehce a správně sykavku **s** vyslovuje.

Při artikulaci sykavek pomáháme si kostkou (jakou mají knihaři), již klademe mezi zuby, aby zůstala mezi nimi štěrbina, kterou uchází vzduch. Při nacvičování sykavek opakujeme samohlásky a spojujeme je s nacvičenými souhláskami a to tak, že nejdříve vyslovíme samohlásku a k ní přidáváme souhlásku.

Cvičení:

as, os, us, es, is; několikráte.

Potom spojíme hlásky opačně:

sa, so, su, se, si; po několikerém opakování přikročíme k různým variacím:

asa, aso, asu, ase, asi:
osa, oso, osu, ose, osi;
usa, uso, usu, use, usi;
esa, eso, esu, ese, esi;
isa, iso, isu, ise, isi.

Po důkladném procvičení samohlásek a zvlášť vadných souhlásek můžeme probrati artikulaci všech hlásek vůbec, a kde nějakou vadu ještě shledáme, opravíme.

Spojujeme potom samohlásky se všemi souhláskami ve slabiky způsobem dříve naznačeným a upravíme si několik cvičení.

Aby pacient nabyl důkladné obratnosti při artikulaci souhlásek, poslouží velmi dobře cvičiti vyslovovat skupiny souhláskové.

Souhláskové skupiny:

Bza, bzo, bzu, bze, bzi (několikráte);
bža, bžo, bžu, bže, bži „
bda, bdo, bdu, bde, bdy „
bra, bro, bru, bre, bry „

Každou další souhláskovou skupinu cvičíme podobným způsobem se samohláskami.

Bř, bl, dv, dz, dž, db, dr, dř, dl, ks, kš, kz, kž, kr, kř, kl, vs, vš, vz, vž, vd, ve, vě, vch, vt, vr, vř, vl, vk, sv, sž, sb, sd, sr, sř, sl, sk, zv, zd, zr, zř, zl, zb, zň, žv, žd, žď, žr, žl, mz, mž, mr, mř, ml, mk, lz, lž, ls, lš, lv, lp, lt, lk, rv, rz, rž, rs, rš, rk, rc, rp, rt, pt, pk, ps, pš, pc, pč, tk, tl, ts, tš, tc, tč, tm, tr, tř, tp, kl, kt, ks,

kš, kc, kč, kp, kr, kř, chs, chš, chc, chč, chk, chl, cht, chr, chř, st, sl, sk, sp, sch, sš, sc, sč, šk, šch, šc, šč, šr, šř, šl, šp, ck, cp, cl, cr, čl, čk, čp, čt.

Procvičíme-li tyto skupiny souhláskové, tvoříme slova, v nichž praktický nacvičeného užijeme.

Slova: Obvod, obváží, obzor, obzírá, obživí, objem, obhájce, obdaří, obloha, obdoba, bdím, obraz, obruč, Brno, obrať, břehy, bříza, břicho, bláto, oblek, jabloň, bledý, velbloud, holubník, obžínky, dvéře, dvoří, dvůr, dvě, dlouhý, dlužník, drátuje, druhý, dřevo, modřín, dláto, vedle, židle, jedle, dluh, mýdlo, vidle, knedlík, k sobě, k senu, k šatům, kštice, k zátce, k zemi, k západu, k žitu, k ženě, k Římu, k háji, kbelík, k Bohu, vsadí, v sadě, v sudě, všechno, v šatech, všude, v zimě, v zemi, v žitě, v žaláři, v ruce, vrabec, vrká, havran, v řadě, vře, v řece, v běhu, v koutě, vlak, vdova, v domě, v dálí, včerá, včela, v cizině, v tobě, v těle, svátek, světí, svůj, s řepou, sleze, s Bohem, s dítětem, s ďáblem, skočil, skolil, skácel, stěna slavík, zvíře, zhouba, z dálí, zhyne, z jámy, úzda, zboží, zbudí, jízda, jezdec, vzduch, vzdychá, zdí, z děla, z ráje, zrak, z růží, zřetel, z Říma, zlato, zlý, zmatek, z mechu, řezník, žvanec, žhář, každý, žvýká, vždy, ždímá, paždí, žralok, žrout, žláza, žlutý, žlab, žně, brambory, mdlý, mrkev, mrzne, mdloba, mladá, mlynář, mlsný, plže, lžíce, lhář, kalhoty, malba, album, velryba, Oldřich, rve, červen, červený, brva, brzo, varhany, trhá, vrba, perla, skvrna, pták, kapka, sopka, psátí, psoví, psaní, pšenice, přijdí, proč, matka, tkanice, tká, tkadlec, tlustý, tlačí, tluče, kladívo, klaní se, klečí, který, k tobě, k sobě, k sezení, k cezení, k čepu, krtek, krčí, krákorá, křičí, křoví, křepelka, křivý, k paní, k chůvě, k šatům, chrapí, chřtan, chroptí, chrup, lechtá, buchta, chce spátí, spěchá, spolu, s půdy, vesta, staví, stůl, stan, stěna, zástěra, listonoš, skočím, skopec, vosk, pysk, schází, vchod, špinát, špalek, špinavý, bašta, pošta, liška, štěstí, ještě, štěká, štika, puška, školák, taška, cpe, úcta, kucká, pecka, necky, čpí, čte, odečtí, čtenář, čtyří, tečka, kočka, houpačka, tyčka, bečka, kolečka, čočka, žačka, srst, sraz, stráž, srp, slepice, sluch, smrž, smůla, šroub, mušle, pošlí, mošna, chvat, poslušný, lichva, chvoj, chrám, chroust, chlap, chládek, chléb, chmel, kachna, schne, prách, Praha, pravý, prádlo, provaz, prsa, prst, náprstek, prší, prostěradlo, plášť, plot, ples, plech, plíseň, pne, trvá, tvář, větve, tvor, tvůrce, štve, trám, tráva, troubí, truhla, trká, strká, strach, straka, struna, pstruh, strniště, tlačí, plátno, šťastný, světnice, clo, záclona, preclík, člen, článek, člověk, čmel, slečna, král, krátký, krk, krev, krkavec, kleště, sklep, klíč,

sklo, sklenář, sukno, prkno, čerstvý, topůrko, hltavý, Vltava, polknu, zamknu, srnčí, strčí, mručí, skládá, vtlačí, vlhký, ještěrka, vrtoch.

Nato vyslovujeme celé věty přistoupíme k čtení a rozhovoru, při čemž učitel stále sleduje bedlivě výslovnost pacientovu a občas se přesvědčí, zdali proud vzduchu neodchází nosem.

Věty a články pro cvičení:

V létě, když bývalo horko, svlékla babička děti do košilek a vedla je do struhy koupat.

Veliká řeka se rozvodnila, vlny prudce narážely na pilíře, až se most zřítil.

Václav snědl muchomůrku, neotrávil se však, poněvadž muchomůrka byla jen cukrová.

Bylo zvykem na Starém bělidle, že kdokoli přišel na Štědrý den, jísti a píti dostal do sytosti.

Nade všecko bylo dětem o přástkách milo, když začala babička povídat pohádky.

Budeme-li žíti v lásce a svornosti, nepřátelé naší nás nikdy nepřemohou.

Povaha Palackého hodí se za vzor každému, kdo chce na světě prospěti vlasti a lidstvu.

Není nám život krátký dán, než my jej krátkým činíme.

Slepýš chtěl kdysi uštknouti pannu Marii, začež potrestán jest navždy slepotou.

Vlast jest země, k níž náležíme hned narozením jako obyvatelé a v níž jsme vyrostli.

O Slovensku.

Budu vám vypravovati o Slovensku. Leží na té straně, kde slunce vychází. Je tam mnoho hor a nejkrásnější jsou Tatry. To jsou tak krásné hory, že tam lidé z dalekých zemí jezdí, aby se tou krásou potěšili.

Ale nemyslete si, že je na Slovensku hora vedle hory. Jsou tam též teplá a úrodná údolí, ba i požehnané roviny. Tam se daří řepa, dávající více cukru než řepa česká a moravská. Řeky jsou na slovensku veliké a splavné, potoků je množství. Po stráních rostou hojné lesy a krášlí kraje.

Lid slovenský je zbožný, skromný, trpělivý, pracovitý a poctivý. Všemu se snadno naučí, zpívá krásné písně a nosí půvabné kroje národní.

Tisíc let Slováci snášeli od Madarů všechno zlé, ale nepodlehli.

Čechové vrátili Slovákům svobodu a připojili je k naší československé republice.

Dle Karla Kálala.

Koně.

Jedou s pole vrané koně,
naše vrátka dokořán,
dorostu-li na jonáka,
budou moje i ten lán!

Až já prvně na svém poli
zlatým pluhem zaorám,
stříbrnými podkovami
koníčky si okovám.

Vranou hřívu do vrkočů,
do nich pentle zapletu,
aby z jara každé zrno
pospíchalo do květu.

Za klobouček sedmikrásku,
koním chrpu v čelenku,
aby se mi slunko smálo
na žito i na pšenku.

Až mi svezou do stodoly
zlatých klasů úrodu,
pohladím je natisíckrát
při nápoji u brodu.

Josef Kožíšek.

Moucha a vůl.

Šlápl kdysi vůl mouše na nohu; moucha se rozlobila a vyhrožovala mu, že se pomstí. Vůl však dokládal svou ctí, že se to stalo nevědomky. A moucha dostála slovu. Zjednala si dva komáry, vzala kdesi rádlo a šla volu rozorat roh. Ale vidouc, že to volem nehýbe, zastaví rádlo i oráče a volá na vola: „Chceš-li, abych ti i druhý roh rozorala?“ A vůl: „Kdo je to nahoře, co mne volá? Nevidím ho!“ „Já“, odpovídá moucha, „což necítíš? Mstím se ti za tvou zlomyslnost!“ „Abych ti pravdu řekl, ani jsem nevěděl,

kdys přišla; až po druhé přijdeš, vyřiď mi to, abych to věděl a ty aby ses nesvalila i se svými pomahači, když sehnu hlavu, abych se pásl!“ (Srbská lidová bajka. Přel. A. Vávra.)

Slováčkovo loučení.

Vedla mne matička
z Bánovců k Machnači:
„Pojď, duško moje,
vzhůru slunko kráčí.

Nekráčí ba letí,
hned bude sedatí,
jaj, a musím tobě
s pánembohem dáti.“

Dala, zaplakala,
křížkem znamenala:
„Pán Bůh tě opatruj,
Slovačino malá!

Na mamku, co v chudé
chovala tě pleně,
vzpomínej jak ona
storáz každodenně!“

Dolů vrátila se, —
ach, mne srdce bolí:
to již konec štěstí,
počátek nevolí.

Joj, tam ubírá se,
již se neobrátí
jak ta holubice,
když se v oblak tratí.

Ach ty Bože milý,
a já na temení,
v dálku se obzírám
v dálce domov není! Adolf Heyduk.

Někdy při huhňavosti mluví pacient tak, že, jak se říká, některé hlásky polyká. V takovém případě zaznamenáme si o které hlásky běží a po nacvičení samohlásek přikročíme k nacvičení polykaných souhlásek. Můžeme docíliti dobrého výsledku jen tehdy, když jsme nacvičili odvádětí proud vzduchu nosem. Této důležitosti nesmí býti nikdy opomenuto a neustále musí býti pamatováno na vydechování.

Doba léčení nedá se přesně stanovíti; závisí na velikosti vady řeči. Může býti huhňavost vyléčena v některých případech i v jednom týdnu, jindy zase léčení vyžaduje času delšího. Obyčejně však, kde neběží o nějakou zvláštnost, může býti huhňavost odstraněna během 3 až 4 týdnů.

Jsou i případy, kde veškerá práce zůstává bez výsledku a to tehdy, když huhňavost jest způsobena ochrnutím různých svalů při mluvě zúčastněných, nebo v případech poruchy samého centra řeči.

Usoudím-li, že náprava byla by bez výsledku, odkáži rodiče na odborné ošetření lékařské, neboť mnohdy docílí se úsilovným, trvalým léčením ozdravění chorých svalů. Moderní lékařská věda zná již dosti prostředků, takže postižený může vždy ještě doufati ve zlepšení svého stavu.

Profylaxe huhňavosti.

Nestačí jen léčiti a napravovati stávající případy vad řeči, jest však povinností, a to hlavně učitele, aby, pokud lze, upozorňoval na nebezpečí a jemu dle možnosti zabraňoval. A jest povinností i rodičů, aby se poučili o vadách řeči, jejich příčinách a přirozeně, že každá matka a každý otec, bude-li míti o vadách řeči alespoň nějaké vědomosti, bude hleděti, aby jim u svých dětí předešel, neboť vady řeči jsou jak pro dítě, tak i pro rodiče těžkým utrpením.

Jak se před huhňavostí chrániti? Ani nelze vždy uchrániti se huhňavosti, tak jako vůbec chorobě nelze uniknouti. Avšak přece dá se mnohdy chorobě předejíti a nebo při jejím propuknutí včasným zákrokem možno chorobu potlačiti na nejmenší míru.

Napřed bylo mluveno o příčinách huhňavosti a z toho, co o nich pověděno, jest zřejmo, že někdy jest to mimo naši moc a nad naše síly, ochrániti dítě před touto vadou řeči, ale někdy jest huhňavost zavíněna rodiči samými, jejich nedbalostí, ba můžeme říci, nesvědomitostí vůči dítěti. Mnoha případům vad řeči mohlo by se předejíti, kdyby rodiče více o dítě dbali, nebo měli větších vědomostí o chorobách vůbec a při tom tedy i o vadách řeči.

Již před narozením dítěte musí matka na ně myslíti. Matka se má chrániti každého úrazu, aby dítě dosud nenarozené neutrpělo. Mnoho vad řeči jest zavíněno takovým úrazem před narozením dítěte.

Netřebá snad ani podotýkati, že alkoholismus rodičů působí zhoubně na vývoj dítěte a může způsobiti i huhňavost. K nesčetným nemocem, vzniklým venerickými chorobami rodičů, druží se i huhňavost. Také tuberkulosa, kterouž dítě od nich dědí, může způsobiti poruchy mluvních orgánů a tím i huhňavost.

Vzhledem k tomu měly by osoby, chtějící vstoupiti v manželství, býti poučeny o následcích těchto chorob a dáti se lékařsky prohlédnouti a lékařova pokynu dbáti. Zabránilo by se tak velkému počtu zla a bídy životní.

U malého dítěte, novorozeněte, pečujeme o čistotu v dutině nosní a ústní. Dutina nosní má se denně čistiti klůckem, smočeným v 2% borové vodě, případně klůckem, smočeným v čistém oleji, nejlépe olivovém. Totéž platí o dutině ušní. Také jazyk a dutina ústní vyžadují péče. Jazyk otíráme čistým hadříkem, namočeným v 2% borové vodě, aby veškeré chorobné zárodky, tam se nacházející, byly zničeny a odstraněny. Bedlivou čistotou předejde se mnohým chorobám hrtanu nebo dutiny nosní.

Přirozeně, že dítě nutno chrániti před nastuzením a chronickou rýmou. To však jistě neznamená, aby dítě bylo úzkostlivě motáno a schováváno neustále někde u kamen. Naopak povolným otužováním docílí se toho, že dítě i při nepříznivém povětří neochuraví.

Rovněž o chrup dítěte musíme pečovati. Jeví-li se na chrupu dítěte nějaké abnormality v jeho postavení, jest dobře vyhledati zubního lékaře a dáti postavení chrupu, možno-li to, opraviti; vykotlané zuby zaplombovati. Huhňavost i jiné vady řeči bývají často zavíněny špatným chrupem.

Konečně jest dítě chrániti před různými chorobami infekčními, pokud jest to ovšem v moci lidské a to především čistotou.

Dítě má býti již v mládí naváděno k čistění zubů, vyplachování dutiny ústní a hrtanové.

Počne-li dítě mluviti, mají mu býti rodiče příkladem. S dítětem se má mluviti pomalu, srozumitelně a dbáti, aby dítě otevíralo při řeči dostatečně ústa.

Dávati dětem alkoholické nápoje jest nanejvýš nerozumné a nutno důrazně rodiče před následky varovati.

Nelze ovšem vždy předvídati chorobu a nelze se jí také vždy uchrániti. Avšak zajisté ten, kdo dbá správné životosprávy a čistoty, nebývá nemocemi tak často navštěvován.

Koktavost.

Nejrozšířenější chorobou řeči jest koktavost, s níž setkáváme se velmi často. Tato choroba jest tak stará, jak lidstvo samo. Dočítáme se v bibli, že již Mojžíš byl koktavý a veškery řeči k lidu pronášel za něho jeho bratr Aron. Přes to, že vada tato provází lidstvo po tisíciletí, nelze ještě dnes říci, že by věda přišla až k jádru koktavosti. Není dosud bezpečně vyšetřeno, v čem tkví prapříčina koktavosti a nemůžeme ani říci, že máme stabilní způsob léčení, jímž bychom se řídili. Neustále ještě v léčení koktavosti jsou hledány nové a nové cesty, vnikáme hlouběji a hlouběji, leč nedospěli jsme k vrcholu vědění.

Jest nám známo, jak se koktavost jeví, kde hledati její příčinu, jak při léčení postupovati a tyto vědomosti umožňují nám, že přece v mnoha a mnoha případech koktavost se podaří vyléčiti.

Novější doba nevěnuje ani příliš pozornosti koktavosti a veškeré naše zkušenosti a metódy při léčení této choroby musíme čerpati ze spisů doby staré, doby řecké, kdy snad koktavost byla bedlivě studována a věnováno jí bylo mnoho pozornosti.

V novější době hlavně v Německu bylo vydáno několik prací o koktavosti. I literatura francouzská a anglická obsahuje takováto díla, ale přece jen ze všech vidíme, že zdrojem veškeré literatury o koktavosti jsou spisy učenců řeckých.

Znamenitým dílem je spis ruského vědátora Dra. Sikorského. Na základě spisu Sikorského prohloubilo se velmi naše vědění o koktavosti a jejím léčení. Ve svém spise rozkládá tuto chorobu, možno říci, až do jejích nejmenších podrobností a zdůvodňuje veškerá cvičení při léčení až do jednotlivostí, takže po stránce vědecké i praktické patří spis tento k nejlepším. Zcela právem možno říci, že Sikorski je tvůrcem novější metódy léčení koktavosti, byť se udávaly i jiné osoby, které položily jakýsi základ k nynější metódě, avšak vědecky nikterak svůj postup neodůvodnily.

V původní české literatuře vědecké není práce o koktavosti až na spisy Purkyňovy, jenž se zabýval fonetikou. Ostatní české spisy jsou buďto překlady děl cizích (hlavně Sikorského, Cöena), a nebo pojednávají jen o metódách léčení. A tu některé spisy přidržují se starších vzorů a některé podávají metódy samostatnější.

Já ve svém návodu k léčení koktavostí přidržuji se hlavně zkušeností Sikorského a také zkušeností svých. V praksi mi byl však vždy ponejvíce vzorem a vůdcem Sikorski.

Konečně každý učitel a vůbec každý, kdo chce koktavost léčiti, nemůže se přesně držeti nějakého předepsaného návodu, nýbrž dle povahy choroby musí cvičení upraviti tak, aby druhu koktavosti odpovídala, neboť není koktavost jednoho rázu, nýbrž jeví se v nejrůznějších variacích, k nímž musíme při léčení přihlížeti a dle nich postup léčení upraviti.

Vzorem léčení koktavosti jest nám slavný řečník Demosthenes. Jeho píle a vytrvalost, s níž na přesně propracovaném plánu pracoval, vedla ku skvělému výsledku.

Demosthenes trpěl silnou koktavostí, jež provázena byla křečemi, nepravidelným, zrychleným dýcháním, trháním lopatkami a trupem; slova vyslovoval přerývaně. Byl plachý, zaražený. Především se snažil odstraniti tyto příznaky koktavosti a tak se dočítáme, že si koupil zrcadlo velikosti člověka, v němž pozoroval trhání trupu a lopatek. Aby návyku tomu odvykl přivázal si ke stropu meč, jehož ostrá špice dotýkala se ramene. Při každém trhnutí se zranil. Konal dechová cvičení, aby podrobil orgány dýchací své vůli a odstranil nepravidelnost dechu. Snažil se výdech co nejvíce prodloužiti. Za jediného výdechu pronášel pak věty. Cvičení dechová konal při pochodu a stoupání do kopců, přednášel při rozbouřeném moři, takže svého hlasu neslyšel a řeč svou sledoval tím, že uvědomoval si pohyby svalů, jako činí hluchoněmí. Pod jazyk kladl si oblázky. Těmito cviky hleděl docíliti ovládnutí orgánů, zesílení výdechu. Tato cvičení jsou základem dnešních dechových cviků, které s koktavým konáme.

Jelikož Demosthénes při hovoru trpěl kolísaním ve výběru slov (tím trpí mnoho koktavých, ustanou v řeči zakoktají se a obyčejně opakují jen hlásku a), věnoval velkou péči úpravě mluvy. Každou větu, kterou chtěl pronésti, si důkladně promyslil, stanovil si slova pro větu, kteráž si pamatoval a v určeném pořádku pak vyslovoval.

Aby se zbavil své plachosti, konal cvičení v přítomnosti i cizích lidí. Své řeči pronášel nejprve bezhlasně, v duchu. Za tím účelem dal si oholiti hlavu a bydlel v temné jeskyni, vzdálen jsa společnosti.

Snažil se napodobiti jiné osoby a řeč jejich tímž způsobem a tónem reprodukovati.

Léčebné metody Demosthénovy uživáno jest dosud a všechna pravidla, jimiž se při léčení koktavosti řídíme, jsou vlastně pravidla Demosthénova, jen propracovaná a snad i někde pozměněná.

Léčení koktavosti ubíralo se různými cestami, více i méně dobrými, a s pacienty byly podnikány všelíké operace, jež měly vésti k vyléčení.

Tak se dovídáme z literatury, že lékaři prořezávali koktavým uzdičky jazykové, a tvrdí se, že mnohé tato operace vyléčila; jest však i potvrzeno, že neměla výsledku. Pacientům byly také prořezávány svaly jazykové aneb části vyřezány. Avšak jen v ojedinělých případech měla operace příznivý výsledek. Po většině zůstávala bezvýslednou, takže se od tohoto způsobu léčení ustoupilo.

Bádáním v tomto oboru povstala celá řada různě odstíněných metód léčebných. Obrat v léčení koktavosti nastal vystoupením Američanky paní Leigh-ové roku 1825, jež zavedla metódu didaktickou. Tato paní byla vdovou po lékaři. Našla útulek ve spřátelené rodině, kdež měli koktavou dceru. Pí Leighová počala studovati odbornou literaturu a dceru svých příznivců léčila a docílila úplného vyléčení.

Hlavní zásady pí Leighové pro léčení koktavosti jsou tyto:

Dítě má býti vzdáleno osob koktajících a předáno opatrovnici cizince.

Mlčení po dobu jednoho roku.

Pod jazyk se vkládají různé přístrojky ke stížení pohybů jazykových, což se koná po dobu více než jednoho roku.

Hlasité mluvení a učení vokální hudbě. Kromě toho prováděla i gymnastiku řeči. Svou metódu vyzkoušela ještě na jiných osobách, načež založila v New-Yorku ústav k léčení koktavosti.

Metóda pí Leighové rozšířila se brzy, hlavně ve Francii, odkudž rozšířila se po celé Evropě. Bohužel, že mnozí nesvědomití lidé zneužívali neštěstí a důvěry koktavých osob a léčení koktavosti zvrhlo se ve vyděračství a podvod. Po městech chodili lidé, kteří nabízeli rozmanité strojky k léčení, vydírali od chorých peníze a pak zmizeli. Tak skvělý vynález důmyslné ženy stal se zdrojem zločinů.

Znamenitými pracemi obohatili zvláště odbornou literaturu ve Francii lékař Colombat, jenž bedlivě prostudoval a popsal různé příznaky a způsoby koktavosti. On rozdělil koktavost dle různých tvarů na koktavost hrtano-tetanickou a koktavost retně-choreitickou.

Dále jest z Francouzů znám Chervin. Ve Švýcarsku obíral se léčením koktavosti lékař Schultess, který první rozlišil koktavost od patlavosti.

V Německu vznikla bohatá literatura o koktavosti. V Prusku to byl učitel Beesel, který vynikal v léčení koktavosti. Známy jsou ještě spisy učitele Gutzmanna, Kussmaulovy, Kencke-ho, Denhardtovy, Grünbaumovy, Liebmannovy.

Ve Vídni žil znamenitý odborník Coën. V celé literatuře, pojednávající o léčení koktavosti, shledáváme vždy táž základní pravidla, jen v různých obměnách. Někteří autoři kladou hlavní váhu na př. na dýchání, jiní staví je až na druhé místo a považují za důležitější cvičení hlasová a pod.

Nelze stavěti jedno cvičení nad druhé. Někdy budou důležita cvičení dechová, jindy zase hlasová. Záleží ná způsobu choroby, dle něhož se musí léčení říditi.

Příčiny koktavosti.

Lékařská věda praví o koktavosti, že jest to nervosa. Spočívá tedy příčina koktavosti v chorobách nervových.

Příčiny koktavosti mohou býti buď zděděné a nebo získané. Největší počet koktavosti jest chorobou zděděnou. Asi 75% koktavých zdědilo disposici k této chorobě a pouze 25% koktá z příčin nahodilých. I zde platí zákony dědičnosti. Dítě může zdědíti koktavost nebo disposici k ní od svých rodičů.

Koktavost se může dostaviti po těžkých chorobách infekčních, na př. po tyfu, spále, zánětu mozkových blan, difterii a jiných.

Jiné příčiny koktavosti jsou anatomické změny v centrálním nervstvu, které nastávají na př. otřesem mozku. I pádem na hlavu a silným úderem do páteře povstává koktavost; dále při chorobách morku a míchy. (U slabomyslných setkáváme se s koktavostí často.) Také nemoci hrtanu, ucha, zánět plic, tuberkulosa, černý kašel, způsobují koktavost. Konečně patří mezi příčiny i silné vzrušení duševní, rozčílení, leknutí a strach.

Požívání alkoholických nápojů a onanie způsobují řadu chorob a mezi nimi i koktavost. V některých krajích dávají matky dítěti píti odvar nezralých makovic, aby prý lépe spalo. Víme, že makovice obsahují opium, které působí zhoubně i na nervstvo člověka dospělého, jak teprve na vyvíjející se organismus dětský!

Duševní vlohy a temperament také dlužno uvésti mezi příčinami. Velmi nadané děti bývají náchylny ke koktavosti.

Dítě, svěřené koktavé osobě, naučí se koktati. Stává se dosti často, že dítě zcela zdravé, normálně mluvící, přijde ve škole do společnosti žáka koktavého a zvykne si také koktati, zvláště jestliže jest živějšího temperamentu a nebo má-li zvlášť vyvinutou vlohu napodobovací. Sám měl jsem podobný případ. Hoch 9letý začal v 8 letech koktati. Před tím mluvil normálně. Byl dosti silný, dech měl pravidelný, byl to velmi nadaný žák. Přišel do třídy koktavý spolužák, tento hoch se s ním spřátelil, stýkal se s ním i mimo školu a zvykl si koktati tak, že bylo zapotřebí dosti práce, nežli zase správně mluvil. Výborně působilo přerušení všech styků s koktavým spolužákem.

Koktavost souvisí s vlivy mravními, které koktavého ovládají. Strach nebo stud před cizími osobami zvětšují nesnáze pacientovy a koktavost jeho se okamžitě stupňuje. Má-li koktavý mluviti s cizí osobou nebo se svým představeným, jeví se u něho vzrušení, dostavuje se strach tak zv. tréma, koktavý se mnohdy až zapotí a koktá víc nežli jindy.

Koktavost vzniká ponejvíce v mládí, zřídka po 15. roce. U mužů se jeví častěji nežli u žen.

Jak se jeví koktavost.

V hlavních rysech jeví se koktavost ve všech případech stejně, avšak u každého jednotlivého případu můžeme pozorovati mnoho rozličných symptomů, jež jsou pro ten který druh koktavosti vlastními. Zkoumáme-li totiž podrobněji několik případů koktavosti, shledáváme, že v některých příznacích se tyto případy shodují, ale mnohé příznaky, doprovázející jeden případ, nemusíme nalézti ve všech případech. Záležeti bude na příčině choroby, dle které se příznaky řídí a záleží také na projevu koktavosti. Přes to, že jest zde hlavní znak koktavosti, přece můžeme koktavost rozlišiti na několik druhů.

Koktavost jest choroba, jevící se jako přerušování plynné řeči na počátku, ve středu nebo na konci slova. Koktavý má vysloviti nějaké slovo nebo větu a tu opakuje několikráte první hlásku. Na př. má říci slovo „město“, Koktavý vyslový „m m m město“. Bez potřeby opakuje několikrát první hlásku **m**, poněvadž orgány mluvní vypověděly mu službu. Nedovede je ovládnouti; nemůže

upravití polohu orgánů k artikulaci další hlásky. Jest to asi tak, jako když vypoví na nějakém vozidle brzda. Chceme zastaviti, avšak jsme bezmocní.

Koktavý dovede následující hlásku artikulovati, avšak nedovede ji okamžitě vysloviti a připojiti k hlásce předcházející. Nejsou tedy vadna mluvidla, nýbrž vada vězí v ústrojích dýchacích a hlasových.

Tento případ koktavosti bývá nejčastějším a bývá doprovázen křečí v hrdle, křečovitým stažením obličeje, takže se zdá, jako by se pacient ohromně namáhal. Takový koktavý rychle mrká víčky.

V jiném případě opakuje pacient hlásku uprostřed slova. Na př. vyslovuje „zem m m mě". Nebo opakuje poslední hlásku a vyslovuje „spolek k k k".

Koktavý opakuje celé slabiky, ba i celá slova několikráte za sebou, nežli vysloví následující. Jindy zase má pronésti větu a nemůže vůbec začíti mluviti. Nedovede vysloviti první slovo - uvázne. Někdy uvázne i v proudu řeči. Uváznutí děje se vždy jen u slov, začínajících souhláskou.

Konečně jeví se koktavost také tím, že pacient první hlásku nadmíru prodlužuje, nežli k ní připojí hlásku následující. To děje se jen u hlásek trvalých, nikdy okamžitých. Na př. má říci slovo „vítr". Hláska **v**, jak nám známo, jest utvořena proudem vzduchu, který naráží na dolní ret. Normální vyslovení hlásky **v** nevyžaduje ani doby jedné vteřiny, kdežto koktavý **v** tak prodlouží, že je vyslovuje po dobu několika vteřin, nežli k němu přidá další hlásku.

Kromě těchto projevů koktavosti můžeme pozorovati, že u některých pacientů nastává nepravidelnost dechu, jakmile mají promluviti. Začnou zrychleně dýchat, vdechnou a vydechnou několikráte za sebou, avšak marně se snaží pronésti první slovo. Chtějí prorazití tu kterou uzávěru; na př. při hlásce **p** semknou pevně rty k sobě, zrychleným dýcháním chtějí prorazití uzávěru, zčervenají v obličeji, avšak námaha jest marnou.

Při hlásce **k** opře takovýto pacient špici jazyka silně o patro, načež snaží se tuto uzávěru přemoci; ovšem, že se mu to nezdaří. A podobně děje se při jiných hláskách. Podotýkám ihned, že v takových případech koktavosti věnujeme veškeru péči cvičením dechovým a artikulačním.

Francouzský lékař Colombat rozdělil koktavost, jak již byla zmínka, na dvě skupiny. V první skupině koktavost hrtano-tetanická zavíněna jest nepravidelnostmi v hrtanu. (Křeče v hrtanu a j.)

Do druhé skupiny retně-choreické náleží koktavost, způsobená nepravidelnostmi rtů a jazyka. (Křeče rtů, silné semknutí rtů, bezděčné silné opírání jazyka o zuby nebo patro, neovládání rtů, jazyka a pod.)

Koktavost bývá provázena četnými výpomocnými pohyby, jež pacient koná vědomě, a nebo křečovitými pohyby, jež jsou bezděčnými.

Výpomocnými pohyby chce si koktavý nějak pomoci, ale jsou úplně bezúčelnými. Řekl bych o těchto pohybech, že jsou nervosně vědomé a patří již k této neurastenii.

Koktavi krouti hlavou, mhouří oči, rychle mžikají, kývají hlavou, přešlapují neb i jinak pohybují nohama, konají různé pohyby rukama, svírají prsty v pěst a zase je otevírají, prsty stáčejí cípek kabátu, nebo mají-li po ruce kousek papíru žmolí jej v prstech a p.

Bezděčné křečovité pohyby jsou kratšího neb delšího trvání a zachvacují okruh dýchací, hlasový neb artikulační a také všechny současně.

Pozorujeme-li koktavého zjistíme, že při šepotu a zpěvu nekoktá.

Mínění o tom jsou různá. Jedni autoři tvrdí, že při zpěvu a šepotu jsou prodlužovány samohlásky, takže proud vzduchový nenalézá téměř žádného odporu, může volně odcházeti a není tedy příčiny ke koktání. Souhlásky při zpěvu vyslovují se jen kratičce, tóny kladou se na samohlásky a souhlásky jsou jen něčím podružným. Zpěvák nevěnuje souhláskám pozornost a tím se stává, že koktavý při zpěvu vyslovuje normálně, neboť jeho zřetel jest obrácen jen na samohlásky a souhlásky, které zaviňují koktavost, jsou vyslovovány téměř bezděčně.

Podobně jest tomu i při šepotu, při němž prodlužují se samohlásky, aby řeč byla srozumitelnou.

Nechci tento názor zamítati jako nesprávný, avšak domnívám se, že toto vysvětlení se nemůže vztahovati na všechny případy koktavosti a přiznávám odůvodněnost i názoru druhému.

Všechny písně a každá melodie má jistý takt, jenž jest základem písně a dle taktu řídí se i melodie. Máme-li při zpěvu takt dodržeti, musíme si upraviti vyslovování slov, avšak musíme si

upraviti také svůj dech. Víme, že kdybychom při první slabice nebo slově vydechli veškeren vzduch v plících nahromaděný, museli bychom učiniti přestávku k nabrání nového vzduchu a pak mohli bychom ve zpěvu pokračovati. Nikde se nejeví takové hospodaření vzduchem, jako právě při zpěvu. Zpívající ví, že musí se vzduchem vystačiti až do dozpívání taktu nebo určitého úseku písně a proto nevyčerpává zásobu vzduchu hned při prvním slově nebo slabice, ale vzduch mu vystačí na delší dobu. Kdežto při obyčejné mluvě nedovede koktavý se vzduchem hospodařiti, jest při zpěvu melodií a taktem vázán tak činiti a vzduchu se mu vždy dostává. Při obyčejné mluvě spotřebuje vzduch hned s počátku, nebo vydechne jej ještě před promluvením, čehož následek jest, nemožnost utvořiti hlas — vyslovovati a tedy koktavost.

Při hlasité mluvě spotřebujeme daleko větší množství vzduchu, nežli při šepotu. Koktavý, jenž dýchá nestejnoměrně, vydá se ze zásob vzduchu rychle, ví však, že při šepotu není potřebí silného proudu vzduchu, proto jej zadržuje, propouští jej v menší míře, takže mu k vyslovení nějaké věty stačí, kdežto při hovoru hlasitém by se objevil nedostatek vzduchu.

Léčení koktavosti.

Bylo již jednou řečeno, že nelze ve všech případech postupovati stejně. Léčení koktavosti bude se říditi dle druhu a způsobu choroby.

Musíme proto nejdříve vyšetřiti, jak se choroba projevuje. Zjistíme, zdali jest u pacienta nepravidelné dýchání, nebo zdali jde o křeče orgánů mluvních, nebo jestli mluvní organismus není ovládán. Vyšetříme za jakých okolností pacient koktá více nebo méně. Hledíme zjistiti též příčinu choroby, běží-li o chorobu zděděnou či získanou. Zaznamenáme si vůbec veškery podrobnosti o chorobě a uvažujeme, v čem tkví pravá příčina. Přijdeme-li k přesvědčení, že pacient koktá proto, poněvadž nesprávně dýchá, budeme jistě především přihlížeti k cvičením dechovým. Neovládá-li dobře orgánů mluvních na př. jazyka, rtů a j., věnujeme dostatečnou péči artikulaci a pod. Jistě každý, kdo jest o koktavosti poučen pozná, o který způsob koktavosti běží a dovede i cvičení chorobě přizpůsobiti.

V dalších cvičeních podávám ukázku postupu při léčení koktavosti. V těchto cvičeních obsažena jsou cvičení dechová, hlasová i artikulační, takže může dle těchto cvičení býti postup léčení upraven v každém případě.

Nežli přikročíme k vlastnímu léčení, hleďme vzbuditi u pacienta především důvěru, udržujme ho při léčení ve veselé náladě, jednejme s ním mírně a laskavě. Jestliže s počátku dělají cvičení chorému obtíže, nebuďme proto mrzuti; nabádejme ho pochvalou k vytrvalosti a docílíme jistě výsledku dobrého.

Příčinu koktavosti hleďme odstraniti nebo zmírniti! Vidíme-li, že pacient jest nervově chorý, starejme se, aby se léčil, aby se otužoval. Velmi poslouží takovému koktavému studené koupele, tělocvik a vůbec otužování. Při slabých plicích dbáme, aby pacient zesílel, byl hojně na čerstvém vzduchu a zhluboka vdechoval.

Tělesné zesílení přispívá vždy k vyléčení koktavosti.

Sledujeme-li jednotlivé léčebné metódy, vidíme, že jest doporučována při počátku léčení úplná mlčenlivost se strany pacientovy. Uchýlení Demosthenovo do samoty nasvědčuje také tomu, že i on považoval mlčenlivost za dobrý prostředek léčebný.

Vskutku jest velmi prospěšno, když pacient zachovává po nějaký čas mlčení. Nejlépe se daří léčení, když pacient jest vzdálen svých známých a příbuzných. Bude nejlépe, děje-li se léčení v ústavě, kdež jest pacient pod stálým dozorem svého učitele.

Doba mlčení trvá 7—10 dní. V případě, že by se mlčení nedalo provésti, jest dobře, alespoň řeč omeziti na nejmenší míru. Pacient veškerá přání sděluje písemně.

V této době konáme cvičení dechová. Cvičení tato musí býti vykonávána s největší pečlivostí a přesností. Dýchání musí se díti tak, aby žák s plným vědomím konal každý vdech a výdech. Cvičení dechová konáme hlavně proto, abychom pacienta zbavili křečí dechových a naučili jej pravidelnému dýchání a šetření vzduchu při výdechu. Dechové křeče povstávají právě tím, že koktavý dostatečně nevdechne a nemá potom dostatečné zásoby vzduchu; nebo v jiném případě zase vydechne veškeren vzduch najednou.

O důležitosti pravidelného dýchání můžeme se přesvědčiti hned v první chvíli. Žádáme-li, aby koktavý před promluvením zhluboka vdechnul, dech zatajil a potom teprve začal mluviti, pozorujeme okamžité zlepšení řeči.

Při dechových cvičeních nesmí býti žák utažen šatem, nýbrž tělo musí býti volné; lépe jest cvičení tato konati ve stoje nebo v pochodu. Ruce založíme vzad, aby hrudník se mohl co nejvíce rozšířiti.

Jako vždy, postupovati budeme i při dechových cvičeních od snadnějšího k těžšímu.

Upozorníme žáka na důležitost těchto cviků a nutnost, přesně se pokyny našimi říditi. Učitel nejprve sám žákovi ukáže, jak má dýchati, načež po něm cvičí žák. Učitel koná veškeré cviky současně.

Přikročíme k dýchání jednoduchému:

1. Vdech	
	2. Výdech

Žák na první dobu zhluboka vdechne, na druhou dobu vydechne. Učitel může vyklepávati takt, dle něhož žák dýchá. Žák vdechuje nosem a vydechuje ústy, jež náležitě otevře. Vzduch při výdechu nesmí se chvěti, nýbrž klidně, pozvolna z úst vycházeti.

Výdech děje se dále na více dob. Číslicemi jest označeno, kolik dob má trvati výdech.

2	3	4	5

Každé cvičení se vícekrát opakuje. Nesmíme přejíti od jednoduchého dýchání ke složitému. Postup musí býti poznenáhlý. Předcházející cvičení stačí nám na jeden den.

Výdech děje se přerývavě:

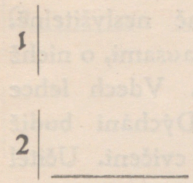
1 2	1 2 3	1 2 3 4

1 2 3 4 5

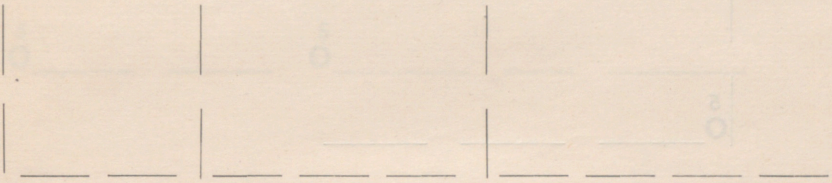
Konáme každý výdech na jednu dobu.

Mezi jednotlivými výdechovými úseky jest malá pausa.

V dalším cvičení rozdělíme vdech krátkými přestávkami na části a výdech značně prodloužíme, až veškeren vzduch z plic vyjde.

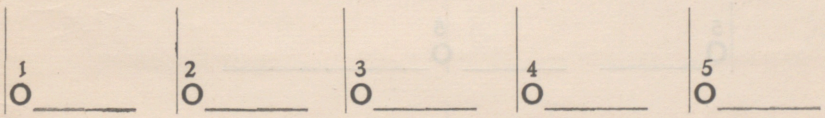

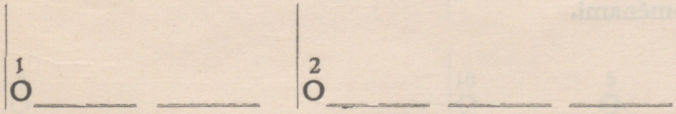
Vdech i výdech krátkými pausami přerýváme:

Doba cvičební nesmí býti příliš dlouhá. Lépe jest cvičiti několikráte denně, ale vždy kratší dobu, poněvadž dechová cvičení jsou zvláště s počátku namáhavá. Cvičí-li se příliš dlouho, rozbolí obyčejně žáka hlava a bývá mu nevolno. Dobře jest cvičiti vždy jen několik minut, nanejvýš čtvrt hodiny, potom učiniti asi 3—5 minutovou přestávku a pokračovati dále. Můžeme cvičiti asi hodinu, načež jest 2 hodinová pausa. Nejlépe jest dechová cvičení konati před jídlem na lačný žaludek. Nikdy ne těsně po najedění.

Dále cvičíme tak, že mezi vdechem a výdechem uděláme přestávku, kterou si poznačíme kolečkem. Číslice udává délku pausy.

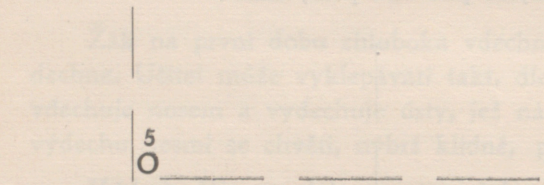

Podobných cvičení si sestavíme celou řadu a pacientu uložíme za úlohu, aby je procvičil. Koktavý čte značky a cvičí se v dechovém provedení značek.

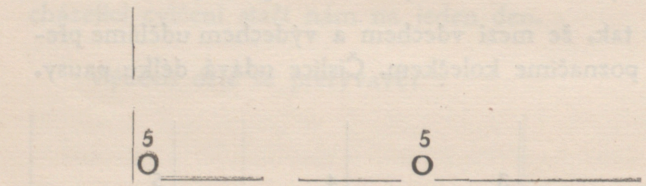
Další dechová cvičení konáme proto, aby pacient pocítil všechny změny, jež při různých způsobech dýchání povstávají.

Další cvičení budou již složitější a snad budou činiti s počátku malé potíže, avšak cvičením ovládne pacient orgány dýchací úplně. Cvičení tato konáme při otevřených ústech, úplně neslyšitelně. Vdech i výdech jest přerýván kratšími nebo delšími pausami, o nichž nutno si pamatovati, že nesmí býti násilné a náhlé. Vdech lehce se končí a každý následující pomalu se začíná. Dýchání budiž klidné. Podávám několik ukázek těchto složitějších cvičení. Učitel si je sám ještě rozšíří.

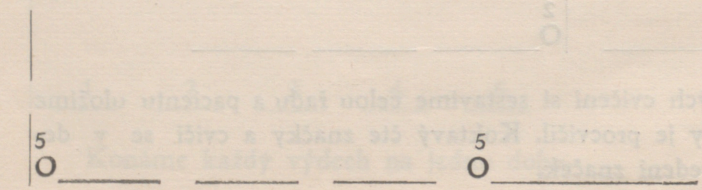

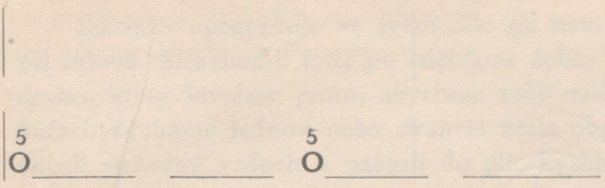
Obrazec praví, že pacient vdechne, učiní malou pausu, načež ještě jednou vdechne a po 5ti vteřinové přestávce vydechne na třikráte. Mezi každým výdechem jest malinká pausa.

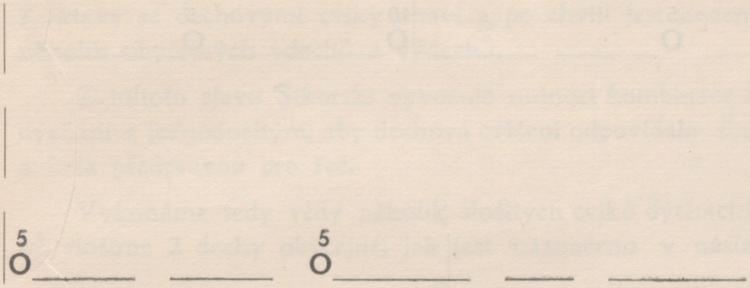
V následujícím jest graficky znázorněn opět přerývaný vdech, po němž následuje pětivteřinová přestávka, pak 2 krátké výdechy, načež zase 5 vteřin pausa a konečně po ní v delším výdechu odchází zbytek vzduchu.

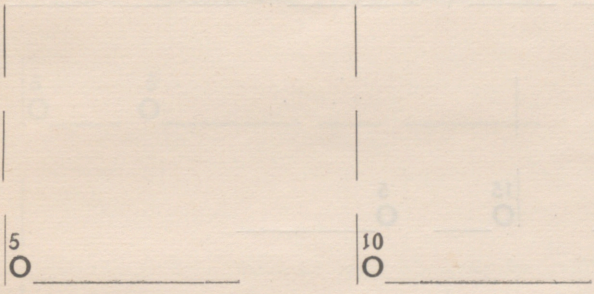

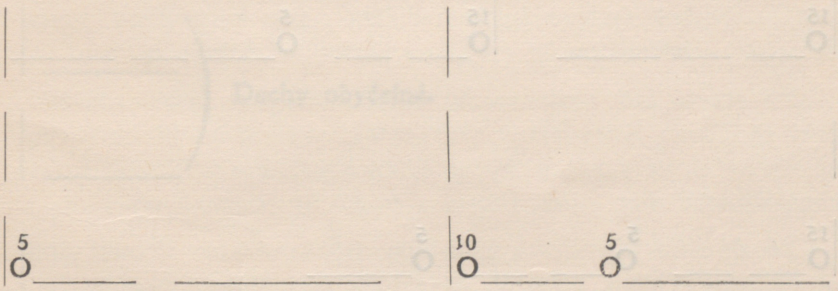
V dalších vzorcích jsou gratícky znázorněna dechová cvičení s různými obměnami.

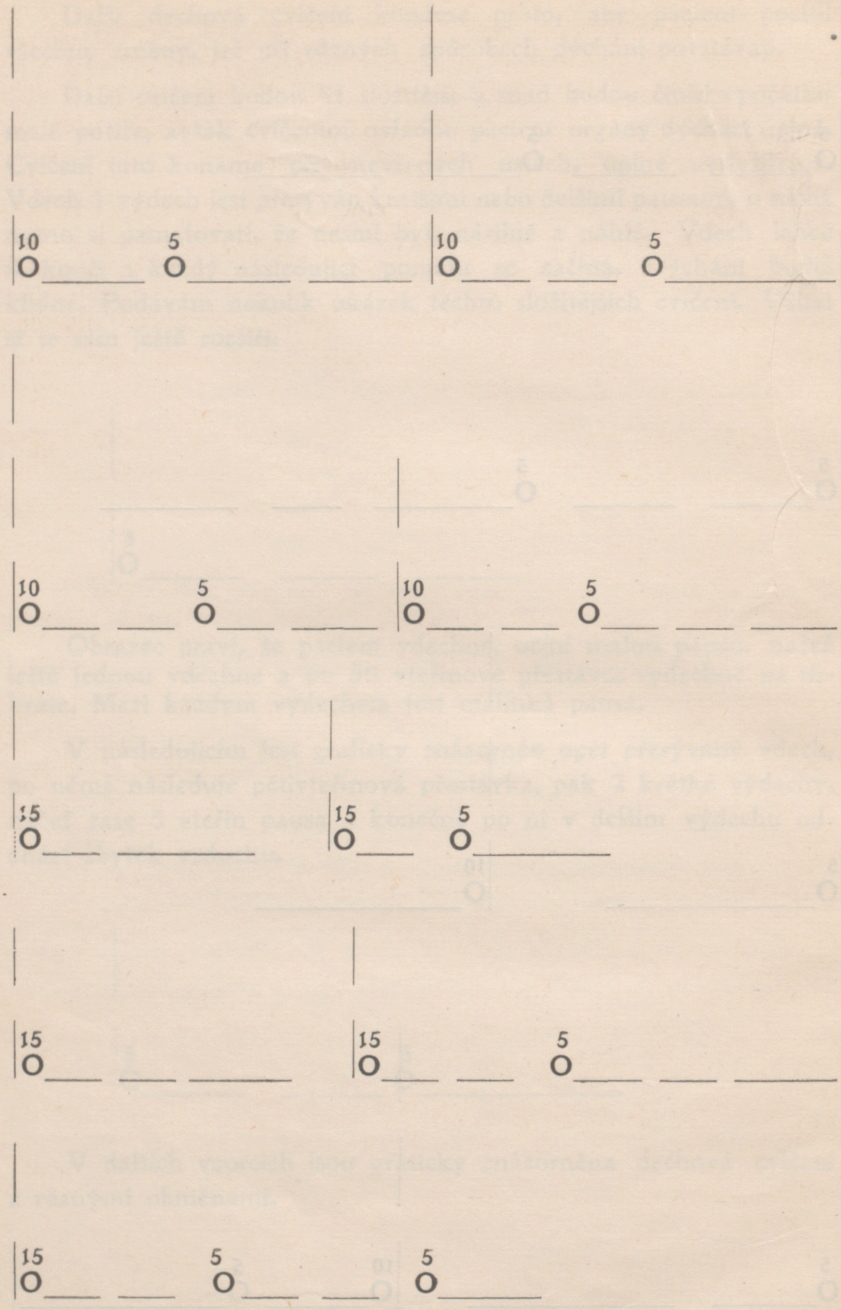

5
5

5
5

5
10

5
10
5

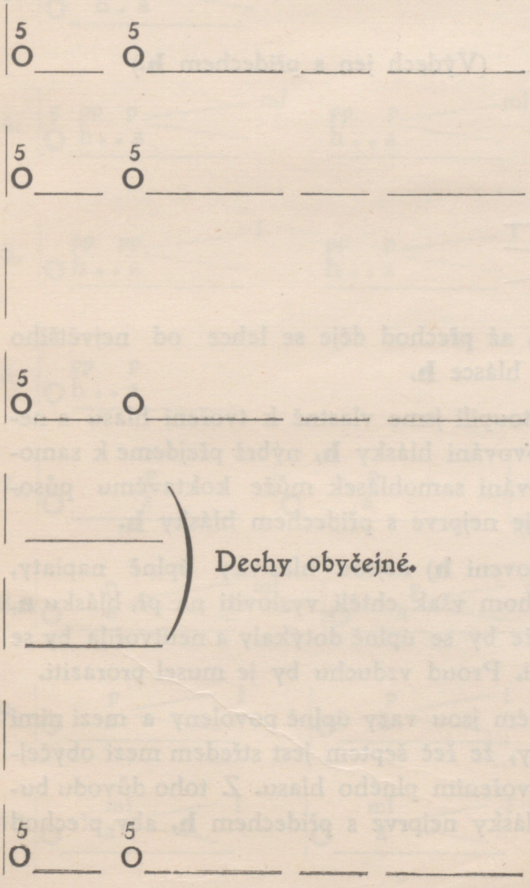
Veškerá tato dechová cvičení hlavně s počátku koná i učitel, aby žák měl vzor. Častá písemná cvičení, která žák a promyslí procvičí, jsou dobrým prostředkem při léčení koktavosti.

Sikorski upozorňuje ve svém díle na zjev, jenž vyskytuje se při mluvě. Mluvíme-li totiž po nějakou dobu, tu po několikerém dechu, který konáme proto, abychom měli vzduch potřebný k artikulaci, dýcháme jednou nebo dvakrát zcela obyčejně, abychom vydechli ztrávený vzduch a nabrali do plic kyslík.

Tuto změnu v dýchání pozorujeme i při dechových cvičeních. Koktavý se dechovými cviky unaví a po chvíli jest nucen udělati několik obyčejných vdechů a výdechů.

Z tohoto zjevu Sikorski vyvozuje nutnost kombinace složitého dýchání s jednoduchým, aby dechová cvičení odpovídala skutečnosti a byla předpravou pro řeč.

Vykonáme tedy vždy několik složitých cviků dýchacích a mezi ně vložíme 2 dechy obyčejné, jak jest naznačeno v následujícím.

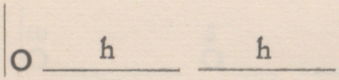
Po cvičeních dechových přicházíme pomalu k cvičením hlasovým a artikulačním.

Začínáme vyslovovati nejprve šeptem, neboť jak bylo již dříve řečeno, pacient přestává při šepotu koktati a proto jest řeč šeptem východiskem, z něhož pokračujeme dále.

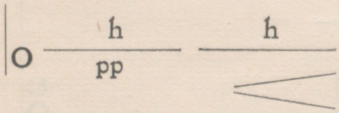
Vycházeti od šepotu jest zvláště nutno v těch případech koktavosti, kde při snaze vysloviti hlásku, přichází hlasová křeč.

Při cvičeních hlasových začínáme s hláskou **h**, poněvadž lze ji velmi slabounce vysloviti, ba vyplývá téměř sama s proudem vzduchu. Po vdechnutí vydechujeme, při čemž s výdechem pronášíme slabounce hrdelní **h**. Postupně, avšak pozvolna hlásku tuto sesilujeme. Přechody mezi slabým a hlasitějším vyslovením hlásky **h** musí býti téměř neznatelné.

Cvičení to znázorníme si graficky:

(Výdech jen s přídechem **h**.)

Cvičíme tak dlouho, až přechod děje se lehce od největšího pianissima až ke zřetelné hlásce **h**.

Tímto cvičením přistoupili jsme vlastně k tvoření hlasu a nezůstaneme tedy při vyslovování hlásky **h**, nýbrž přejdeme k samohláskám. Jelikož vyslovování samohlásek může koktavému působiti potíže, vyslovujeme je nejprve s přídechem hlásky **h**.

Při šepotu (při vyslovení **h**) nejsou hlasivky úplně napjaty, nýbrž povoleny. Kdybychom však chtěli vysloviti na př. hlásku **a**, napjaly by se vazy tak, že by se úplně dotýkaly a neutvořila by se žádná štěrbina mezi nimi. Proud vzduchu by je musel prorazíti.

Při dýchání obyčejném jsou vazy úplně povoleny a mezi nimi jest štěrbina. Vidíme tedy, že řeč šeptem jest středem mezi obyčejným dýcháním a mezi tvořením plného hlasu. Z toho důvodu budeme vyslovovati samohlásky nejprve s přídechem **h**, aby přechod byl ponenáhlý.

Přecházíme potom pomalu k silnějšímu a jasnějšímu vyslovování samohlásek, až konečně vyslovujeme je bez přídechu. Avšak to můžeme učiniti, až jsme si jisti, že silný proud vzduchu rozrážející hlasivky, nezpůsobí hlasovou křeč, nýbrž bez závady mluvními orgány přejde.

Následující cvičení naznačují postup při vyslovování samohlásek.

1. 5 O ha (co nejslaběji)

2. 5 pp pf O ha

3. 5 pp pp mf O h . a

4. 5 pp p mf O h . . a pp p mf h . . a

5. pp pp f O h . . a pp p f h . . a

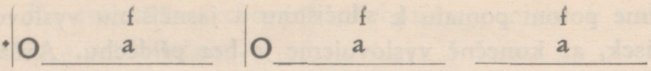
6. pp p O h . . a

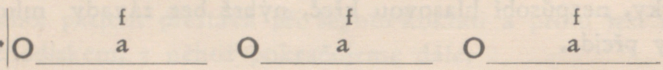
7. p a | p a | p a

8. p mf a | p mf a | p mf a

9. p f a | p f a | p f a

10. mf f a | mf f a | mf f a

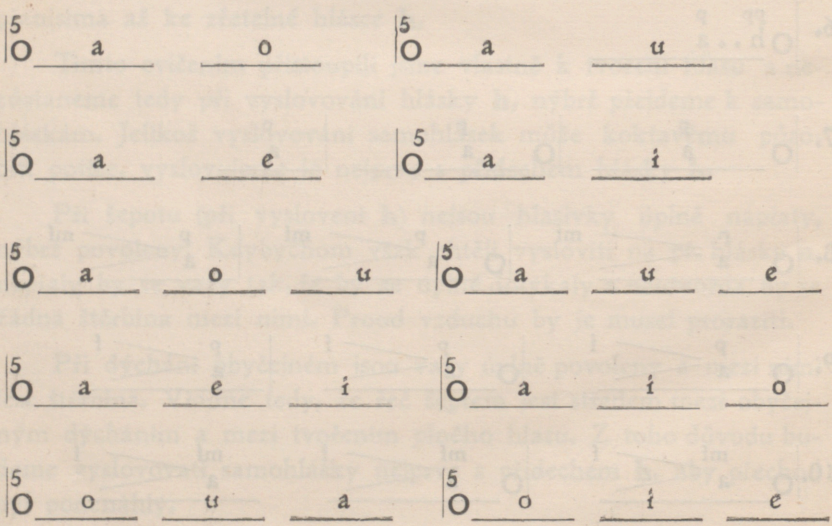
11.

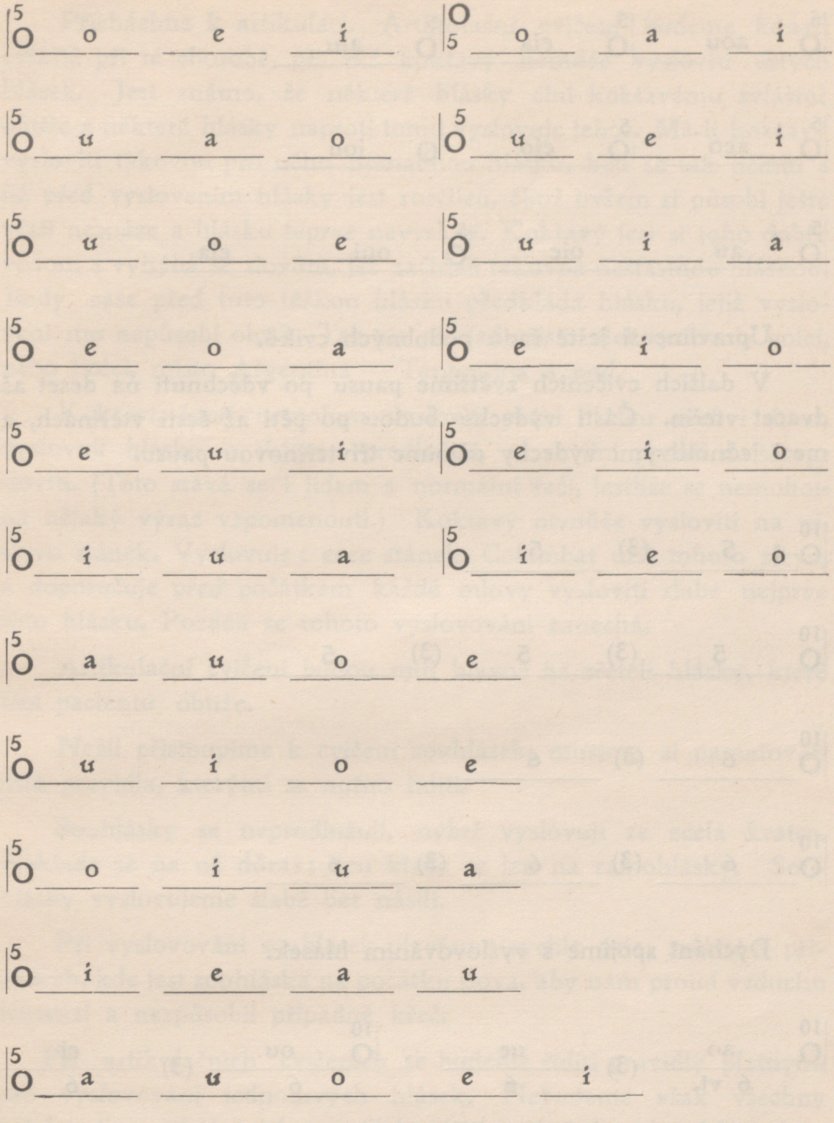
12.

Hudebními značkami jest v těchto cvičeních naznačeno, jak nutno hlásku **a** vyvíjeti, nežli přijdeme k plnému, jasnému jejímu vyslovení. V prvém cvičení vyslovujeme **a** slabě s přídechem **h**. Ve druhém cvičení jest hláska **h** co možno nejslabší, avšak **a** se již znatelně sesiluje a ve třetím cvičení nabývá již střední síly. Při cvičení čtvrtém vyslovíme **a** při dvou výdesích. V pátém cvičení přechází hláska **a** z pianissima do forte a učiníme opět dva výdechy. V šestém cvičení hlásku **a** vyslovíme tiše a hlas nesesilujeme. Cvičením sedmým se začíná hláska **a** vyslovovati již bez přídechu **h**. V osmém cvičení se vyslovuje bez přídechu, slabě se nasadí a sesiluje se až do střední síly. V devátém cvičení se sesiluje až do forte. Při cvičení desátém nasadíme hlásku středním hlasem, a sesílíme až do forte. V jedenáctém cvičení se nasazuje hláska již plným hlasem. Dvanácté cvičení naznačuje kombinaci výslovnosti. Hláska se vyslovuje při několika výdesích, mezi nimiž jsou pausy.

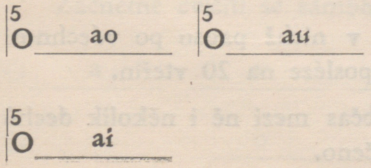
Tímto postupem cvičíme ostatní samohlásky a přijdeme ke kombinovaným cvičením výslovnosti samohlásek.

Cvičení samohlásek.

Při následujícím cvičení vyslovujeme hlásky při jednom výdechu a bez přestávky, takže konec jedné a začátek druhé splývají.

5 O aou 5 O eia 5 O aiu

5 O aeo 5 O eio O iou

5 O au oie 5 O oui eia

Upravíme si ještě řadu podobných cviků.

V dalších cvičeních zvětšíme pausu po vdechnutí na deset až dvacet vteřin. Části výdechu budou po pěti až šesti vteřinách, a mezi jednotlivými výdechy učiníme třívteřinovou pausu.

10 O 5 (3) 5

10 O 5 (3) 5 (3) 5

10 O 6 (3) 6

10 O 6 (3) 6 (3) 6

Dýchání spojíme s vyslovováním hlásek.

10 O ao 6 vt. (3) ue 6 10 O ou 6 (3) ei 6

10 O aoe 6 (3) iua 6 10 O eai 6 (3) oue 6

Podobně upravíme cviky další, v nichž pausu po vdechnutí prodloužíme nejprve na 15 vteřin a posléze na 20 vteřin.

Při těchto cvičeních vložíme občas mezi ně i několik dechů obyčejných, jak bylo již dříve naznačeno.

Přicházíme k artikulaci. Artikulační cvičení budeme konati zvláště při té chorobě, při níž koktavý nemůže vysloviti jistých hlásek. Jest známo, že některé hlásky činí koktavému zvláštní obtíže a některé hlásky naproti tomu vyslovuje lehce. Má-li koktavý vysloviti takovou pro něho nesnadnou hlásku, bojí se tak učiniti a již před vyslovením hlásky jest rozčilen, čímž ovšem si působí ještě větší nesnáze a hlásku teprve nevysloví. Koktavý jest si toho dobře vědom a vyhýbá se slovům, jež začínají takovou nešťastnou hláskou. Jindy zase před tuto těžkou hlásku předkládá hlásku, jejíž vyslovení mu nepůsobí obtíží. Tak na příklad místo olej vyslovuje volej, nebo holej, místo Argentina — Targentina a pod.

Koktaví, kteří nemohou vysloviti první hlásku aneb i slovo, vyslovují hlásku **e**, kterou prodlužují, až se jim podaří další vysloviti. (Toto stává se i lidem s normální řečí, jestliže se nemohou na nějaký výraz vzpomenouti.) Koktavý nemůže vysloviti na př. slovo stánek. Vyslovuje: eeee stánek. Colombat užil tohoto zjevu, a doporučuje před počátkem každé mluvy vysloviti slabě nejprve tuto hlásku. Později se tohoto vyslovování zanechá.

Artikulační cvičení budou míti hlavně na zřeteli hlásky, které činí pacientu obtíže.

Nežli přistoupíme k cvičení souhlásek, musíme si pamatovati jistá pravidla, kterými se nutno říditi.

Souhlásky se neprodlužují, nýbrž vyslovují se zcela krátce. Neklade se na ně důraz; ten klade se jen na samohlásky. Souhlásky vyslovujeme slabě bez násilí.

Při vyslovování souhlásek otevřeme rychle ústa, zvláště v případech, kde jest souhláska na počátku slova, aby nám proud vzduchu neuvázl a nezpůsobil případně křeč.

Při artikulačních cvičeních se budeme říditi pravidly platnými pro vyslovování jednotlivých hlásek. Nebudeme však všechny hlásky dle artikulačních pravidel cvičiti, nýbrž jen ty, které jsou pro výslovnost koktavého těžkými. Ostatní hlásky budeme vyslovovati zcela tak, jak se děje v běžné řeči. Vždy budeme šetřiti pravidel dechových.

Začneme cvičiti se samohláskami.

O a a a

O o o o o

O u u u u

Podobných cvičení sestavíme si více.

Při artikulačních cvičeních nebudeme vyslovovati souhlásky samy, nýbrž ve spojení se samohláskami a můžeme probrati v těchto cvičeních všechny souhlásky.

Dle následujících vzorů upraví si každý dle potřeby více cvičení postupně pro každou souhlásku.

O pa po pu pe pí

O pa pa pa

O pa pa pa pa pa

O pa pa pa

O pa po pa

O pa pe pí pu pa

O pa pu pe pí pe po

O po pa pu pe pí pa pe pu

Pamatujme, že důraz klademe jen na samohlásku, kdežto souhláska jen lehce vyplyne a téměř se při samohlásce ztrácí. Samohlásku při vyslovení poněkud prodlužme.

Sestavíme si cvičení pro výslovnost slabik. Jest velmi prospěšno, když pacient každodenně kromě cvičení dechových probere i následující cvičení slabik. Nezapomínejme ale, že veškerá cvičení se musí konati s plným vědomím toho, co konám. Nesmí býti tato slabiková cvičení odříkávána jen mechanicky. Pacient si musí uvědomiti při vyslovení každé jednotlivé slabiky jakou činnost jest

k jejímu vyslovení vyvinouti. Chceme-li, aby orgány mluvní podlehaly úplně naší vůli, musíme se naučiti ovládati je, čehož docílíme hlavně artikulačním cvičením jednotlivých slabik.

Cvičení slabiková:

p pa po pu — pe pi pou
ap op up — ep ip oup
pa po pu pi — pe po pi pu
ap op up ip — ep op ip up
po pe pi pu — pa pi pe po — pou pe pu pa
op ep ip up — ap ip ep op — oup ep up ap

f fa fo fu — fe fi fou
af of uf — ef if ouf
fo fi fa fu — fe fa fi fo — fei fa fe fai
of if af uf — ef af if of — eif af ef aif

t ta to tu — te ty tou — tu to te
at ot ut — et it out — ut ot et
to ta ty tu — te ta tu to — ta tou ty te
ot at it ut — et at ut ot — at out it et
tu ta tou ty tu - te ta to ty ta - tou to tau ty to - te ty ta tu te
ut at out it ut — et at ot it at — out ot aut it ot — et it at ut et
va vo vu — ve vi va
ve vou vu — va vi ve
vau vi ve — vu vi vou
va vu ve vo vi — vou va ve vau vo

s sa so su — se si sou
as os us — es is ouš
seu sa si — so si se
eus as is — os is es
se sa sou se — su si sai se
es as ous es — us is ais es
so si se sou sa — sei su sai si sou
os is es ous as — eis us ais is ous

b ba bo bu — be bi bo
ab ob ub — eb ib ob
ba by bou — be bu bou
ab yb oub — eb ub oub
ba bou be bi — bu ba bo be
ab oub eb ib — ub ab ob eb

š ša šo šu — še ši šou
aš oš uš — eš iš ouš

še šou ší še — šau ší šu šei
eš ouš íš eš — auš íš uš eíš
šou ší šo šau še — šu ší šaí šo ša
ouš ís oš auš eš — uš íš aíš oš aš

z za zo zu — ze zí zau
zou za zí — ze zou zu
zu za ze zu — zau za zí ze

ž ža žo žu — že ží žou
ža ža ží žo — že žu žou ží
žoa žo žu ží ža — žau že ža žou že

k ka ko ku — ke ky kau
ak ok uk — ek ík auk
ko ky ka ku — kou ke ku ky
ok ík ak uk — ouk ek uk ík
kou ka ku ku ke — ke kon ky ku ko
ouk ak uk uk ek — ek ouk ík uk ok

g ga go gu — ge gy gou
aga ogo — ugu — ege ingy ongu
gy go ge gon — ga gy gu ga
igu oga ego ougy — agu ige ugou ago

m ma mo mu — me mí mou
am om um — em ím oum
mí ma mu — mo ma mí me
ím am um — om am ím em
mou ma mí mo — me mu mou mí
oum am ím om — em um oum ím

n na no nu — ne ny no
an on un — en ín on
ny ne na nu — nou ne nu na
ín en an un — oun en un an

d da do du — de dy du
ada oda udu — ede ídy uda
dou dy de da — du dy do de
oudy ído eda adu — ude ída ode edy

ch cha cho chu — che chy chou
ach och uch — ech ích ouch
cho cha chy che — chou chu cha che
och ach ích ech — ouch uch ach ech
ocho achy íchu echo — oucha ucho ache echa

l la lo lu — le lí la
al ol ul — el íl al

lou la lí lu — lo lí le la
oul al íl ul — ol íl el al
la la lou lí le — lau lo le lou le
al ol oul íl el — aul ol el oul el

c ca co cu — ce ci cu
ac oc uc — ec ic uc
cou cu ci co — ci ca cou ce
ouc uc ic oc -- ic ac ouc ec

č ča čo ču — če či ča
ač oč uč — eč íč ač
či ču čo ča — če čou ča ču
íč uč oč ač — eč ouč ač uč

r ra ro ru — re ry rou
ar or ur — er ír our
ry ro ru ra — er our ír ur

j ja jo ju — je ji ju
aj oj uj — ej íj uj
jou je ju ja — jí je ja ju
ouj ej uj aj – íj ej aj uj

h ha ho hu — he hy hou
aho oha uhu — ehe íhou ouha
hy ha hu ho — hou he ha hy

ť ťa ťo ťu — ťe tí ťa
ať oť uť — eť íť ať
ťa ťa ťu tou — tí tě ťo ťa
eť ať uť ouť — íť eť oť ať

ď ďa ďo ďu — ďe dí ďou
adí oďu uďe — eďa íďou ouďa
ďe dí ďu ďa — dí ďa ďou ďu

ň ňa ňo ňu — ňe ní ně
eň oň uň — eň íň eň
ňou ní ně ňa — ňu ní ňo ňa
ouň íň eň aň — uň íň oň aň

ř řa řo řu — ře ří řu
ař oř uř — eř íř uř
ře ří řo řa — řou řu ří řa
eř íř oř ař — ouř uř íř ař

Procvičíme slabiky, začínající souhláskovými skupinami:

pla plo plu — ple plí plou
plo pli plu — pla ple plou

pra pro pru — pre pry prou
prou pre pru — pry pra pre

psa pso psu — pse psí psou
pse psu pso — psa psou psí

Podobně si upravíme cvičení s těmito souhláskovými skupinami: tl, tk, tr, tř, tv, fk, fl, fp, fr, vt, vť, vd, vď, vs, vš, vm, vl, vz, vž, vn, vň, vr, vř, bl, br, bz, db, dl, dm, dr, dř, dv, sl, sp, sm, sn, st, sr, sv, šp, št, šv, šň, šr, zm, zl, zb, zd, zr, zř, cp, cv, cl, cr, čp, čl, čň, čv, kp, ks, kš, kl, kr, kř, kz, kz, kf, kn, kň, gb gd, ml, mr.

Od těchto cviků přejdeme ke slovům jedno a více slabičným. Při vyslovování slov si pomatujme, že slovo nutno vysloviti při jednom výdechu. Každé slovo vyslovíme několikrát za sebou. Dbejme toho, aby samohlásky byly ve slově prodlužovány a veškeren důraz spočíval na nich. Při vyslovení souhlásky otevřeme rychle a dostatečně ústa. Vyslovujeme však beze všeho násilí!

Když docílili jsme již toho, že pacient při vyslovování hlásek, slabik a slov nekoktá, přicházíme k řeči. Nezačneme však ihned pronášeti věty, nýbrž budeme nejprve čísti, potom psáti načež přejdeme k hovoru.

Tato cvičení jsou nesmírně důležitá, poněvadž jimi přicházíme vlastně k potřebě denního života — totiž k hovoru.

Řeč naše nejsou jen hlásky a slabiky sestavené dle různých pravidel. Řeč lidská jest obrazem duše, v ní zobrazeny jsou naše myšlenky a city; proto vyslovujeme v řeči každou slabiku a každé slovo s rozdílným přízvukem, vyslovujeme je nestejnou silou, rozlišují se výškou. Všechno to dává každému slovu určitý ráz a význam. A je-li koktavost chorobou nervovou, budou cvičení v řeči působiti při jejím léčení velmi dobře, poněvadž řeč jest výsledkem činnosti nervstva.

Čtení.

Nežli přikročíme ke čtení a k řeči, musíme si uvědomiti některé poznatky o projevech koktavosti.

Všiml si jistě každý, kdo měl příležitost stýkati se s koktavým, že největší obtíže mu působí počátek slov začínajících souhláskou a začátek mluvy. Poznatku toho užijeme při léčení a odstraníme to, co mluvu koktavému stěžuje. Při čtení i pozdějších cvičeních

v řeči hledíme pro počátek vybrati věty, v nichž není pro koktavého těžkých slov. Zakoktá-li se pacient při slově začínajícím souhláskou **p**, neužívejme v řeči takového slova a nahraďme je slovem jiným. Později přikročíme i k slovům obávaným. Začíná-li věta těžkým slovem, ať pacient toto slovo řekne nejprve v duchu, případně šeptem a potom hlasitě. První obávanou souhlásku vysloví při počátku výdechu a rychle. Následuje-li samohláska může ji prodloužiti.

Jestliže i ostatní slova ve větě začínají souhláskami, při nichž lze očekávati zakoktání, spojíme konec a začátek slov tak, že souhlásku druhého slova připojíme ke slovu předcházejícímu. Slova vyslovíme i tím způsobem, že je nerozdělíme, nýbrž spojíme v jedno.

Příklady: Dobrý den. Vyslovíme do**b**rý**d**-**e**n. Samohlásku **o**, **e** poněkud prodloužíme. Žák opakuje několikrát, až tuto větu vysloví zcela normálně.

Nebo má říci větu: Včerá bylo pondělí. Vysloví: Vče**r**áb **y**lop **o**ndělí.

Slova ve větě spojíme: **O**dvážné**m**uště**s**tí**p**ře**j**e. (Vytučněné samohlásky prodloužíme a zdůrazníme.) Předložky spojujeme se slovy v jeden celek: **n**astůl, **d**olavice, **v**eměstě.

Těchto pravidel budiž dbáno hlavně při počátečních cvičeních ve čtení a v řeči. Snažme se, aby řeč byla vázaná, ne úryvkovitá. Slova mají lehce plynouti. Učitel ať jest pacientovi vzorem. Nežli začne žák čísti, přečte prvně učitel a žák bedlivě sleduje přízvuk, výšku hlasu, pohyby úst a to vše potom napodobí.

Cvičení ve čtení odůvodněna jsou tím, že u koktavých se v častých případech neobjevují při čtení křeče. Čtou někdy úplně plynně, bez nejmenší poruchy, takže se nám zdá, jakoby choroba úplně zmizela.

Cvičení ve čtení působí velmi příznivě na chorobu, poněvadž pacient se při něm cvičí v řeči, aniž by mu tato působila obtíží.

Při čtení se seznamuje s mnoha slovy, kterých může užíti při hovoru. Čtení má ještě tu výhodu, že koktavý při něm vyslovuje určitá napsaná slova a nemusí slova vzpomínati, jako při volném hovoru. Cvičení ve čtení může konati o samotě.

Aby tato cvičení měla dobrý výsledek, řídíme se určitým postupem.

Lépe jest přečísti méně, ale důkladně. Přečte-li pacient při cvičení mnoho stran, nevykoná nic prospěšného, neboť při rychlém čtení čte mechanicky, povrchně.

Musí dbáti důkladnosti. Každou hlásku vysloví přesně a jasně. Čteme jen články krátké, nebo jen kratší odstavce, avšak přečteme je několikrát za sebou, abychom si lépe uvědomili veškeré pohyby mluvidel.

Povinností učitele jest přidržovati pacienta ke správnému čtení. Chyby opraví a bdí nad tím, aby žák četl promyšleně, s plným vědomím.

Když docílíme plynného čtení, ztížíme je různými překážkami. Pacient čte ve stoje, v chůzi, v chůzi do kopce, při šumotu a hluku. Jak nám známo, cvičení taková konal i Demosthenes, aby dechové orgány si zvykly na případné obtíže a překážky. Při čtení za hluku nemůže pacient sledovati řeč sluchem, nýbrž jen dle pohybů svalstva. Tím se upevní jednotlivé pohyby mluvních orgánů a jsou potom přesné.

Čtené si rozdělíme znatelně, nejlépe barevnou tužkou, na díly po 1 až 2 řádcích. Takový díl vyslovujeme za jediného výdechu. U každého znamení zhluboka vdechneme a ihned při počátku výdechu začneme čísti. Když dočteme až ke značce, uděláme malou pausu, abychom mohli vydechnouti v plících zbylý vzduch.

Při cvičení ve čtení přikročujeme již k řeči zpamětí. Když jsme článeček nebo odstavec několikrát přečetli, opakuje pacient přečtené nehlasně v duchu, při čemž užívá slov článku.

Bezhlasné čtení v duchu můžeme doprovázeti posuňky a slabými pohyby rtů a jazyka.

Demosthenes konal též taková cvičení řeči v duchu. On opakoval doma veškeré hovory cizích osob i své vlastní. Tato cvičení v řeči bezhlasné dráždí nervové ústředí a dávají popud k artikulačním pohybům.

Pro koktavého vyplývá ze cvičení řeči v duchu důležité pravidlo, aby si rozmyslel před každým hlasitým hovorem, co chce říci. V tom cvičí se právě bezhlasnou řečí. Slovo, které nemůže vysloviti, má říci nejprve bezhlasně.

Při řeči v duchu opakuje pacient čtené, potom opakuje několikrát v duchu věty, které říká učitel, načež učitel klade otázky a pacient na ně v duchu odpovídá. Odpověď několikrát opakuje, užívaje při tom vždy těchže slov, v tomže pořádku.

Cvičíme i tak, že učitel řekne větu a pacient ji opakuje v duchu jinými slovy. Pro cvičení tato připraví si učitel otázky třeba i ze čteného článku.

Řeč.

Pravili jsme již, že při šepotu koktavost mizí. Proto nežli přikročíme k úplně hlasité řeči, bude koktavý mluviti šeptem. Při řeči šeptem setrváme delší dobu, aby koktavý zvykl své myšlenky pronášeti řečí. Později pronese větu šeptem a opakuje ji hlasitě. Nesmí však nikdy zapomenouti na hluboké vdechnutí před počátkem mluvy. Tento způsob řeči osvědčuje se někdy velmi a vede k dobrému výsledku.

Pokračováním v řečí jest řeč hlasitá, při níž musí mluvní orgány vykonávati své funkce přesně a s plnou silou. Demosthenes konal tato cvičení při rozbouřeném moři a při velkém hluku. Napínal mluvní orgány, až se mu podařil hluk překřičeti. Tato metóda našla u mnohých lékařů oblíbení a jest doporučována.

Druhá metóda, která se mi zdá býti více odůvodněnou, doporučuje, aby pacient začal mluviti slabým hlasem a sesiloval ho až do plné síly, k čemuž se také já přikloňuji, poněvadž při cvičení v řeči nebývá ještě vždy koktavost úplně odstraněna a mohlo by se státi, že pacient při hlasité řeči by se zakoktal a tím by se oslabila jeho důvěra. Řeč šeptem nepůsobí mu obtíží, ať tedy začne mluviti šeptem a ve druhém a dalších slovech síly přidává. Dosáhl-li jsem již určitého úspěchu a vím, že se pacient tak lehce nezakoktá, přikročím tedy po předcházející crescendované řeči, k řeči k hodně hlasité. Můžeme cvičení i kombinovati. Žák vyslovuje větu z počátku šeptem, další crescenduje, načež větu opakuje hlasem plným. Přejití však rázně od řeči šeptem k mluvě zcela hlasité, mohlo by někdy býti kámenem úrazu. Čiňme proto přechod ponenáhlý!

Výborným léčebným prostředkem je čtení a přednášení básníček. V básničkách jest každý verš vázán časovou dobou a pacient zachová při přednášení určitý takt. Ví, na jakou dobu mu má dech vystačiti, takže přednes básničky není mu tak těžkým, jako obyčejná mluva.

Vyvrcholením řeči jest rozhovor. Učitel s pacientem rozmlouvá, táže se ho, a pacient odpovídá. Hovoří se o čteném a pod. Při rozhovoru užívá pacient s počátku slov otázky učitelovy. Při hovoru o čteném užívá slov článku, aby nebyl při výběru slov v rozpacích. Žák ve všem napodobí učitele. Napodobí tón hlasu, způsob řeči, čímž řeč pacientova jest zatlačena do pozadí.

Mnozí autoři velmi doporučují napodobení řeči. I v léčebné metodě pí. Leighové jest zařazeno. Cvičení tato konáme tak, že učitel opakuje několikrát větu. Při prvním vyslovení žák jen poslouchá a sleduje bedlivě pohyby úst. Podruhé pronáší již větu současně s učitelem a snaží se napodobiti do podrobností učitele. Pacient opakuje větu sám. Cvičení v napodobení řeči vykonáme denně a docílíme tím dobrého výsledku.

Jestliže jsme přešli již k řeči a koktavost není dosud vyléčena, nesmí nás nikterak zarážeti. U jednoho koktavého docílíme úspěchu dříve u jiného později.

Dle povahy koktavosti budeme probírati denně kromě cvičení v řeči i cviky, odpovídající způsobu choroby. Jde-li o koktavost dechovou, budeme pečlivě konati cvičení dechová. Jeví-li se choroba křečmi v hrtanu, cvičíme dýchání a konáme cvičení hlasová a cvičíme řeč šeptem. Nebo způsobuje-li koktavost křeč artikulační, cvičíme artikulaci hlásek, vyslovování slabik a slov. Vždy přihlížíme k druhům koktavosti, k symptomům této choroby a dle učiněných poznatků zařídíme léčení.

Při léčení dbáme i psychického stavu žáků. Učitel musí působiti na pacienty i po stránce duševní. Udržuje veselou mysl, povzbuzuje pochvalou, jest trpělivý a nikdy neprojeví nespokojenost a nelibost. Mělo by to vliv na pacientovu mysl.

Stísněný duševní stav pacientův mařil by veškeru práci. Učitel snaží se získati jeho důvěry. Při léčení jest potřebí téměř sugesci odvrátiti pacienta od koktání a vnutiti mu vůli mluviti správně.

Dospělejšímu pacientovi vysvětlíme podstatu choroby a její hlavní projevy, aby se mohl vyhnouti křečím a pod. Po objasnění snaží se nemocný poznati, kde křeč povstává, sleduje svůj nepravidelný dech, nebo křeč artikulační, což působí blahodárně, poněvadž těmto příznakům pokud možno vyhýbá a při cvičeních ať dechových nebo artikulačních pracuje opravdově se vším úsilím.

Cvičení ve volné přírodě, která konal také Demosthénes, působí dobře na mysl nemocného. Nejlépe jest cvičiti z rána, kdy tělo i duch není unaven.

Někteří autoři doporučují cvičiti ve stoje, aby byly svaly více činné. Nezdá se mi to však zvláště pro počátek vhodným. Doporučují konati cvičení v sedě a teprve později ve stoje. Při každém větším podráždění zvýší se koktavost a má-li pacient před učitelem

státi, jest jistě více rozčilen, nežli když sedí. Pozorujeme-li koktavého, můžeme se o tom přesvědčiti. Vždy ve stoje jest nervosnější pohyby končetin jsou častější, nežli když sedí.

Při léčení musíme dbáti, aby se pacient nevzrušoval. Proto kladu cvičení ve stoje až na dobu, kdy se již pacient osmělil a cítí se při cvičeních jak se říká doma.

U koktavého všímáme si i jeho tělesné soustavy a otužujeme i tělo, zvláště hrudník. Dobře poslouží studené lázně, sprchy, masáž těla, aby nastal pravidelný oběh krve. Pečujeme také o ústrojí zažívací.

Sesílení nervstva jest ovšem velmi důležité a proto poslouží dobře elektrisování, klimatické léčení a klid. Podnebí suché působí příznivě, kdežto vlhké a sychravé zase škodlivě.

Tím by byla vyčerpána všechna důležitá poučení, kterými se při léčení koktavosti řídíme. Můžeme si ještě nejdůležitější shrnouti v několik pravidel, která si koktavý dobře zapamatuje.

1. Rozmyslím si, co chci říci.
2. Než promluvím, zhluboka vdechnu.
3. Povím to tiše.
4. Opakuji hlasitě.
5. První slabiku prodloužím.
6. Důraz kladu na samohlásky.
7. Souhlásky vyslovuji rychle bez prodlužování.
8. Při hovoru otevírám náležitě ústa.
9. Hovořím pomalu.
10. Hovořím beze strachu.

Profylaxe koktavosti.

Vzniku koktavosti hleďme dle našich sil zabraňovati.

Nelze ovšem předejíti koktavosti zděděné, nýbrž jen v některých případech koktavosti nabyté po narození dítěte. O dědičné koktavosti platí to, co bylo řečeno v kapitolách předcházejících. Rodiče mají si býti vědomi zodpovědnosti, kterou na sebe berou, dávajíce život nové bytosti.

Výchova dítěte hraje velkou roli v celém jeho životě. Jestliže je výchova správná, předchází se tím koktavosti. Dítě neodvážné, ustrachované a nepevné vůle podléhá snadno a koktavost propuká u něho velmi lehce. Dbáme proto při výchově, aby dítě bylo odvážné, rozhodného jednání, jistého vystupování a pevné vůle. Takové dítě sotva bude koktati.

Řekli jsme si, že mnoho případů koktavosti jest způsobeno leknutím. I zde učiní se výchovou mnoho dobrého. Vychováváme dítě tak, aby nebylo přecitlivělé, aby nebylo náchylno k leknutí a strachu.

Není dítěti prospěšno, jestliže jeho duševní vývoj předbíhá vývoj tělesný. Takové dítě brzy duševně ochabne, jeho nervové ústrojí seslábne a dostavuje se disposice pro choroby nervové a tedy i koktavost.

Rodiče upraví životosprávu dítěte tak, aby z něho vyrostl člověk statný a ne zhýčkaný. Dítě má býti otužováno: spáti na tvrdé posteli, omývati se studenou vodou, cvičiti a pod. U dětí zhýčkaných často se oběvuje onanie, která může přivoditi koktavost.

Dávati dětem alkoholické nápoje jest zločinem a rodiče by měli býti za to trestáni, poněvadž ubližují dítěti nejen na těle, ale i na duchu.

Jsou sice předpisy, že dětem do 16ti let nesmí býti prodány žádné alkoholické nápoje, avšak nikdo se nestará o to, zdali rodiče sami je dětem nedávají již v útlém věku. Kdybychom zašli na Valašsko, Mor. Ostravsko, do některých míst Slovenska a Podkarpatské Rusi, užasli bychom, jak alkoholismus jest v některých rodinách zakořeněn. Není řídkým případem, že k snídani jedí z míry pálenku, v níž je nadroben chléb. To bývá ranní jídlo celé rodiny. Pak se ovšem nedivme spoustě tělesných a duševních chorob, které v těch krajích řádí.

K profylaktickým opatřením patří též odstranění špatného příkladu. Chraňme také dítě před úrazem, hlavně před pádem na hlavu a úderem do zad.

Každou chorobu v hrtanu dlužno léčiti ihned. Kloktání a čistění dutiny ústní ať stane se denním zvykem!

Není sice v naší moci předejíti všem chorobám, ale při správně životosprávě rodičů i dítek, jistě nebudou u nás choroby častým hostem. Nemohu ani dosti zdůrazniti, jak život přirozený a prostý působí blahodárně na veškeré naše organismy. Kdežto život vzrušený, znervosnělý nebo dokonce nestřídmý působí pravé katastrofy.

A to musí nás vésti k varování se všech výstředností. Nejlépe učiní ten, kdo život svůj přizpůsobí přírodě, a právě v tom tkví hlavní zásada profylaxe chorob vůbec tedy i koktavosti.

Breptavost.

Abychom věděli, která choroba jest tímto jménem označena, řekneme si, jak se breptavost jeví. Breptavý vyslovuje jednotlivé slabiky nebo slova velmi rychlým tempem. Některé slabiky jsou vyslovovány až s přespříliš velkým důrazem a jiné zase zanikají, takže řeč není souvislá. Když breptavého posloucháme, slyšíme jen jednotlivé hlásky po případě slabiky, jako by je vykřikoval a ostatní části řeči jsou tlumeny, a řeč jest proto trhavou.

Mnohdy i člověk s řeči úplně normální mluví podobným způsobem, totiž když se udýchá rychlou chůzí, nebo rychlým stoupáním po schodech. V takovém případě se nejedná ovšem o poruchu řeči, nýbrž jen o chvilkovou nepravidelnost dechu.

Breptavý dovede vysloviti správně všechny hlásky, avšak spojení jejich ve slabiky a slova jest přerývané, což zavíněno jest tím, že pacient myslí rychleji, nežli jak stačí své myšlenky vyjadřovati slovy. Breptavý vyznačuje se vždy rychlou řečí, při níž konce slov namnoze polyká.

Vada tato vyskytuje se hlavně u lidí živé letory sanquinické. Breptavost bývá zavíněna buď vrozenou anebo získanou letorou dítěte, špatnou výchovou, chorobou mozku a alkoholismem. Vyskytuje se též u dětí z pokrevního manželství. U takových dětí jedná se často o duševní poruchu, kterou provází breptavost, jež jest u nich velmi častá. Dítě duševně úchylné myslí nesouvisle. Mnohý duševně úchylný nedomyslí jednu věc a již přechází na věc jinou a výsledek myšlení — totiž řeč jest nesouvislou; aniž by bylo dopověděno jedno slovo, přechází se na jiné.

Snadno může breptavost vzniknouti při špatné výchově. Někteří rodiče zahrnují dítě spoustou otázek, na něž ono nestačí odvídati. Nebo žádají po dítěti hned to, hned zase ono. Matka zahrnuje svého miláčka spoustou hraček, které rychle vyměňuje, čímž dítě stává se těkavým. Jeho pozornost jest stále odvracována od jedné věci k druhé. Dítě chce něco říci a nežli větu vysloví jest jeho pozornost obracena jinam. Nebo maminka chce, aby dítě přednášelo básničku, jiný káže dítěti zpívati, jiný mu klade otázky, na něž žádá odpovědi a tak chudák dítě neví, co má udělati; chtělo by vyhověti všem najednou a tím stává se jeho myšlení i řeč přeletavou, nedomyslí a nedopoví. Dopřejme dítěti trochu klidu! Nepřetěžujme ho řečí, což platí hlavně o dětech začínajících mluviti. Duševní pochody mají býti ukončeny.

Neučme dítě vznětlivosti, poněvadž by mohlo začíti breptati.

Záleží tedy mnoho na rodičích a prostředí dítěte. Jestliže rodiče budou rozumní nelze se obávati, že by dítě začalo breptati.

U nás není breptavost častým zjevem. Domovem jejím jsou teplé krajiny jako jižní Italie a jiné. Ve spojení s jinými vadami a hlavně s koktavostí vyskytuje se častěji, nežli jako vada samostatná.

Na rozdíl od koktavosti zmírňuje se breptavost při zvýšené pozornosti, na př. když je pacient ve společnosti cizích lidí, mluví-li se svým představeným a pod.

Léčení.

Jelikož při breptavosti nespočívá vada ve špatném tvoření hlasu nebo v nesprávné artikulaci, nýbrž jen v poruše mechanické, budeme při nápravě řeči dbáti jen správného spojování hlásek ve slabiky.

Dospělejšímu žáku vysvětlíme, v čem tkví příčina breptavosti a nabádáme ho, aby mluvil především pomalu a při vyslovování hlásek otevíral náležitě ústa. Můžeme jen zběžně proartikulovati všechny hlásky.

Při cvičení předříkává učitel slova a žák je po slabikách opakuje v tempu, jaké učitel udává. Každá jednotlivá hláska musí býti přesně a jasně vyslovena. Souhláskové skupiny vyslovujeme pomalu a silnějším hlasem. Mezi každou jednotlivou slabikou uděláme malou pausu. Poslední slabiku ve slově vysloví pacient rovněž silněji, aby si odvykl tlumiti konec slova. Žák říká slova současně s učitelem a později již sám opakuje po učiteli.

Příklady: ža — lu — dek, skří — vá — nek.

Po slovech přejdeme k vyslovování vět, což konáme týmže způsobem.

Příklad: Lé — to — ke — kon — ci — se — chý — lí — lo, — jíž — du — ma — pod — zi — mu — tá — hla. Mě — sto — ví — dím — ve — lí — ké, — je — ho — slá — va — hvězd — se — do — tý — ká.

Další cvičebnou látkou bude vyslovování většího celku. Nejlépe se nám k tomu hodí kratší básničky, které žák může buď opakovati po učiteli anebo je čísti.

Příklad:

Ruč — ky — mé — dce — ry.

Až — ruč — ky — tvo — je, — dnes — tak — měk — ké, — bí — lé
zlé — bu — dou — mu — set — uvy — kat — prá — ci,
věř — svat — ve — čer — tí — bu — de — vzác — ná — chví — le,
tvou — du — ší — po — táh — nou — pak — sno — vé slad — ci.
Ty — ruč — ky — dě — cka — bu — dou — ru — ce — že — ny
a tu — hou — pra — cí — bu — dou — po — svě — ce — ny.
Však — ně — ha — mo — jích — po — líb — ků — v nich — zbu — de,
a bu — dou — měk — ké — zas — ty — ru — ce — chu — dé.

Jaroslav Vrchlický.

Žák přednáší známé básničky z paměti, při čemž dbá, aby jednotlivé slabiky byly jasně vyslovovány a správně spojovány ve slova.

Cvičiti můžeme až 2 hodiny denně. Necvičíme však nepřetržitě po celou tuto dobu, nýbrž vždy asi půl hodiny, takže cvičíme každého dne několikrát. Doba léčení řídí se dle velikosti vady. V případech menší poruchy může býti pacient vyléčen asi za 14 dní, při silné breptavostí nanejvýš za 6 týdnů. Vyléčení možno docíliti téměř v každém případě, avšak kde jest breptavost výsledkem silné duševní úchylky, tam ovšem úplného vyléčení lze těžko očekávati. Ale i u takových osob nápravu řeči provádíme, poněvadž jejich řeč se stálým cvičením přece zlepší.

Při léčení má býti pacient veselé mysli a nerozčilovati se. Prospěšné jsou vlažné lázně, tělocvik, turistika. Breptavý nebude čísti rozčilující literaturu a zdrží se pití alkoholických nápojů, rovněž i kouření a pití nápojů, působících na nervy, jako jest na příklad černá káva.

Profylaxe.

Zde platí to, co bylo řečeno o vadách řeči v předcházejících kapitolách. Breptavostí se předejde, když život rodičů ještě před narozením dítěte bude normálním, bez veškerých extremností. Po narození dítěte jest breptavost podmíněna hlavně výchově. Bude-li těchto dvou věcí dbáno, můžeme říci, že učinili jsme vše, co jest v naší moci, abychom dítě breptavostí ochránili.

Bezřečnost — sluchová němota.

Vyvrcholením poruchy řeči jest bezřečnost, čili sluchová němota, při níž některé nervstvo jest pasivním, neboť nevykonává svých funkcí.

U bezřečného dítěte zjistíme, že jeho sluch není porušen, mluvidla jsou normální, schází jen popud k mluvení. Tento stav můžeme přirovnati ke stroji poháněnému elektrickým proudem. Stroj jest v pořádku, avšak nedostává se mu hybné síly, totiž elektrického proudu a není proto schopen výkonu.

U bezřečného dítěte jest nervstvo a to hlavně nervstvo motorické oslabeno na tu míru, že nemůže svých funkcí vykonávati. Tím stane se, že i svalstvo nekoná potřebných pohybů a člověk nemůže slovo vysloviti, ačkoliv představy má, jenže tyto se nemění v slovo.

Příčina této choroby tkví v abnormalitě nervové soustavy, jež může povstati z mnoha příčin.

Nejvíce vyskytuje se bezřečnost u dětí dědičně zatížených, které často pocházejí z pokrevního manželství, z rodičů alkoholiků, nebo luetických. Bezřečnost způsobí i těžší úrazy, zranění hlavy a také páteře. Ve většině případů jest bezřečnost chorobou vrozenou. Byla dříve ztotožňována s vrozenou němotou. Teprve vídeňský lékař Coën upozornil, že mezi němotou a bezřečností jest rozdíl.

Léčení.

Nežli přikročíme k cvičení řeči, musíme především odstraniti příčinu choroby. Dítě musí býti nejdříve léčeno, aby jeho nervstvo sesílilo. Činnost nervstva nutno vzpružiti, aby činěné popudy mluvnímu svalstvu byly dostatečně silné.

Rodiče ať vyhledají záhy lékařské pomoci, aby bylo dítě vyléčeno především z neduhu, který ochablost nervstva zaviňuje. Teprve potom možno učiti dítě mluviti.

Při učení řeči postupujeme tím způsobem, jak se učí řeči dítě normální. Především musí míti dítě hojně názorů, jež stávají se představami. Ukazujeme proto dítěti různé předměty, obrazy, znázorňujeme činnosti a výjevy, které odpovídají jeho duševní vyspělosti. Každého dne seznamujeme ho s novými předměty a pojmy, aby si je dobře vštípil v paměť. Při tom vyslovujeme jméno do-

tyčného předmětu, což si dítě rovněž vštípí v paměť. Musíme docíliti toho, aby dítě při vyslovení jména předmětu, na předmět ukázalo.

Víme, že malé dítě učí se mluviti jen napodobováním a proto i u dítěte bezřečného použijeme tohoto způsobu. Začneme od hlásek. Všímáme-li si nemluvněte, slyšíme, že si mručí, pobrukuje a později vyslovuje některé hlásky, přechází ke slabikám a k slovům. Tímto postupem budeme se při učení řeči také říditi. Hlásky cvičíme v pořadí, jak jsou uvedeny v kapitole o artikulaci.

Když jsme nacvičili několik hlásek, použijeme jich ve slově. Vyslovovati slova učíme takto: Mezi jiným ukazujeme denně na př. i obraz páva. Dítě má již jasnou představu a tu řekneme slovo „páv" několikrát. Dítě pozoruje naše mluvidla, může rukou pocítiti i chvění chrtanu, nebo proud vzduchu vycházející z dutiny ústní.

To snaží se napodobiti.

Cvičíme další hlásky a stále užíváme jich k tvoření slov, aby slovník dítěte se rozšiřoval. Máme-li zásobu slov, cvičíme jejich vazbu ve věty, s počátku ovšem jen kratší.

Musím podotknouti, že cvičíme všechny souhlásky nejdříve ve spojení se samohláskami a cvičíme i souhláskové skupiny, bez kterýchžto cvičení by byla výslovnost slov obtížnou.

Nebudu ani podrobně popisovati celý postup učení řeči, poněvadž věc ta je rozsáhlá a bude vždy nejlépe, když rodiče obrátí se s bezřečným dítkem k odbornému učiteli hluchoněmých. Nacvičení řeči u bezřečného dítěte vyžaduje dlouhé doby, snad i jeden a půl roku, a kromě toho jest zapotřebí mnoho trpělivosti. Laik, neznalý podrobného postupu při vyučování dětí hluchoněmých, nemohl by úspěšný výsledek zaručiti. Setká-li se však učitel ve škole s bezřečným dítětem, neponechá je jeho osudu, nýbrž všemožně se přičiní, aby se dítě naučilo mluvit.

Nedoslýchavost.

Do školy přichází mnohdy děti, jež stíženy jsou nedoslýchavostí. Aby učitel věděl, co má s takovými dětmi dělati, zmíním se krátce o cvičeních řeči a sluchu, která v takovém případě konáme.

Nedoslýchavý žák se stane brzy nápadným. Jeho počínání ve škole jest jiné než u žáků ostatních a učitel postřehne jakousi abnormalitu v celém způsobu života takového žáka. Pozoruje, že nevěnuje vyučování pozornosti, nedovede opakovati ani dané otázky, ani na ně tedy odpovědětí a při vyučování si často hraje. Učitel přípisuje to nepozornosti žákově, nebo usuzuje, že dítě jest těžko chápavé, či dokonce duševně úchylné. Tím uveden bývá učitel na nepravou cestu a nepřezkoumá-li dobře duševní a smyslové schopnosti žákovy, zařadí žáka do skupiny dětí méně nadaných, z čehož pak plynou všechny ostatní následky. Jestliže však učitel takovému případu věnuje bedlivou pozornost a přezkouší duševní schopnosti žákovy, vidí, že žák jest třeba i výborně nadán.

Objeví-li se nedoslýchavost u dětí již v době, kdy se učí mluviti, tedy mezi půldruhým až třetím rokem, způsobuje obyčejně vadu řeči, nejčastěji patlavost. Z pronášených slov, které dítě slyší, působí na jeho sluch nejvíce samohlásky, kdežto souhlásky slyší špatně, nejasně a nebo jich vůbec sluchem nepostřehne. Tím se stane, že takové dítě zaměňuje hlásky za jiné, nebo hlásky ve slově vynechává. Zjistí-li rodiče něco takového, mají ihned vyhledati lékařské pomoci.

Ušní chorobu mohou rodiče rozpoznati u dítěte dosti lehce, poněvadž dítě s chorým uchem samo bezděčně chrání toto před průvanem, před chladnem a vlhkem, kladouc choré ucho na rámě, zakrývá si je rukou a pod. Na zavolání nedoslýchavé dítě nereaguje, takže dle všech projevů dítěte mohou rodiče usouditi oč běží,

Ve škole v podezřelém případě učitel vyzkouší vždy sluch žáků a vyvaruje se tím nejednomu omylu a předejde mnoha zlu, jež by mohlo vyplynouti z nesprávné klasifikace žákových schopností. Zjistí-li nedoslýchavost, bude toho vždy pamětliv. Nedoslýchavého žáka posadí co nejblíže k sobě, aby mohl učitele i zrakem dobře sledovat, klade-li žáku otázku, mluví hlasitě a pomalu.

Jak počínáme si při zkoušení sluchu? Žák posadí se tak, aby neviděl úst učitelových. Učitel vysloví silným hlasem hlásku blízko jednoho ucha žákova. Jestliže se tento odkloní, způsobil zvuk nepříjemně, přiblíží-li se ještě více k učiteli, byl zvuk pro jeho sluch slabý. Učitel přibližuje a vzdaluje ústa od ucha žákova a určí tak stupeň nedoslýchavosti, načež přezkouší i ucho druhé.

Zjistíme-li nedoslýchavost a její stupeň, není tím ovšem náš úkol vyčerpán. Pomyslím-li, že nedoslýchavost se může stupňovati až k úplné hluchotě, jistě upozorníme na tuto vadu a nebezpečí rodiče, aby vyhledali pomoci ušního lékaře.

Ve škole konáme se žákem sluchové cvičení, která mají na sluch blahodárný účinek a může jimi býti sluch vycvičen i tak, že nedoslýchavost úplně zmizí, o což se především přičiníme. Nelze-li z jakýchkoliv důvodů toho dosíci, konáme přesto sluchová cvičení, aby se nedoslýchavost nezvětšovala.

S nedoslýchavým konáme dvojí druh cvičení, a to jak již bylo podotknuto cvičení sluchu a pak cvičení odpatřovací, jež budeme cvičiti především u osob silně nedoslýchavých, aby naučili se rozuměti mluvené řeči zrakem. I v těch případech, o nichž víme, že nedoslýchavost se bude stále stupňovati, cvičíme ihned odpatřování, poněvadž ten, kdo vyslovenou hlásku slyší, naučí se ji dříve čísti ze rtů, nežli člověk úplně hluchý.

Odpatřování. Jelikož nevíme, zda-li se nedoslýchavost nezvětší a nebo nedospěje až k úplné hluchotě, můžeme v každém případě cvičiti nedoslýchavého žáka odpatřovati, to jest čísti ze rtů.

Cvičiti odpatřování není nikterak lehké a bude zapotřebí mnoho času a hlavně mnoho trpělivosti, nežli probereme celou abecedu. Uvidíme-li však pokroky, zlepšení mluvy žákovy, jistě nám to bude radostnou odměnou a pobídkou k vytrvalé další práci.

Při cvičení odpatřování posadí učitel žáka tak, aby tento viděl dobře obličej učitelův, aby mohl dobře pohyby a postavení mluvidel sledovati a všechno přesně napodobiti.

Učitel nejprve hlasitě vysloví hlásku dle artikulačních pravidel, žák zrakem sleduje pohyby úst a hmatem se může přesvědčiti o síle proudu vzduchového, který vychází z úst, nebo o chvění hrtanu, rozšíření hrudníku a pod. Žák se snaží postavení mluvidel napodobiti, při čemž mu učitel pomůže kostkou. Učitel vysloví pak hlásku bezhlasně a žák má poznati, která hláska byla vyslovena a

sám také hlásku vysloví. Při cvičení použije s prospěchem i zrcadla, v němž žák srovnává postavení učitelových a svých mluvidel. Zrcadlo postavíme vždy proti světlu.

Co máme cvičiti, s kterou hláskou začíti určí nám okolnosti. Jestliže žák následkem nedoslýchavosti patlá, budeme cvičiti nejprve hlásky, které špatně vyslovuje a nebo jich nevyslovuje vůbec. Po ostranění patlavosti cvičíme zbývající hlásky, při čemž postupujeme od hlásek lehčích k těžším. Již při nápravě patlavosti můžeme cvičiti odpatřování samohlásek. Není-li řeč nedoslýchavého porušena, cvičíme odpatřovati hlásky v tom postupu, jak jsou uvedeny v kapitole o artikulaci.

Po nacvičení samohlásky a některé souhlásky, spojíme je vždy ve slabiku a později ovšem slabiky zase ve slova, aby nedoslýchavý se naučil odpatřovati mluvenou řeč a ne jen jednotlivé hlásky.

Cvičení sluchová. Učitel posadí žáka tak, aby neviděl úst učitelových a soustředil všechnu pozornost na sluch. Ústa učitelova mají býti ve výši ucha nedoslýchavého žáka. Cvičíme nejprve samohlásky.

Učitel vysloví na př. samohlásku **a** slabším hlasem a žák má vyslovenou hlásku opakovati. Nedovede-li toho, vysloví učitel hlásku silněji. Hlas svůj však dále sesiluje, aby vlny zvukové mocně narážely na bubínek a tento rozechvěly co nejvíce. Rozechvěním vytrhuje se bubínek z nečinnosti a počne na mocné údery vln zvukových reagovati. Těmito silnými nárazy zvukovými docílili jsme citlivosti bubínku a po delším cvičení bude reagovati i na slabší zvuky. Když jsme již tak daleko pokročili, seslabujeme zase postupně hlas, aby sluch zvyknul i na jemnější zvuky. Vzdalujeme i ústa od ucha, čím dále víc a více. Nutno podotknouti, že žák opakuje vždy to, co učitel vysloví. Nedovede-li opakovati i když učitel hlas hodně sesílí, vysloví dotyčnou hlásku před zrakem žákovým, aby ji tento mohl odpatřiti a po odpatření ji potom vysloví, načež učitel opět hlásku opakuje u ucha žákova. Žák si tím snáze hlásku zapamatuje, neboť každá hláska působí na sluch jiným dojmem, kterýž si žák časem vštípí v paměť a dle tohoto zvukového dojmu pozná, která hláska byla vyslovena.

Po samohláskách přikročíme k vyslovování souhlásek. Postupujeme od jasnějších k temnějším. Aby vlny zvukové na bubínek doléhaly zhuštěné, udělá si učitel z lepenky nálevku, do níž mluví. Nálevku přiloží širším otvorem k uchu, užším k ústům. Při menším stupni nedoslýchavosti není však použití nálevky nutno.

Když jsme nacvičili samohlásky a několik souhlásek, cvičíme slabiky, konečně slova a krátké věty.

Cvičení sluchová a cvičení v odpatřování rozšíří si každý a přizpůsobí ovšem stávajícím okolnostem. Cvičení tato nemusíme konati odděleně, můžeme je případně i sloučiti, takže konáme současně cvičení sluchová i odpatřování. Jistě každý si cvičení upraví dle toho, jak se mu budou jeviti účinnější.

Sluchová cvičení nekonejme nikdy po dlouhou dobu, aby žák nebyl unaven. Vždy asi po 10minutovém cvičení učiníme 5—10minutovou přestávku, po níž cvičíme zase dále. Tak cvičíme denně jednu až dvě hodiny.

Upozorňuji ještě, že žák v prvních minutách bude slyšeti hůře, avšak brzy se jeho sluch o něco zlepší, jakmile si zvykne vlny zvukové vnímati. Rovněž za vlhkého, sychravého počasí se sluch žákův zhoršuje.

Zdůrazňuji nakonec ještě jednou, aby učitel vší váhou zasadil se o to, aby nedoslýchavý byl i lékařsky ošetřován.

OBSAH:

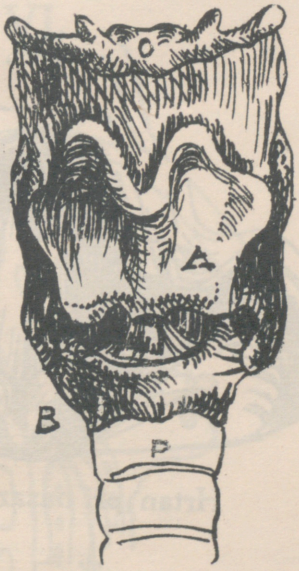
ÚVOD . . . . . Str. 3.
FONETIKA: . . . . . „ 5.
Fonetika a fysiologie . . . . . „ 6.
Fonetické písmo . . . . . „ 6.
Řeč výsledkem psychofysiologické činnosti „ 6.
O tvoření hlasu a jeho rozdělení . . „ 7.
Tónošumy . . . . . „ 8.
Šumy . . . . . „ 9.
Význam zubů, rtů a jazyka při řeči . „ 9.
Hláska a asimilace hlasů . . . . „ 11.
Slučování slabik a slov . . . . „ 13.
Tvoření slabik . . . . . „ 14.
Věta . . . . . „ 14.
Přízvuk a jeho druhy . . . . „ 15.
ARTIKULACE . . . . . „ 16.
PATLAVOST: . . . . . „ 28.
Příčiny patlavosti . . . . . „ 30.
Léčení patlavosti . . . . . „ 34.
Ptofylaxe patlavosti . . . . . „ 43.
HUHŇAVOST: . . . . . „ 43.
Příčiny huhňavosti . . . . . „ 46.
Léčení huhňavosti . . . . . „ 48.
Profylaxe huhňavosti . . . . . „ 57.
KOKTAVOST: . . . . . „ 59.
Příčiny koktavosti . . . . . „ 62.
Jak se jeví koktavost . . . . . „ 63.
Léčení koktavosti . . . . . „ 66.
Profylaxe koktavosti . . . . . „ 89.
BREPTAVOST: . . . . . „ 91.
Léčení . . . . . „ 92.
Profylaxe . . . . . „ 93.
BEZŘEČNOST, SLUCHOVÁ NĚMOTA . „ 94.
Léčení . . . . . „ 94.
NEDOSLÝCHAVOST . . . . . „ 96.

I.

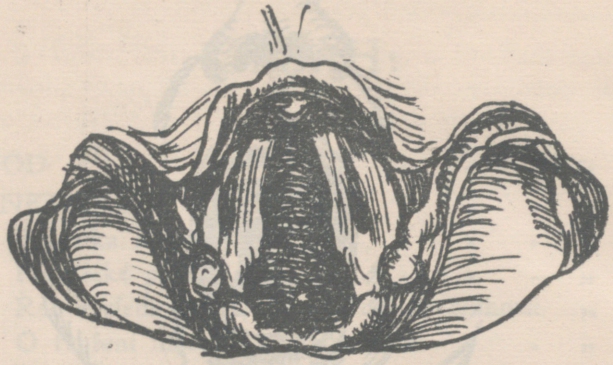
Dutina ústní a vchod do hrtanu.

II.

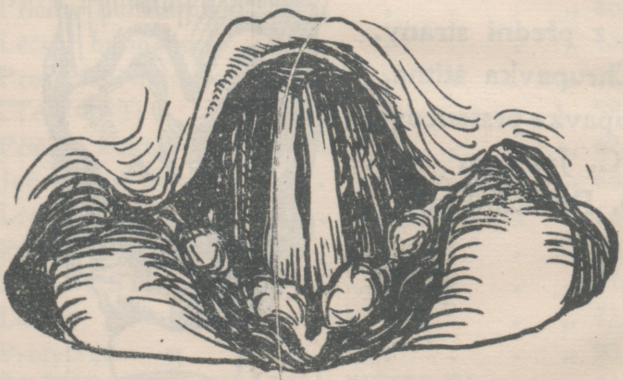
Hrtan z přední strany.
A. Chrupavka štítná.
B. Chrupavka prstencovitá.
C. Jazylka.
D. Průdušnice.

III.

Hrtan při volném dýchání.

IV.

Hrtan při nasazení hlásky.

V.

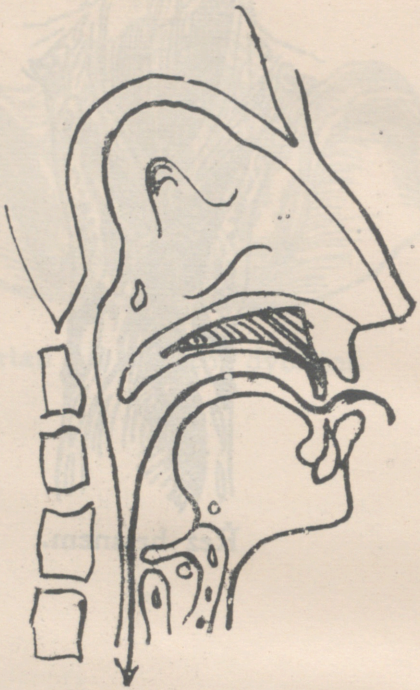
Řez hrtanem.

VI.

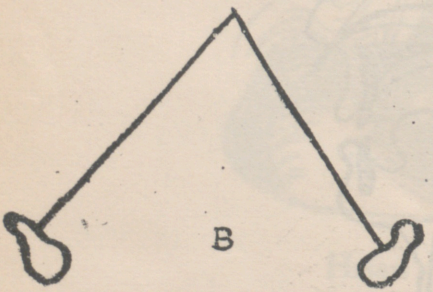
Poloha měkkého patra při dýchání.

VII.

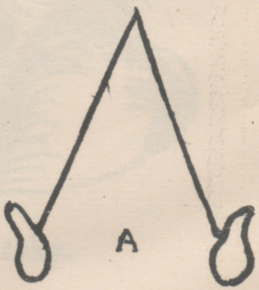
Poloha měkkého patra při polykání.

IX.

Postavení hlasivek při dýchání.

XIII.

Postavení hlasivek při hrdelním hlasu.

XI.

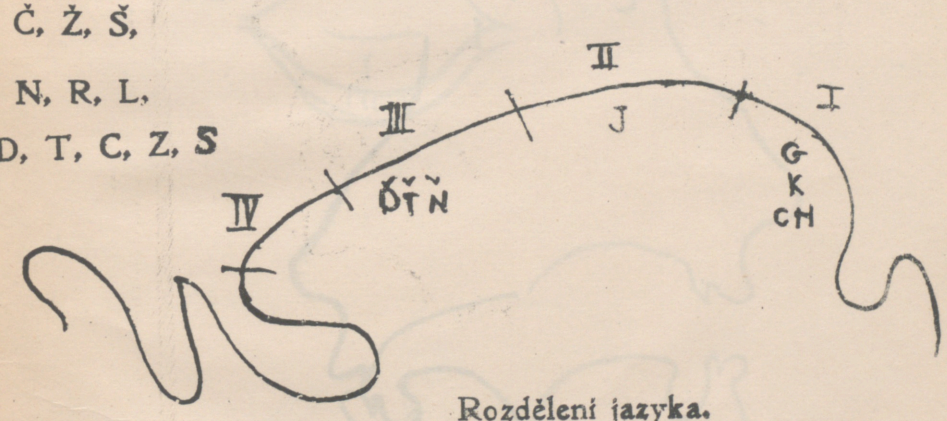
Postavení hlasívek při šumech.

X.

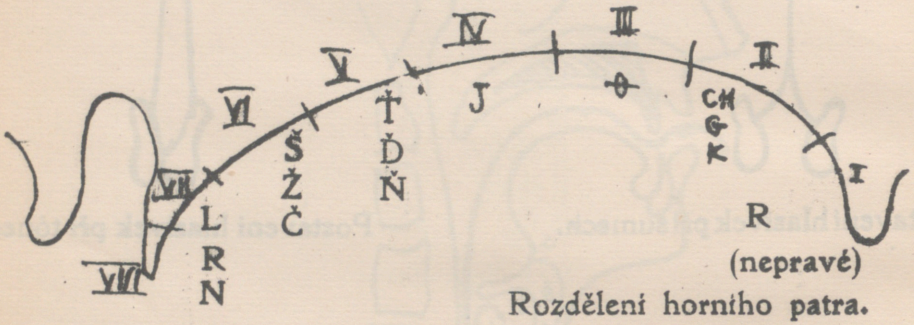
Postavení hlasívek při tónech.

XII.

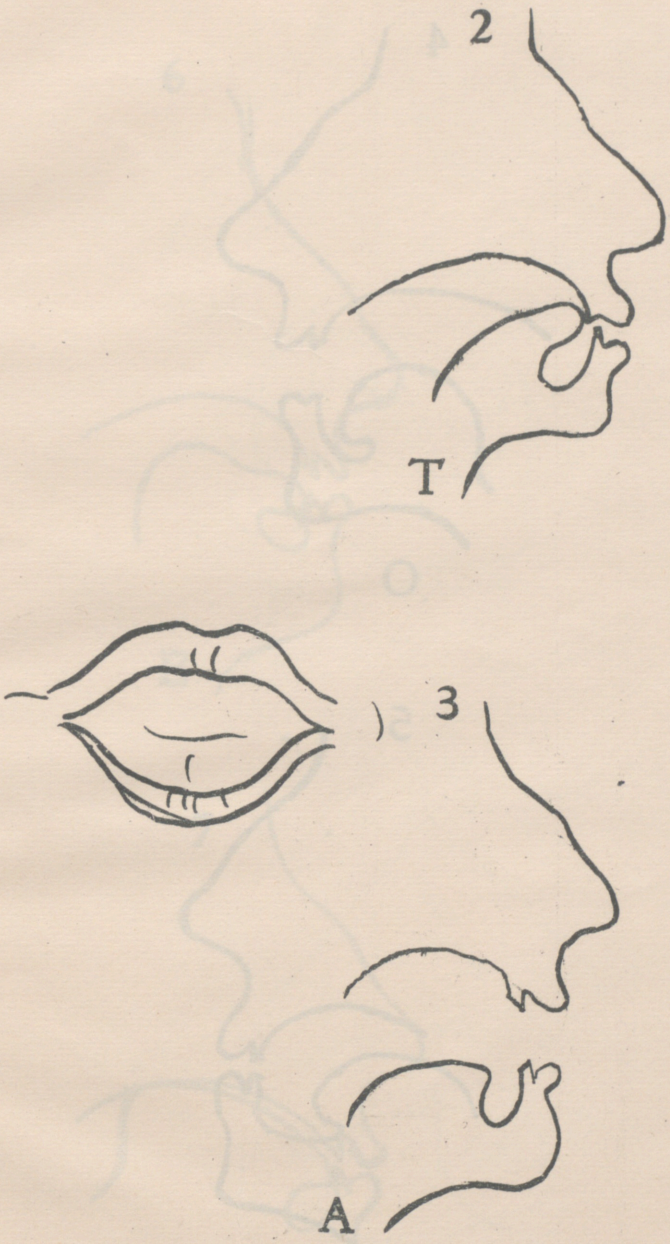
Rozdělení jazyka.

XIII.

Rozdělení horního patra.

2
T
3
A

4
O

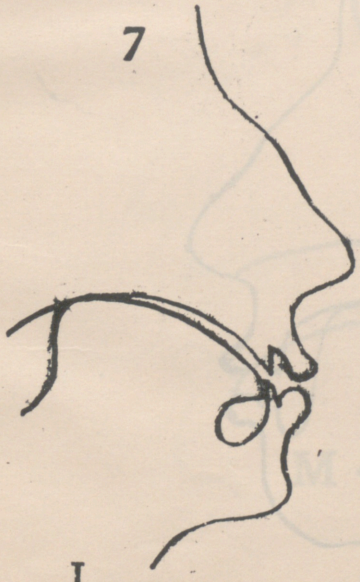

5
U

6

E

7

I

8
Z S

9
Ž Š

10
K G

11
M

12
N

13
D

14

L

16

Č

15

C

17

R

18

J

19

H

20

Ť Ď Ň

R